

פִּירוּשׁ רַשׁ"י לַתּוֹרָה

**A RÁSI KOMMENTÁR  
A TÓRÁHOZ**

Új magyar fordítás

dr. Katcz Sándor és neje szül. Schwarcz Irén emlékére

Mózes első könyve

***Széfer Brésit*** – סֵפֶר בְּרֵאשִׁית

Kiadja a  
ZSIDÓ TUDOMÁNYOK SZABADEGYETEME  
BUDAPEST, 2009

# KLASSZIKUS ZSIDÓ MŰVEK MAGYARUL

Szerkeszti Oberlander Báruch rabbi

---

## 9

### **Eddig megjelent kötetek:**

1. *Sámuel imája – Zsidó imakönyv*  
(Új magyar fordítás – 1996)
2. *Zsidó Biblia – Mózes öt könyve*  
Joseph Hertz rabbi magyarázataival (reprint – 1996)
3. *Izrael fohásza – A zsidó újév imarendje*  
(Új magyar fordítás – 1997)
4. *Sámson fohásza – Engesztelőnap imarendje*  
(Új magyar fordítás – 1998)
5. *Az örökös éjszakája – Peszáchi Hágádá*  
(Új magyar fordítás – 1999, 2009)
6. *Peszáchi Hágádá fonetikus átírással*  
(Új magyar fordítás fonetikus átírással, útmutatóval – 2000, 2001)
7. *Mózes Imája – Sábessi imakönyv*  
(Magyar fordítás és fonetikus átírás – 2006)
8. *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából*  
(Új magyar fordítás – 2007–2008)

*Megjelenik a JOODS HUMANITAIR FONDS támogatásával*

© Zsidó Tudományok Szabadegyeteme Alapítvány, 2009

ISBN: 978-963-9743-19-9

Főszerkesztő

**Oberlander Báruch rabbi**

Szerkesztő

**Köves Slomó rabbi**

**Georg (Gyuri) Katcz**

Fordító

**Feig András és Németh Yaakov**

Szakmai lektor

**Borbély Pál és Davidovics Jiszráél rabbi**

Nyelvi lektor

**Dr. Gergely István és Nagy Zsuzsanna**

Megjelentette a CVT-aLapok Bt.

dr. Klár András

1075 Budapest, Wesselényi utca 4.

## Bevezetés

A neve kezdőbetűiről Rási-ként ismert Rabbi Slomo ben Jichák (vagy: Slomo Jicháki), 1040–1105 között élt Franciaországban, Troyes városában. Bortermelés-sel foglalkozott, és emellett kora egyik legnagyobb tóratudósa volt.

Magyar nyelven először most jelenik meg egy teljes gyűjtemény Rásinak a Tórához írt magyarázataiból. Mindez *Georg (Gyuri) Katcz* ügyvéd úr jóvoltából, aki küldetésének tekinti Rási tanításának terjesztését, és szíven viseli kommentárjának magyar nyelvű kiadását. Teszi ezt szüleinek, *dr. Katcz Sándornak (Alexander)* és *Schwartz Irénnek* illetve a Soóban elhunyt nagyszüleinek és nagynénjeinek emlékére. Az ő nagylelkű támogatásának köszönhető, hogy a zsidó klasszikusok magyar nyelvű kiadásáról ismert kiadónk most ennek a jelentős műnek a kiadására is vállalkozhatott.

Rási, akit az egész zsidó világ autentikus szövegmagyarázónak ismeri el, a Bibliához és a Babiloni Talmudhoz írt kommentárokat. Az ő Tóra-kommentárja volt az első, nyomtatásban megjelent héber nyelvű könyv (Reggio Calabria, 1475). Kommentárja szinte minden hagyományos héber Tóra-kiadásban benne van. Rási olyan népszerűvé vált, hogy más rabbinikus kommentárok kinyomtatásához is a „Rási-írás”-ként ismert betűkészletet használják. (Ez nem azt jelenti, hogy maga Rási ilyen betűkkel írt volna, hanem csak azt, hogy a nyomdászok ilyen betűkkel szedték kommentárját.)

Rási a zsidó történelem egyik legnehezebb korszakában élt. Végigszenvedte a Nyugat-Európán végigdúló első keresztes hadjáratot, s élményeit szívettpő liturgikus versekben örökítette meg. Fia nem volt, volt viszont három rendkívül tanult leánya. Kései kéziratái közül jó néhány lányai leírásában maradt ránk. *Báálé-Hátoszáfot* (Talmud-kommentátorok) néven emlegetett vejei és unokái a következő nemzedékek legkiválóbb nyugat-európai akadémiáinak vezetői voltak.

Rási Tóra-kommentárjai hagyományos és kritikai módszerek bonyolult kombinációjára épülnek. Rási sok esetben híven idézi egy-egy vers talmudi értelmezéseit, míg más esetekben inkább a betű szerinti magyarázatot választja. Ez a látszólagos következetlenség számos későbbi tanulmányozóját készítette arra, hogy valamilyen mélyebb rendszert keressen ebben. A lubavicsi rebbe például egy olyan értelmezési rendszert állított fel, mely szerint Rási elsősorban a Biblia egyszerű jelentését magyarázza, és csak azokban az esetekben folyamodott a homiletikai értelmezés eszközeihez, ha azok a szöveg egy nehezen érthető részének egyedüli magyarázatát adják.

A hagyományos értelmezések idézésekor a klasszikus rabbinikus irodalom széles spektrumát veszi igénybe, köztük a Talmud mellett a tárgumokat (amelyek fontos támpontként szolgálnak számára a homályos értelmű héber szavak lefordításában), a homiletikai és halachikus Midrást. Annak ellenére, hogy minden magyarázata valamilyen forrásra alapul, az itt közölt fordításban csak egyes helyeken jeleztük e forrásokat, mivel mindegyik jelölése túlságosan növelte volna a terjedelmet.

Rási sok esetben a héber szavakat általa „lááz”-nak nevezett korabeli francia megfelelőikkel fordította, miáltal a középkori francia nyelv egyik legkorábbi írásos feljegyzése is neki köszönhető. Gyakran idézi két spanyol zsidó tudós, Menáchem ben Szruk és Dunas ben Labrat lexikográfiai és nyelvtani munkáit.

Kijelenthető, hogy Rási a legkiválóbb tanítók képességeivel rendelkezett. Megérezte, hol találják majd nehezen érthetőnek a tanulók az anyagot, és olyan magyarázatokat adott, amelyeknek mind a kezdők, mint a tapasztalt tudósok hasznukat vehetik. Itt jegyezzük meg, hogy értelmezéseiben Rási egyes helyeken az idézett mondatrészletet beépíti magába a magyarázatba, másutt viszont az idézett szó vagy szavak után új mondatral kezdi kommentárját.

Az itt közreadott fordításhoz több héber kommentárt és angol fordítást is felhasználtunk, ilyen például a *Sáj lámorá* (Jeruzsálem, 2003), Chájim Dov Chavel rabbi tudományos Rási kiadása és kommentárja (Jeruzsálem, 1982), a *The Metsudah Chumash/Rashi* (New Jersey, 2001), a *Mesorah Publications Ltd.* (New York, 1995) kiadása és a *The Pentateuch and Rashi Commentary, The Jewish Publication Society* kiadása (Philadelphia, 1949).

Kiadásunkban a magyar fordításba ágyazva szerepel Rási eredeti héber szövege, hogy ezáltal még könnyebben lehessen azonosítani a héber szövegrészek magyar megfelelőit. E fordítási-szerkesztési elvet még olyan esetekben is betartottuk, amikor az eredeti héber mondat szórendjének hű követése kicsit nehezebben megérhető szórendet eredményezett a magyar fordításban. Legyen az olvasó jutalma e nehézségekért a Szentírás nyelvének jobb megértése, gyakorlása.

A most megjelent kommentárnak előfutára volt az 1998–99-ban megjelent rövid Rási válogatás, amely annak idején a *Gut Sábesz* hetilap harmadik évfolyamában jelent meg, és a 2007–08-ban megjelent *Szemelvények Rásinak a Tórához írt kommentárjából* című sorozat. A közreadott mű már tartalmazza a teljes hetiszakaszhéber és magyar szövegét is. Külön fejezzük ki köszönetünket *Dr. Klár Andrásnak* is, aki könyvkiadási munkánkban mindig mellettünk áll!

A kommentár kiadásával nagy feladatra vállalkoztunk, és ehhez kérjük az Önök segítségét is. Megjegyzéseiket, észrevételeiket kérjük, juttassák el hozzánk a *rasi@zsido.com* email címre.

Budapest, 5769. niszán 14., erev peszách

Oberlander Báruch

## Vájérá (1Mózes 18–22.) פְּרֻשַׁת וַיְרָא

### A hetizakasz tartalmából

- Isten megnyilatkozik Ábrahám előtt három nappal azt követően, hogy 99 évesen körülmetélte magát; Ábrahám azonban elsiet, hogy ételt készítsen három vendégnek, akiket feltűnni lát a sivatagi forráságban. A három – férfinék álcázott angyal – egyike bejelenti, hogy pontosan egy éven belül, a meddő Sára fiút fog szülni. Sára ezt hallván felnevet. (1Mózes 18:1–16.)
- Ábrahám közbenjár Istennél, hogy az könyörüljön meg Szodoma bűnös városán. A három álcázott angyal közül kettő megérkezik a pusztulásra szánt városba, ahol Ábrahám unokaöccse, Lót, vendégül látja őket, és megvédi őket a gonosz szándékú szodomai csőcseléktől. A két vendég elárulja, hogy azért jöttek, hogy pusztulást idézzenek a városra, és hogy előtte kimentsék onnét Lótot és családját. Miközben menekülnek, Lót felesége megszegi a parancsot, hogy ne nézzen hátra az égő városra, és abban a pillanatban sóoszloppá válik. (1Mózes 18:16–19:29.)
- Miközben meghúzzák magukat egy barlang oltalmában, Lót lányai (abban a hitben, hogy atyjukon és rajtuk kívül teremtett lélek nem maradt életben az egész világon) leitatják atyjukat, vele hálnak és megfogannak. Az ebből az együttlétekből született két fiúgyermektől származnak később a moábiták és az ammoniták. (1Mózes 19:30–38.)
- Ábrahám továbbvándorol Gerárba, ahol a filiszteus király, Ávimelech magához veszi Sárát – akit Ábrahám nővéreként mutattak be neki. Álmában Isten figyelmezteti Ávimelechet, hogy meghal, hacsak nem szolgáltatja vissza az asszonyt a férjének. Ábrahám elmagyarázza, hogy azért mutatkozott be Sára fivéréként, mert félt, megölik őt a szépséges Sára miatt. (1Mózes 20.)
- Isten megemlékezik Sárának tett ígéretéről: őt és Ábrahámot egy fiúgyermekkel ajándékozza meg, akit Izsáknak (*Jichák*, annyi mint „nevetni fog”) neveznek el. Izsákot nyolcnapos korában körülmetélik; gyermekük születésekor Ábrahám 100, Sára 90 éves. (1Mózes 21:1–8.)
- Hágárt és Ismáélt elűzik Ábrahám hajlékából, és ők a sivatagban bolyonganak. Isten meghallja a haldokló fiú sírását, és megmenti életét azzal, hogy az anyjának egy kutat mutat. Ávimelech szövetséget köt Ábrahámval Beér Sevában, ahol Ábrahám hét bárányt ajándékoz neki, ezzel jelezve, hogy fegyverszünetet kötöttek egymással. (1Mózes 21:9–34.)

- Isten próbára teszi Ábrahám odaadását azzal, hogy felszólítja, áldozza fel neki Izsákot Jeruzsálemben, a Móríja hegyén (a Templom-hegyen). Miután megkötözte, és az oltárra helyezte, Ábrahám felemeli a kését, hogy levágja a fiát. Egy égi hang akadályozza meg tettében; és egy szarvával a bozótba gabalyodott kost áldoznak fel Izsák helyett. Ábrahám hírül veszi, hogy unokaöccsének, Betuélnek egy Rebeka nevű lánya született. (1Mózes 22.)

וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֵי מַמְרֵא, וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֵהָל כְּחֵם הַיּוֹם. (בראשית יח, א)

**És megjelent neki [Ábrahámnak] az Örökkévaló Mámré ligetében, amikor a sátor bejáratánál ült, midőn a nap a legmelegebben sütött.** (1Mózes 18:1.)

וַיֵּרָא אֵלָיו – És megjelent neki az Örökkévaló... – לְבַקֵּר אֶת הַחֹלֶה – hogy meglátogassa a beteget [Ábrahámot]. – אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינְיָא – Azt mondta rabbi Chámá bár Chániná: – יוֹם שְׁלִישִׁי לְמִילְתּוֹ הָיָה – „Ez a körülméletkedése utáni harmadik nap volt, – וַיָּבֵא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – amikor eljött az Örökkévaló, – וַשָּׂאֵל – hogy hogyan látta felől érdeklődjön.”

הוּא שָׁנַת לֹו עֶצֶה עַל הַמִּלְחָה – **הוא שנתן neki a tanácsot.**<sup>1</sup> – לְפִיכֶךָ נִגְלָה עָלָיו בְּחֻלּוֹ – Ezért [az Örökkévaló] [Mámré] területén jelent meg [Ábrahám] előtt.

בְּקֶשׁ לְעֵמֹד – [Ez arra utal,] hogy fel akart állni, – אָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – [de akkor] azt mondta neki az Örökkévaló: – שֶׁב וְאַנִּי אֶעֱמֹד – „Ülj csak, Én meg majd állok, – וְאַתָּה סִימֵן לְבִנְיָךְ – és ezzel azt jelképezed majd az utódaidnak, – שְׁעֵתִיד אָנִי לְהִתְיַצֵּב – hogy Én majd állni fogok – בְּעֵדַת הַדְּיָנִים – a bírák gyűlekezetében, – וְהֵן יוֹשְׁבֵינָם – miközben ők ülnek,” – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – אֱלֹהִים נֹצֵב בְּעֵדַת אֵל – „Isten ott áll az isteni közösségben.”<sup>3</sup>

פֶּתַח הָאֵהָל – **...a sátor bejáratánál...** – לְרִאיוֹת אִם יֵשׁ עוֹבֵר וְשׁוֹב – Hogy nézze, nincs-e vándor, – וַיִּקְנִיטֵם בְּבֵיתוֹ – akit behívhatna házába.

מִדּוֹן הַחֵם – **...midőn a nap a legmelegebben sütött.** – הוֹצִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – Az Örökkévaló kivette a napot tartályából [hogy nagyon melegen süssön], – וְלִפְיֵי – hogy ne fárassza Ábrahámot vándorokkal, – שְׁלֵא לְהִטְרִיחוֹ בְּאוֹרְחִים – mert

<sup>1</sup> Más alkalmakkor, amikor az Örökkévaló megjelent neki, a helyszín nem volt külön megemlítve. Lásd fentebb: 12:1.; 13:14.; 15:1.

<sup>2</sup> A **שֶׁב** (*josév*) azt jelenti, hogy egy ideje már ott ült, a **יֹשֵׁב** (*jásáv*) viszont azt, hogy éppen abban a pillanatban ült le.

<sup>3</sup> Zsoltárok 82:1.

nincs akit megvendégelhetne, – הֵבִיא הַמַּלְאָכִים עָלָיו – hozott hozzá angyalokat – בְּדַמוֹת אֲנָשִׁים – emberek formájában.<sup>4</sup>

וַיֵּשֶׂא עֵינָיו וַיְרָא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים נֹצְבִים עָלָיו, וַיְרָא וַיִּרְץ לִקְרֹאתָם מִפֶּתַח הָאֵהָל וַיִּשְׁתַּחֲוּ אַרְצָה. (בראשית יח, ב)

**Fölemelte szemét, és látta, hogy három férfi áll előtte. És látta őket, eljűk futott a sátor bejáratától, és a földre borult. (1Mózes 18:2.)**

וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אַנְשִׁים – ...**hogy három férfi...** – אֶחָד לְבִשֵׁר אֶת שְׂרָה – Egy, aki a jó hírt hozta Sárának [hogy egy év múlva fia születik]; – וְאֶחָד לְהַפּוֹד אֶת סְדוֹם – egy, aki felforgatta Szodomát; – וְאֶחָד לְרַפֵּאת אֶת אַבְרָהָם – és egy, aki meggyógyította Ábrahámot, – מֵעוֹשֶׂה שְׂפִי שְׁלִיחִיּוֹת – mert egy angyal nem teljesíthet két küldetést. – תִּדְרַע לָךְ – Figyeld meg, – הוּא מְזַכֵּר בְּלִשׁוֹן רַבִּים – hogy az egész fejezetben többes számban vannak említve [az angyalok]: – וַיֹּאכְלוּ – „ettek”<sup>5</sup>, – וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו – „mondták neki”<sup>6</sup>, – וּבִבְשׂוּרָה נֹאמַר – de a jó hír kapcsán így van írva<sup>7</sup>: – וַיֹּאמֶר – „És ő azt mondta: – שׁוּב אֲשׁוּב אֵלֶיךָ – Egy esztendő múlva visszatérek hozzád...” – וּבְהַפִּיכַת סְדוֹם הוּא אוֹמֵר – hasonlóképpen Szodoma felforgatásánál ezt mondja [az angyal, aki felforgatja Szodomát]<sup>8</sup>: – כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת – וּרְפָאֵל – „...mert nem tehetek semmit... – לְבַלְתִּי הִפְכִּי – hogy ne dűljam fel...” – וְרָפָאֵל – onnan ment [hogy teljesítse következő feladatát] – לְהַצִּיל אֶת לוֹט – megmenteni Lótót, – הוּא – ahogy írva van<sup>9</sup>: – וַיִּהְיֶה כְּהוֹצִיאָם אוֹתָם הַחוּצָה – „Miután kiverték őket a szabadba, – וַיֹּאמֶר הַמַּלְאָכִים עַל נַפְשֵׁךְ – így szólt: Menekülj életedért!” – לְמַדְתָּ – ez [az egyes szám] is azt mutatja, – שֶׁהָאֶחָד הִנֵּה מְצִיל – hogy csak egy [angyal] mentett.

כְּמוֹ וְעָלָיו מִטָּה מְנַשָּׁה – [Jelentése:] mellette, – נֹצְבִים עָלָיו – áll előtte. – לְפָנָיו – mint [a וְעָלָיו (vöáláv)] az „És mellette legyen Menasse törzse.”<sup>10</sup> [szövegrészben] – אֲבָל לִשׁוֹן נִקְיָה הוּא – Ez, [vagyis a וְעָלָיו (vöáláv)] csupán egy tiszteletteljes terminus, – כָּלִפִּי הַמַּלְאָכִים – amelyet angyalokkal kapcsolatban használunk.

וַיְרָא – ...**És látta őket...** – מַהוּ וַיְרָא וַיְרָא שְׁנֵי פְעָמִים – Miért szerepel a „látta” szó kétszer? – הָרִאשׁוֹן כְּמִשְׁמָעוֹ – Az első kifejezés szó szerint [a meglátásra vonatkozik], – וְהַשֵּׁנִי לִשׁוֹן הֶבְנָה – a második pedig a felfogásra. – נֹצְבִים

<sup>4</sup> Lásd a következő mondatot.

<sup>5</sup> 1Mózes 18:8.

<sup>6</sup> Uo. 9.

<sup>7</sup> Uo. 10.

<sup>8</sup> Uo. 19:22., 21.

<sup>9</sup> Uo. 17.

<sup>10</sup> 4Mózes 2:20.



בְּמָקוֹם אֶחָד – Vagyis megfigyelte, hogy ott állnak egyhelyben, – וְהֵבִין – és megértette, – שְׁלֹא הָיוּ רוֹצִים לְהַטְרִיחוֹ – hogy nem akarják őt fárasztani [hogy vendégül lássa őket] – וְנָחַם הוּא – és ezért megelőzve őket – וַיֵּץ לְקִרְאָתָם – eljűk futott.

וַיֹּאמֶר, אֲדֹנָי אִם נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדְּךָ. (בראשית יח, ג)

**És így szólt: Uram, ha ugyan kegyet találtam előtted, ne kerüld el, kérek, szolgádat.** (1Mózes 18:3.)

וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אִם נָא וַיִּגְוֹר – **És így szólt: Uram, ha... [ne kerüld el...]** – לְגָדוֹל – [Azért egy emberhez szól, bár hárman vannak jelen, mert] hármójuk közül a legnagyobbat szólította meg. – וַיִּקְרָאֵם כָּלֵם אֲדוֹנָיִם – [Azonban az *Ádonáj* többes számban áll, mert] mindegyikükhöz szólt, – וְלְגָדוֹל אָמַר – de csak a legnagyobbnak mondta: – אֵל נָא תַעֲבֹר – „ne kerüld el...”, – וְכִיֹּן שְׁלֹא יַעֲבֹר הוּא – és ha ő nem kerüli el, – יַעֲמְדוּ חֲבֵרָיו עִמּוֹ – akkor társai is mellé állnak. – וּבְלִשׁוֹן זֶה – Ebben az összefüggésben – הוּא חוֹל – az *ádonáj* (uram) szó egyszerű [nem szent] értelemben használatos. – דָּבָר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – קִדְּשׁ הוּא – Az *Ádonáj* (Uram) szó szent értelemben [egyres számban, Istenre] vonatkozik. – וְהֵיאָה אוֹמֵר – Azt mondta az Örökkévalónak [aki akkor meglátogatta őt], – לְהַקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא – hogy várja meg – עַד שְׂיָרוּץ – amíg kifut – וַיִּכְנִיס אֶת הָאוֹרְחִים – és bevezeti a vendégeket. – וַיֵּץ לְקִרְאָתָם אַחֵר וַיֵּץ לְקִרְאָתָם – Noha ez a *uájárác likrátám*) után szerepel<sup>11</sup>, – הָאֲמִירָה קוֹדֵם לְכֵן הֵיְתָה – az [Istennel folytatott] párbeszéd [mégis] megelőzte azt. – וַיִּדְרֹךְ הַמִּקְרָאוֹת לְדַבֵּר בֵּן – A Szentírás sajátossága ez a tárgyalási mód, – כְּמוֹ שֶׁפָּרִשְׁתִּי – mint azt már magyaráztam – אֲצֵל לֹא יֵדוּן רוּחִי – a „Ne ítélje szellemem az embert örökké”<sup>12</sup> [szövegrésszel] kapcsolatban, – וַאֲי אֶפְשֶׁר לוֹמַר – amely az „és nemzette Noé...”<sup>13</sup> után szerepel. – וְאֵלָּא שֶׁהֵיְתָה הַגְּזִירָה קוֹדֵם לְלִידָה – mint azt, hogy a – És lehetetlenség mást mondani,

<sup>11</sup> A versnek, amelyben Ábrahám arra kéri az Örökkévalót, hogy várjon, amíg kiset beinvitálni az utasokat, logikailag meg kellett volna előzni azt a verset, amelyben kiset az utasok elé.

<sup>12</sup> Fentebb, 6:3.

<sup>13</sup> 5:32.

határozat megelőzte – עֲשָׂרִים שָׁנָה – [Jefet] születését húsz évvel.<sup>14</sup> – וַשְׁתֵּי הַלְשׁוֹנוֹת – Mindkét magyarázat a [Midrás] *Brésit rábában* található.<sup>15</sup>

יִקַּח נָא מַעַט מַיִם וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם, וְהִשְׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ. (בראשית יח, ד)

**Hadd hozzanak egy kis vizet, mossátok meg lábaitokat és pihenjete meg a fa alatt.** (1Mózes 18:4.)

יִקַּח נָא – **Hadd hozzanak...** – עַל יְדֵי שְׁלִיחַ – egy küldött által. – וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ – Az Örökkévaló szintén küldött által viszonzta ezt fiainak [a zsidóknak], – וַיִּרְם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ – „És felemelte Mózes a kezét – וַיִּדָּ אֶת הַסֵּלַע – és... ráütött a sziklára [és bőven ömlött ki a víz]”. [Vagyis Mózes volt Isten küldöttje, és az Örökkévaló nem személyesen adta a vizet, mint a mannát.]

וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם – **...mossátok meg lábaitokat...** – כְּפֹבוֹר שָׁהֶם עַרְבִיִּים – Mivel úgy gondolta, hogy ők arabok, – שְׁמִשְׁתַּחֲוִיִּים לְאַבְק רַגְלֵיהֶם – akik a lábuk porát istenítik, – וַיִּקְפִּיד – vigyázott rá, – שְׁלֹא לְהַכְנִיס עֲבוּדָה זָרָה לְבֵיתוֹ – nehogy pogány istent hozzanak házába. – לֹט אָבָל לוֹט – Lót pedig, – שְׁלֹא הִקְפִּיד – aki nem vigyázott erre, – הַקְדִּים לִינָה לְרַחֲצָה – előbb említette a szállást, aztán a lábmosást, – וַיִּנְאָמֶר – ahogy írva van:<sup>17</sup> – וְלִינוּ וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם – „...háljatok meg, és mossátok meg lábaitokat”.

תַּחַת הָעֵץ – **a fa alatt.**<sup>18</sup> – תַּחַת הָאֵילָן – [Jelentése:] a fa [הָאֵילָן] (*ilán*) alatt.

וְאָקַחְהָ פֶת לֶחֶם וְסַעְדוּ לְבָבְכֶם אַחַר תַּעֲבְרוּ כִּי עַל כֵּן עֲבַדְתֶּם עַל עַבְדְּכֶם, וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. (בראשית יח, ה)

**És én hozok egy darab kenyeret, hogy erősítsétek szíveteket, azután tovább mehettek. Hiszen ezért ejtettétek útba szolgátokat.” És ők feleltek: „Tégy úgy, amint mondtad.”** (1Mózes 18:5.)

<sup>14</sup> Isten elhatározása, hogy vár 120 évet, hátha az emberiség addig megbánja bűneit, és csak, ha nem, akkor hozza rá a vízözönt, húsz évvel meg kellett, hogy előzze Jefet születését, Jefet ugyanis 100 esztendő volt a vízözön idején. Ez könnyen kiszámolható, mivel tudjuk, hogy Noé 500 éves volt első fia, Jefet születésekor (6:32.) és 600 az özönvíz idején (7:6.).

<sup>15</sup> 48:10.

<sup>16</sup> 4Mózes 20:11.

<sup>17</sup> 1Mózes 19:2.

<sup>18</sup> Az עֵץ (*éc*) jelentheti azt, hogy „fa” és azt is, hogy „fa építmény/szerkezet”. Onkelosz úgy jelzi a különbséget, hogy az עֵץ (*éc*)-et hol אֵילָנָא-nak (fa), hol meg אַעָא-nak (fa építmény/szerkezet) fordítja.

**בַּתּוֹרָה בְּנִבְיָאִים וּבְכַתוּבִים – א** – בתורה בנביאים ובכתובים – A Tórában, a Növiim-ben<sup>19</sup> és a Ktuvim-ban<sup>20</sup> – מְצִינוּ – azt találjuk, – דִּפְתָא סַעְדָּתָא – דִּלְבָא – hogy a kenyér a szív tápláléka. – **בַּתּוֹרָה וְסַעְדוּ לְבָבְכֶם** – A Tórában: „hogy erősítsétek szíveteket;” – **בְּנִבְיָאִים סַעַד לְבַבְךָ פֶּת לְחֶם** – a Növiim-ben: „Erősítsd meg szívedet egy vekni kenyérral;”<sup>21</sup> – **בְּכַתוּבִים וְלָחֶם לְבַב אָנוּשׁ יִסַּעַר** – a Ktuvim-ban: „a kenyér pedig erősíti az ember szívét.”<sup>22</sup> – **אָמַר רַבִּי חָמָא** – Chámá rabbi azt mondta: – **לְבַבְכֶם אֵין כְּתִיב פֶּאן אֶלָּא לְבַבְכֶם** – Itt nem úgy szerepel, hogy **לְבַבְכֶם** (*löváuchem*)<sup>23</sup>, – **אֶלָּא לְבַבְכֶם** – hanem úgy, hogy **לְבַבְכֶם** (*libchem*)<sup>24</sup>, – **מִגִּיד** – amiből azt tudjuk meg, – **שְׂאִין יֵצֵר הָרַע** – hogy a rossz ösztön nincs hatással – **בְּמַלְאָכִים** – az angyalokra.<sup>25</sup> – **בְּרֵאשִׁית רַבָּה** – A [Midrás] *Brésit rábá* alapján<sup>26</sup>.

**אַחַר תַּעֲבְרוּ – azután tovább mehettek.**<sup>27</sup> – **אַחַר כֵּן תֵּלְכוּ** – [Jelentése:] azt követően<sup>28</sup> tovább mehettek.

**כִּי הִדְבַר הַזֶּה – Hiszen ezért ejtettétek útba [szolgátokat].** – **כִּי הִדְבַר הַזֶּה** – כי הדבר הזה – **מֵאַחַר שֶׁעֲבַרְתֶּם עָלַי** – Mert ezt kérem tőletek, – **אַנִּי מְבַקֵּשׁ מִכֶּם** – hiszen azért jöttetek erre felém, – **לְכַבֹּדִי** – hogy megtiszteljetelek.

**כִּי עַל כֵּן – Hiszen ezért.** – **כִּי עַל כֵּן** – כי על כן – **כְּמוֹ עַל אֲשֶׁר** – Ez ugyanazt jelenti, mint az **עַל אֲשֶׁר** (*ál áser*) [mivel/mert]. – **וְכֵן כָּל כִּי עַל כֵּן שְׁבַמְקָרָא** – A Szentírásban minden egyes **כִּי עַל כֵּן** (*ki ál kén*) ezt jelenti. – **כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּצֶל קוֹרְתִי** – [Pl.:] „Mert hajlékom árnyékába jöttetek;”<sup>29</sup> – **כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פְּנִיךָ** – „Mert arcodat úgy láttam;”<sup>30</sup> – **כִּי עַל כֵּן לֹא נִתְתִּיחָה** – „mivelhoggy nem adtam őt;”<sup>31</sup> – **כִּי עַל כֵּן יִדְעָתָּ חֲנוּתָנוּ** – „mivel te tudod, hogyan kell táboroznunk.”<sup>32</sup>

<sup>19</sup> A próféták könyvei.

<sup>20</sup> Egyéb szent iratok.

<sup>21</sup> *Bírák* 19:5.

<sup>22</sup> *Zsoltárok* 104:15.

<sup>23</sup> Két *bét*-tel, amely „két szívre” utalna.

<sup>24</sup> Egy *bét*-tel, „egy szívre” utalva.

<sup>25</sup> Vagyis az ember „két szívvel” küszködik – a jóra és a rosszra való hajlam harcol benne egymással. Az angyalokat nem érinti ez a konfliktus, nekik csak „egy szívük” van.

<sup>26</sup> 48:11.

<sup>27</sup> Ezt tévesen úgy is értelmezhetnénk, hogy „miután távoztatok.”

<sup>28</sup> Vagyis miután ettetek.

<sup>29</sup> *1Mózes* 19:8.

<sup>30</sup> *Uo.* 33:10.

<sup>31</sup> *Uo.* 38:26.

<sup>32</sup> *4Mózes* 10:31.

וַיִּמְהַר אַבְרָהָם הָאֱהֱלָה אֶל שָׂרָה, וַיֹּאמֶר מִהֲרִי שְׁלֹשׁ סָאִים קִמַּח סֶלֶת לְוַשִׁי וְעֲשֵׂי עֲגוֹת.  
(בראשית יח, ו)

**És sietett Ábrahám a sátorba Sárához és szólt: „Hozz gyorsan három mérő lánglisztet, gyúrd meg és készíts lepényeket!”** (1Mózes 18:6.)

**סֶלֶת קִמַּח – lánglisztet.** – סֶלֶת לְעֲגוֹת – A lánglisztet süteményekhez használják, – קִמַּח – az [egyszeri kiőrlésű] lisztet [pedig] – לְעֲמִילָן שֶׁל טִבְחִים – ahhoz a szakácsok által használt csirizes tisztához, – לְכִסוֹת אֶת הַקֶּדֶרֶה – amellyel azért takarták be a főzőedényt, – לְשֹׂאוֹב אֶת הַזֵּהָמָא – hogy magába szívja a szennyes tajtékot.

וְאֵל הַבְּקָר רֵץ אַבְרָהָם, וַיִּקַּח בֶּן בְּקָר רֶדֶךְ וְטוֹב וַיִּתֵּן אֶל הַנַּעַר וַיִּמְהַר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ. (בראשית יח, ז)

**És Ábrahám a marhákhöz futott és vett egy gyenge és jó borjút, odaadta a legénynek és az sietve elkészítette.** (1Mózes 18:7.)

**בֶּן בְּקָר רֶדֶךְ וְטוֹב – egy gyenge és jó borjút.** – שְׁלֹשָׁה פְּרִים הָיוּ – [Valójában] három borjú volt, – כְּדֵי לְהַאֲכִילָן שְׁלֹשׁ לְשׁוֹנוֹת – hogy három nyelvet szolgálhasson fel nekik – בְּחֶרְדָּל – mustárral együtt.<sup>33</sup>

**אֶל הַנַּעַר – a legénynek.** – זֶה יִשְׁמְעָאֵל – Ez Jismáélre utal, – לְחַנְּכּוֹ בְּמִצְוֹת – [és Ábrahám azért bízta rá az étel elkészítését,] hogy a micvák<sup>34</sup> teljesítésére nevelje vele.

וַיִּקַּח חֶמְצָה וְחֵלֶב וּבֶן הַבְּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לְפָנֵיהֶם, וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכְלוּ.  
(בראשית יח, ח)

**És vett vaját és tejet, meg a borjút, amelyet elkészített és eléjük tette, ő maga pedig mellettük állt a fa alatt, és ők ettek.** (1Mózes 18:8.)

**וַיִּקַּח חֶמְצָה וְגוֹמֵר – És vett vaját, stb.**<sup>35</sup> – וְלָחֶם לֹא הָבִיא – A kenyeret azonban nem vitte [oda nekik], – לְפִי שֶׁפָּרְסָה שָׂרָה נִדְּהָ – mert Sára elkezdett menstruálni, – שֶׁחֹזֵר לָהּ אוֹרַח פְּנֵשִׁים אוֹתוֹ הַיּוֹם – azon a napon ugyanis Sára menstruációs ciklusa visszatért, – וְנִטְמָאת הָעֶסֶה – s így a kenyértészta rituálisan tisztátalanná vált.

**חֶמְצָה – Vajat.** – שֶׁמֶן הַחֵלֶב – A tej zsíráját, – שֶׁקוֹלְטִין מַעַל פְּנֵיו – amit leföloznek róla.

<sup>33</sup> Királyok és hercegek csemegéje volt ez akkoriban.

<sup>34</sup> Micva: isteni parancsolat.

<sup>35</sup> És mi történt a kenyérral?

**אֲשֶׁר עָשָׂה – meg a borjút, amelyet elkészített.** – אֲשֶׁר תִּקַּן – [Jelentése:] amit készített.<sup>36</sup> – קָמָא קָמָא שְׂתַקֵּן – Amint egy-egy darab elkészült, – אֲמַטִּי וְאִתִּי קַמְיָהוּ – ő rögvest feltálalta nekik.

**וַיֹּאכְלוּ – és ők ettek.**<sup>37</sup> – נִרְאוּ כְמוֹ שְׂאֲכָלוּ – Úgy tetszett, mintha ettek volna. – מִכַּאֵן – Ebből [azt tanuljuk], – שְׁלֹא יִשְׁנֶה אָדָם – hogy az ember ne viselkedjék – מִן הַמְּנַהֵג – az uralkodó szokásoktól eltérően.

וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אֵיךְ שָׂרָה אֲשֶׁרָהּ, וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּאֵהָל. (בראשית יח, ט)

**És mondták neki: „Hol van a felséged, Sára?” Ő pedig felelt: „A sátorban van.”** (IMózes 18:9.)

**וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו – És mondták neki:** – נִקּוּד עַל אִי"ו – Pontok vannak az א, י és ו [betűk] fölött – שְׂבָאֵלִיו – az אֵלִיו (éláú) [szóban], – וְתַנְיָא – és egy brájtá-ban<sup>38</sup> ez áll: – רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר – Simon ben Elázár rabbi azt mondja: – כָּל מְקוֹם – minden olyan hely – שֶׁהִתְקַב – ahol a [pontozatlan] betűk – רַבָּה עַל הַנְּקוּדָה – többen vannak, mint a pontozottak, – אֶתְהַ דְּוִרְשׁ הַתְּקַב – ott a [pontozatlan] betűket kell magyarázni stb. – וְכַאֲן הַנְּקוּדָה רַבָּה – Itt azonban a pontozott betűk többen vannak, – עַל הַתְּקַב – mint a [pontozatlan] betűk, – אֶתְהַ דְּוִרְשׁ הַנְּקוּדָה – [és ezért itt] a pontozott [betűket] kell magyarázni. – שְׂאֵף לְשָׂרָה שְׂאֵלוּ – [A magyarázat pedig az,] hogy [az angyalok] megkérdezték Sárát is, – אִיֹּו אַבְרָהָם – „Hol van Ábrahám?” – לְמַדְּנוּ – Ebből azt tanuljuk, – שְׁיִשְׂאֵל אָדָם בְּאַכְסֻנְיָא שְׁלוּ – hogy az embernek mindig érdeklődnie kell vendéglátójánál, – לְאִישׁ עַל הָאִשָּׁה – [tudakozódva] a férfitől felesége felől, – וְלְאִשָּׁה עַל הָאִישׁ – és az asszonytól a férje felől. – בְּבִבְבָּא מְצִיעָא אִיתָא – A [Talmud] Bává möciában<sup>39</sup> ez áll: – יוֹדְעִין הָיוּ מִלְּאֲכֵי הַשְּׂרָת – a szolgálattelvő angyalok [pontosan] tudták, – שָׂרָה אֲמַנּוּ הֵיכָן הִיְתָה – hol van Sára ósanyánk.<sup>40</sup> – אֲלָא לְהוֹדִיעַ שְׁעָנוּעָה הִיְתָה – [Azért érdeklődtek,] hogy nyilvánvalóvá tegyék erényes mivoltát, – כְּדִי לְחַבְּבָה עַל אֲמַר רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי חֲנִינְיָא – kedvessé téve őt ily módon a férje szemében. – אֲמַר רַבִּי יוֹסִי בְּרַבִּי חֲנִינְיָא – Jozsé bár Chániná rabbi azt mondta:<sup>41</sup> – כְּדִי לְשַׁגְּרָהּ – hogy elküldjék neki – כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה – az áldás [boros] poharát.<sup>42</sup>

<sup>36</sup> Tudjuk, hogy elkészítette a borjút; miért a látszólag felesleges utalás erre?

<sup>37</sup> De hisz az angyalok nem is esznek!

<sup>38</sup> Midrás Brésit rábá 48:15.

<sup>39</sup> 87a.

<sup>40</sup> Akkor hát miért érdeklődtek holléte felől?

<sup>41</sup> Ő más magyarázatot ad az angyalok Sára utáni kérdezősködésére.

<sup>42</sup> Vagyis azt a pohár bort, amelyre a Birkát Hámázon-t, az étkezés utáni áldást mondják el.

הִנֵּה בְּאֵהָל - A sátorban van. – צְנוּעָה הִיא – [Burkoltan arra célozva, hogy] „erényes asszony ő.”

וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלַיְךָ כְּעַת תְּהִי וְהִנֵּה בֵּן לְשָׂרָה אֲשַׁתְּךָ, וְשָׂרָה שִׁמְעַת פְּתַח הָאֵהָל וְהוּא אֶחָרָיו. (בראשית יח, י)

**És amaz mondta: „Jövőre ilyenkor visszatérek hozzád és akkor feleségednek, Sárának, fia lesz.” Sára pedig hallotta ezt a sátor bejáratában, amely a háta mögött volt. (1Mózes 18:10.)**

לֹא בִשְׂרוֹ הַמְּלֶאֶךָ - Az angyal nem jövendölt neki olyasmit, – שְׁיָשׁוּב אֵלָיו – hogy ő maga fog visszatérni hozzá [mert sehol sem találunk utalást arra, hogy az angyal visszatért volna a következő évben], – אֲלֵא בְּשְׁלִיחוֹתוֹ שָׁל – hanem mint Isten közvetítője beszélt hozzá.<sup>43</sup> [Akkor viszont miért beszél az angyal első személyben: „Visszatérek”? A válasz: Több olyan esetet találunk a Bibliában, ahol az Örökkévaló követe az Örökkévaló nevében beszél,] – כְּמוֹ וַיֹּאמֶר לָהּ מְלֶאֶךָ ה' הִרְבָּה אֲרַבָּה – mint például a következő versben:<sup>44</sup> „És mondta neki (Hágárnak) az Örökkévaló angyala: »Nagyon megsokasítom [magzatodat]«, – לְהִרְבּוֹת – azzal együtt, hogy az angyalnak nincs hatalmában – מְגֹסָסִיתָ [gyermekait], – אֲלֵא בְּשְׁלִיחוֹתוֹ שָׁל מְקוֹם – tehát az Örökkévaló követeként [mondta ezt]. – אַךְ כָּאֵן בְּשְׁלִיחוֹתוֹ שָׁל מְקוֹם – Jelen esetben is az Örökkévaló követeként – אָמַר לוֹ כֵּן – mondta neki.

לְמוֹעֵד הַזֶּה – Elisá így szólt a Sunámbeli asszonyhoz:<sup>45</sup> – אֵת חֹבְבֶתָ בֵּן – fiút fogsz dajkálni. – כְּעַת תְּהִי – ilyen idő tájt – וַתֹּאמֶר אֶל אֲדֹנָי אִישׁ הָאֱלֹהִים – Az asszony így felelt: „Ugyan, uram, Isten embere, – אַל תְּכֹזֵב בְּשִׁפְחָתְךָ! – ne ámítsd szolgálódat!” [Az asszony mondását úgy kell értelmezni:] – אֹתָן הַמְּלֶאכִים שֶׁבְּשָׂרוֹ אֵת שָׂרָה – Azok az angyalok, akik jövendöltek Sárának, – אָמְרוּ לְמוֹעֵד אָשׁוּב – azt mondták: „Jövőre ilyen tájban visszatérek hozzád” [míg ellenben te, Elisá, nem mondtad, hogy vissza fogsz térni.] – אֲמַר לָהּ – Elisá pedig így válaszolt neki: – אֹתָן הַמְּלֶאכִים שֶׁהֵם חַיִּים וְקַיְמִים לְעוֹלָם – „Azok az angyalok, akik örökéletűek és örökké léteznek, – אָמְרוּ לְמוֹעֵד אָשׁוּב – azt mondták: »Jövőre ilyen tájban visszatérek hozzád«, – אָבֵל אֲנִי בְּשָׂר וָדָם – ámde én, aki csupán hús és vér vagyok, – שֶׁהַיּוֹם חַי וּמָחָר מֵת – ma élek és holnap már halott vagyok, – בֵּין חַי וְבֵין מֵת – vajon élő vagy holt leszek – לְמוֹעֵד הַזֶּה וְגוֹמֵר – [jövőre] ilyen idő tájt, [fiút fogsz dajkálni].”

<sup>43</sup> És valójában Isten egy évvel későbbi látogatására utalt, amelyről ez olvassuk (1Mózes 21:1.): „És az Örökkévaló megemlékezett Sáráról, amint mondta”. (Náchmanidész)

<sup>44</sup> Uo. 16:10.

<sup>45</sup> 2Királyok 4:16.

**כַּעַת חַיָּה – ...Jövőre ilyenkor...** – כַּעַת הַזֶּאת לְשָׁנָה הַבָּאָה – Azaz: Jövőre, ugyanebben az időben. – וּלְפֶסַח הָבֵא נֹלַד יִצְחָק – Ez peszáchkor történt, – és a rákövetkező peszáchkor megszületett Izsák. – מִדֵּלָא קְרִינֵן כַּעַת – [Azt, hogy ez a kifejezés valóban annyit jelent, mint „ugyanebben az időben”] onnét tudjuk: hogy nem azt olvassuk: כַּעַת (köét) [amely azt jelentené, határozatlanul: egy olyan időben], – אֲלֵא כַּעַת – hanem azt: כַּעַת (káét) [amely כֶּהֶעֱת (köháét) összevonásából származik, és azt jelenti (határozott értelemben): ilyenkor].

**כַּעַת חַיָּה – ...ilyenkor...** – כַּעַת הַזֶּאת – ilyen tájban, [a kifejezésben található חַיָּה „élet” szó arra utal, hogy] – שְׁתֵּהֵא חַיָּה לְכֶם – amikor életek lesz, – שְׁתֵּהִיו כְּלָכֶם – azaz amikor mindnyájan egészségesek lesztek és éltek.

**וְהוּא אַחֲרָיו – ...amely a háta mögött volt.** – הִפְתַּח הָיָה אַחַר הַמְּלֶאךָ – [Vagyis:] a sátor bejárata az angyal háta mögött volt [és nem az angyal volt a bejárat mögött, mert akkor a sátoron belül lett volna].

**וְאֶבְרָהִם וְשָׂרָה זָקְנִים בְּאִים בְּיָמֵם, תְּדַל לְהַיּוֹת לְשָׂרָה אַרְחַ כְּנָשִׁים.** (בראשית יח, יא)

**Ábrahám és Sára pedig öregek voltak, nagyon korosak; megszűnt már Sárának úgy lenni, amint a nőknél szokás.** (1Mózes 18:11.)

**תְּדַל לְהַיּוֹת – megszűnt már [Sárának] úgy lenni.** – פָּסַק מִמְּנָה – [Jelentése:] Abbamaradt.

**אֶרְחַ כְּנָשִׁים – amint a nőknél szokás.** – אֹרְחַ נְדוּת – [Azaz] a menstruációs ciklus.

**וְתִצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר, אַחֲרַי בְּלִתי הֵימָּה לִי עֲדָנָה וְאֵדְנִי זָקֵן.** (בראשית יח, יב)

**És Sára nevetett magában, mondván: „Miután elfonnyadtam, lehet-e még gyönyöröm, mikor az uram is öreg?”** (1Mózes 18:12.)

**בְּקִרְבָּהּ – magában.**<sup>46</sup> – מִסְתַּכֶּלֶת בְּמַעֲיָהּ – [Jelentése:] egy pillantást vetett a hasára<sup>47</sup> – וְאָמְרָה – és azt mondta: – אֶפְשָׁר הֶקְרַבְתִּים הַלָּלוּ – „Lehetséges-e, hogy ez a has – טְעוּנִין וְלָד – kihordjon egy gyermeket, – הַשְּׂדִים הַלָּלוּ שֶׁצָּמְקוּ – hogy ezekből az aszott emlőkből – מוֹשְׁכִין חֵלֶב – tej fakadjon?”<sup>48</sup> – תַּנְחוּמָא – [Ez a magyarázat] a [Midrás] Tánchumában<sup>49</sup> [található].

<sup>46</sup> Az egyszerű jelentés itt az lenne, hogy Sára magában nevetett. Rási mindazonáltal úgy érezte, hogy ez nem így van, mivel a szövegben ott szerepel a לֵאמֹר (lémor), „mondván”; utalva arra, hogy Sára hangot adott hitetlenkedésének.

<sup>47</sup> Vagyis felmérte testének megöregedett voltát.

<sup>48</sup> Vagyis a בְּקִרְבָּהּ (bökirbá)-t Rási úgy magyarázza, hogy „a hasát [tk. belső szerveit] illetőleg.”

<sup>49</sup> Softim 18. fejezet.

**עֲדָנָה – gyönyöröm.** – צְחֻצוּחַ בָּשָׂר – [Jelentése:] sima [bőrű] hús [ti. test]. – מִשִּׁיר אֶת הַשָּׁעַר וּמַעֲדָן אֶת הַבָּשָׂר –<sup>50</sup> – Ezt a kifejezést a Misna használja: „Eltávolítja a szőrt, és simává teszi a bőrt<sup>51</sup>.” – דְּבַר אַחֵר – [Az עֲדָנָה (edná) szó] egy alternatív értelmezése: – לְשׁוֹן עֲדָן – [a szó] az idő [jelentésű] עֲדָן (idán) szóból ered, – זְמַן וְסֵת נְדוּת – [utalva a] rendszeres menstruációs ciklusra.

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אַבְרָהָם, לָמָּה זֶה צָחֻקְךָ שָׂרָה לֵאמֹר הֲיֵאֵר אֲמָנָם אֶלֶד וְאֵנִי זִקְנָתִי. (בראשית יג, יח)

**Ekkor szólott az Örökkévaló Ábrahámhoz: „Miért nevetett Sára, mondván: Vajon igazán szülök-e még én, aki öreg vagyok? (1Mózes 18:13.)**

**הֲיֵאֵר אֲמָנָם – igazán.** – הֲגַם אֲמַת אֶלֶד – [Jelentése:] „Igaz lehet-e, hogy én szülni fogok?”

**אֵנִי זִקְנָתִי – aki öreg vagyok.**<sup>52</sup> – שָׁנָה הַכְּתוּב מִפְּנֵי הַשְּׁלוֹם – A Szentírás<sup>53</sup> módosította [kijelentését] a családi béke kedvéért, – שִׁהְיִי הִיא אֲמָרָה – mivel korábban [valóban] azt mondta, – וַאֲדַנִּי זָקֵן – hogy „mikor az uram is öreg.”<sup>54</sup>

הִיפְּלֵא מִיְהוָה דְּבַר, לְמוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כְּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵּן. (בראשית יח, יד)

**Van-e lehetetlen dolog az Örökkévaló előtt? A kitűzött időpontban visszatérek hozzád és Sárának fia lesz.” (1Mózes 18:14.)**

**הִיפְּלֵא – lehetetlen.**<sup>55</sup> – כְּתַרְגוּמוֹ הִיִּתְכַסִּי – [Jelentése:] Onkelosz fordítása szerint: Van-e rejtett [dolog]? – [Azaz] van-e bármi Rajtam túl, [Tőlem] külön és elrejtve, – מְלַעֲשׂוֹת כְּרֻצוּנִי – [ami esetleg meggátolhatja Engem abban,] hogy megtegyem azt, amit akarok?

**לְמוֹעֵד – A kitűzött időpontban.** – לְאוֹתוֹ מוֹעֵד – [Jelentése:] abban az időpontban, – הַמִּיּוֹחָד שֶׁקִּבְעֵתִי לָךְ אֶתְמוֹל – amelyet korábban<sup>56</sup> kitűztem számodra, – לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה הָאַחֶרֶת – [amikor azt mondtam:] „ez idő tájt a jövő esztendőben.”<sup>57</sup>

<sup>50</sup> Mönáchoť 86a.

<sup>51</sup> Szó szerint „húst” [בָּשָׂר (bászár)], de értelme szerint a „bőrt”.

<sup>52</sup> De hát az előbb (12. vers) még azt mondta, hogy „mikor az uram is öreg”!

<sup>53</sup> Azaz Isten.

<sup>54</sup> Isten úgy idézte a szavait, mintha azt mondta volna: „öreg vagyok.”

<sup>55</sup> A פְּלֵא szóból, amely néha azt jelenti, hogy megdöbbenő. Más alkalmakkor azt jelenti rejtett, pl. „Ha nagyon nehéz lesz előtted valami” (5Mózes 17:8.). Itt Rási azonos nézetten van Onkelossal, aki ezt az utóbbi értelemben fordítja.

<sup>56</sup> אֶתְמוֹל (etmol) szó szerint azt jelenti „tegnap”.

<sup>57</sup> Fentebb 17:21.



וּתְכַחַשׁ שָׂרָה לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי יֵרָאֶה, וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחַקְתָּ. (בראשית יח, טו)

**Sára pedig tagadta, mondván: „Nem nevettem”, mert félt. Ő pedig mondta: „De bizony, neveltél.”** (1Mózes 18:15.)

הֲרֵאשׁוֹן מִשְׁמֵשׁ – הראשון משמש – **מֵרַחֵם** – okát adva a ténynek. – **אֲזַי** – Az első **כִּי** (*ki*) „*mert*” értelemben szerepel, – **וְהִכְחַשׁ שָׂרָה לְפִי שֵׁיִרְאָה** – [Azaz] Sára tagadott... *mert* félt. – **וַיֹּאמֶר לֹא כִּדְבָרָהּ הוּא** – A második **כִּי** (*ki*) már „*de*” értelemben szerepel. – **אֲזַי** – [Azaz] Ő pedig azt mondta: nem úgy van, ahogy mondom<sup>58</sup>, – **וַיֹּאמֶר לֹא כִּי צָחַקְתָּ** – *de igenis* neveltél. – **וַיֹּאמֶר וְכִי יֵרָאֶה** – Ahogy bölcseink is megmondták:<sup>59</sup> – **כִּי מִשְׁמֵשׁ** – *כי* – **אֵי, דְלָמָּא, אֶלָּא, דְהָא** – *כי* – 1. ha, 2. talán, 3. de, 4. mert.

וַיִּקְמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיִּשְׁקְפוּ עַל פְּנֵי סֹדֶם, וַאֲבָרְהָם הֵלֵךְ עִמָּם לְשִׁלְחָם. (בראשית יח, טז)

**Azután felkerekedtek onnan a férfiak és Szodoma felé tekintettek; és Ábrahám velük ment, hogy elkísérje őket.** (1Mózes 18:16.)

כָּל הַשְּׁקֵפָה שֶׁבְּמִקְרָא – **וַיִּשְׁקְפוּ** – és [Szodoma felé] tekintettek. – Valahányszor a Szentírásban a **הַשְּׁקֵפָה** (*háskáfá*) terminus szerepel, – **לְרַעָה** – ott ártó [szándék áll mögötte]<sup>60</sup>, – **חֹוץ מִהַשְּׁקִיפָה מִמְּעוֹן קִדְשֶׁךָ** – kivéve a „Tekints le Szentséged hajlékából”<sup>61</sup> [verset], – **וְשִׁנְדוּל כַּח מִתְּנוּת עֲנִיִּים** – [tanítandó,] hogy a szegényeknek adni olyan nagyszerű dolog, – **וַיִּשְׁקֹף מִדַּת הַרוֹגֵז לְרַחֲמִים** – hogy az még Isten haragját is könyörületté változtatja át.

**לְשִׁלְחָם – hogy elkísérje őket.**<sup>62</sup> – **לְלוֹוֹתָם** – [Jelentése:] hogy elkísérje őket; – **כִּפְסוּר אֲוִרְחִים הֵם** – azt hitte [ugyanis], hogy utazók.<sup>63</sup>

וַיְהִיָּה אָמֵר, הַמְּכַסֶּה אֲנִי מֵאֲבָרְהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה. (בראשית יח, יז)

<sup>58</sup> Hogy nem neveltél.

<sup>59</sup> Ros hájáná 31.

<sup>60</sup> Amiképpen itt is, ahol azért tekintettek Szodoma felé, mert szándékukban állt elpusztítani.

<sup>61</sup> 5Mózes 26:15., ahol a szegényeknek adandó tizedről van szó, és a vers így folytatódik: „és áldd meg népedet.”

<sup>62</sup> A **שָׁלַח** (*sálách*) jelentheti azt, hogy *elküldeni* (pl. 2Mózes 13:17.), de azt is, hogy *elkísérni*. Itt ez utóbbi jelentésében szerepel a szó.

<sup>63</sup> Azaz, noha meggyógyították és megjósolták neki Sára terhességét, ő ennek ellenére sem fogta fel, hogy látogatói angyalok.

**És az Örökkévaló mondta: „Eltitkoljam-e Ábrahám előtt, mitévő vagyok? (1Mózes 18:17.)**

הַמְכַסֶּה אֲנִי – Eltitkoljam-e. – בְּתַמִּיהָ – A csodálkozás [kifejezése]<sup>64</sup>.

לֹא יָפָה לִי לַעֲשׂוֹת – mitévő vagyok? – בְּסֻדּוֹם – Szodomában! – וְלֹא מְדַעַתוֹ – anélkül, hogy közölném vele. – אֲנִי נָתַתִּי לוֹ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת – Odaadtam neki ezt a földet, – וְחָמְשָׁה – és [ezért] az öt város<sup>65</sup> az övé. – וְשֵׁנָאֵמַר – Amint írva van: – בְּאֶרֶץ סְדוֹמָה – „És a kánaáni határa volt Cidontól stb., – וְעִמּוֹרָה – Szodoma, Gomora... felé...”<sup>66</sup> – וְקָרָאתִי אֹתוֹ אַבְרָהָם – Elneveztem őt Ábrahámnak, – אֲבִי הָעַמִּים – [ami azt jelenti,] népek sokaságának atyja<sup>67</sup>. – וְאֶשְׂמִיד – Elpusztíthatom-e hát a gyermekeket – אֶת הַבְּנִים – anélkül, hogy az apát, aki szeret Engem, [előzőleg] tájékoztatnám erről?

וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהוָה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם, וְנִבְרָכוּ בוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ. (בראשית יח, יח)

**Holott bizonyos, hogy Ábrahám nagy és hatalmas nemzetté lesz, és benne áldottak lesznek a föld összes nemzetei. (1Mózes 18:18.)**

מְדַרֵּשׁ אַגְדָּה – Holott bizonyos, hogy Ábrahám... lesz.<sup>68</sup> – A midrási magyarázat:<sup>69</sup> – וְזָכַר צְדִיק לְבָרְכָהּ – „Az igaz ember nevének említése áldás.”<sup>70</sup> – הוֹאִיל וְהִזְכִּירוֹ – [Így hát] mivel említette őt [ti. Ábrahámot]<sup>71</sup>, – בְּרָכוּ – [ezzel] megáldotta őt. – וּפְשׁוּטוֹ – Az egyszerű magyarázat azonban [a következő]: – וְיָהוָה – [Isten tulajdonképpen azt mondta:] „Eltitkoljam-e előle, – וְיָהוָה – amikor annyira szerettem őt, – הוֹאִיל וְהִזְכִּירוֹ – hogy nagy néppé tesztem”<sup>72</sup>, – וְיָהוָה תְּבָרַךְ בוֹ – és általa lesznek áldottak – כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ – a föld népei?”

כִּי יִדְעַתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יַצְוֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְרָף יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט, לְמַעַן תִּבְיָא יְהוָה עַל אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו. (בראשית יח, ט)

<sup>64</sup> Tk. afféle költői kérdés.

<sup>65</sup> Az elpusztítandó városok.

<sup>66</sup> Fentebb 10:19.

<sup>67</sup> Uo. 17:5.

<sup>68</sup> Hogyan kapcsolódik ez a vers az előzőhöz?

<sup>69</sup> Jomá 38b.

<sup>70</sup> Példabeszédek 10:7.

<sup>71</sup> A 17. versben.

<sup>72</sup> Szó szerint „nagy néppé lesz”.

**Mert megismertem őt azért, hogy ő parancsolja meg fiainak és háza népének, ő utána, hogy kövessék az Örökkévaló útját, cselekedjenek igazságot és jogot; hogy az Örökkévaló teljesítse Ábrahámon, amit róla mondott.”** (1Mózes 18:19.)

**כִּי יִדְעָתִיו – Mert megismertem őt.** – לְשׁוֹן חֶבֶד – [A יִדְעָתִיו (jödátiv)] egy szeretetre utaló kifejezés, – כְּמוֹ מוֹדַע לְאִשָּׁה – mint „a férje után egy rokona”<sup>73</sup>, – הֲלֹא בְעֵז מוֹדַעְתָּנוּ – [vagy] „a mi rokonunk Boáz”<sup>74</sup>, – וְאֶדְעָךְ בְּשֵׁם – [vagy az] „és néven ismerlek”<sup>75</sup> [szövegrészekben]. – וְאֵלֶּךְ לְשׁוֹן יְדִיעָה – ám ezek főleg a יְדִיעָה (jödjá) [„tudás/megismerés” jelentésű szóból] erednek, – שֶׁמַּחֲבִיב אֶת – mert az, aki szereti a másikat, – מְקַרְבּוֹ אֶצְלוֹ – szorosabb kapcsolatban áll vele – וְיִוְדְעוּ וּמְכִירוּ – és [jobban] ismeri. – וְלָמָּה יִדְעָתִיו – És miért szeretem őt?

**לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה – [mert] ő parancsolja meg.** – לְפִי שֶׁהוּא מְצַוֶּה אֶת בְּנָיו – [Azaz] ő ad utasítást fiainak – עָלַי לְשִׁמּוֹר דְּרָכַי – Rólam és az Én útjaimról.” – וְאֵם הִפְרִשְׁהוּ – יוֹדַע אֲנִי בּוֹ שֶׁיִּצְוֶה אֶת בְּנָיו וְגוֹמֵר – Ám ha úgy magyarázod, mint Onkelosz<sup>76</sup>, – אין לְמַעַן נוֹפֵל עַל הַלְּשׁוֹן – tudott dolog Számomra, hogy meg fogja parancsolni stb. – akkor a לְמַעַן (lömáán) szó nem illik bele ebbe az értelmezésbe.<sup>77</sup>

**יִצְוֶה – Ő parancsolja meg.**<sup>78</sup> – לְשׁוֹן הוֹהָ – Itt ez jelen idejű [értelemben] szerepel, – כְּמוֹ כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב – mint az „Így szokott tenni Jób minden alkalommal,”<sup>79</sup> – עַל פִּי יְהוָה יִחַנּוּ – [vagy] „az Örökkévaló parancsára szálltak táborba”<sup>80</sup> [szövegrészekben].

**לְמַעַן הִבִּיא – hogy [az Örökkévaló] teljesítse.** – כִּךָּ הוּא מְצַוֶּה לְבָנָיו – Így utasítja gyermekeit: – שִׁמְרוּ דְרָכַי ה' – „Maradjatok meg az Örökkévaló útján, – כְּדִי – על אֲבִרְהָם וְגוֹמֵר – hogy az Örökkévaló teljesítse Ábrahámon,” stb.<sup>81</sup> – על בֵּית – אֲלֵא עַל אֲבִרְהָם – Nem az áll [a szövegben], hogy „Ábrahám házában”, – כֹּל הַמַּעֲמִיד בֵּן צַדִּיק – Ebből azt tanuljuk, – כִּי אֲבִרְהָם לֹא נֶאֱמַר – hogy aki egy erényes fiút felnevel, – כִּי אֲבִרְהָם לֹא נֶאֱמַר – az olyan, mintha meg sem halt volna.

<sup>73</sup> Rút 2:1.

<sup>74</sup> Uo. 3:2.

<sup>75</sup> 2Mózes 33:17.

<sup>76</sup> אַרִי גְלִי קָדָמִי בְּדִיל דִּי יִפְקֹד (áré g'li kádámáj b'dil dij jöfákéd).

<sup>77</sup> A לְמַעַן (lömáán) rendszerint valami okra utal, Onkelosz viszont itt „hogy” értelemben használja, viszont akkor az אֲשֶׁר (áser) jobban illene ide.

<sup>78</sup> A יִצְוֶה (jödáv) jövőidőben van.

<sup>79</sup> Jób 1:5.

<sup>80</sup> 4Mózes 9:20.

<sup>81</sup> De az ígélet nem Ábrahám utódaira vonatkozott?

וַיֹּאמֶר יְהוָה וְעַקַּת סוֹדוֹ וְעִמְרָהּ כִּי רָבָה, וְחִטָּאתָם כִּי כְבֹדָה מְאֹד. (בראשית יח, כ)

**És szólott az Örökkévaló: „Mivel sok a panasz Szodoma és Gomora ellen és bűnük igen súlyos, (1Mózes 18:20.)**

וַיֹּאמֶר ה' – És szólott az Örökkévaló. – אֶל אַבְרָהָם – Ábrahámnak. – שְׁעָשָׂה – שְׁעָשָׂה – Mert úgy tett [ti. az Örökkévaló], ahogy mondta, – כִּפְסָה מִמֶּנּוּ – [vagyis,] hogy nem fogja eltitkolni [Ábrahám] elől.<sup>82</sup>

**כי רבה – igen súlyos.** – כָּל רַבָּה שֶׁבַמְקָרָא – Valahányszor csak megjelenik a רַבָּה (rábá) [szó] a Szentírásban, – הַטַּעַם לְמַטָּה בְּבִי"ת – a hangsúly [mindig] a második szótagon van, a *bét* [betűn], – לְפִי שֶׁהֵן מְתַרְגְּמִין גְּדוּלָה – mert úgy fordítandók, hogy „nagy/súlyos” – או גְּדוּלָה וְהוֹלְכֵת – vagy „nagygyá/súlyossá váló.”<sup>83</sup> – אִם אֵבֶל זֶה – Ám ami ezt [illeti], – טַעֲמוֹ לְמַעַלָּה בְּרִי"ש – [ennél] az első szótagon van a hangsúly, a *rés-en*, – לְפִי שֶׁמְתַרְגְּמִין – mert ez úgy fordítandó, – גְּדוּלָה כְּבֹר – hogy az már súlyossá vált, – כִּמוֹ – „a nap leszállt,”<sup>84</sup> – שֶׁפָּרַשְׁתִּי – mint azt már korábban is kifejtettem: – וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה – és hasonlóan: „Látod, a sógornőd visszatért.”<sup>85</sup>

אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה הַפְּצַעְעֻקְתָּהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כְּלָהּ, וְאִם לֹא אֲדַעָהּ. (בראשית יח, כא)

**Megyek és meglátom, vajon egészen a hozzám eljutott panasz szerint cselekedtek-e – végük van; ha meg nem, meg fogom tudni! (1Mózes 18:21.)**

**אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה – Megyek és meglátom...** [De hát nem szükségtelen-e Isten számára, aki mindentudó, hogy „leljen és meglássa”?] – לְמַד לְדִינִים – Ez csupán tanulságul szolgál a bírák számára, – שְׁלֹא יִפְסְקוּ דִינֵי נַפְשׁוֹת – hogy ne ítéljenek halállal sújtandó bűncselekmények ügyében, – אֲלֵא בְּרֵאִיהָ – csak ha már látták. [Vagyis ameddig nem tisztázták olyan mértékig az ügyet, hogy az már olyan, mintha saját szemükkel látták volna a történeteket.] – הַזֶּל כִּמוֹ שֶׁפָּרַשְׁתִּי – Mindez úgy értendő, ahogyan azt már elmagyaráztam – בְּפִרְשַׁת הַפְּלִגָּה – a [Bábel Tornyának építését követő] „szétszórással” foglalkozó szakaszban.<sup>86</sup> – דְּבַר אַחֵר – Egy másik magyarázat: – אֲרַדָּה נָא לְסוּף מַעֲשֵׂיהֶם – „Mélyére hatolok cselekedeteiknek.”<sup>87</sup>

<sup>82</sup> A szándékát, hogy elpusztítja Szodomát és Gomorát.

<sup>83</sup> Azaz jelen időben.

<sup>84</sup> Fentebb 15:17.

<sup>85</sup> Rút 1:15.

<sup>86</sup> 1Mózes 11:7.

<sup>87</sup> E szerint a magyarázat szerint az אַרְדָּה (árdá) itt nem jelenti szó szerint azt, hogy „Lemegyek”, hanem átvitt értelemben olvasandó: valamit teljes mélységében megérteni, felfogni; az Örökkévaló teljességgel mélyére fog hatolni bűntetteik kusza szövevényének.

**הַכְּצַעְקָתָהּ** – ...panasz... – שֶׁל מְדִינָה – [Azért van egyesszámban, mert] az ország panaszaira utal.

**עָשׂוּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ** – ...a hozzám eljutott [panasz] szerint cselekedtek-e... – וְאִם עוֹמְדִים בְּמַרְדָּם – És [ha] továbbra is lázadznak, – כָּלָה אֲנִי עוֹשֶׂה בָהֶם – [akkor] végük van. – וְאִם לֹא יַעֲמְדוּ בְּמַרְדָּם – Ha meg nem lázadnak tovább, – אֲדַעַה מָה אֶעֱשֶׂה – meg fogom tudni, mit tegyek;<sup>88</sup> – לְהַפְרֹעַ מִהֶן בְּיַסּוּרֵינִי – [csupán] szenvedéssel sújtom őket, – וְלֹא אֶכְלֶה אוֹתָם – és nem pusztítom őket el. – וְעַתָּה הוֹרֵד עֲדֵיךָ מֵעֲלֶיךָ – „Most pedig tépjétek le ékszereiteket magatokról – וְאֲדַעַה מָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ – és meg fogom látni, mit teszek vételek.” – וְלִפְיֶךָ יֵשׁ הַפֶּסֶק נִקְדַּת פְּסִיק – Ezért [vagyis mivel az עָשׂוּ (cselekedtek) és a כָּלָה (végük van) külön gondolatokként lettek elmagyarázva] választja el egy *pszik*<sup>90</sup> – בֵּין עָשׂוּ לְכָלָה – a „cselekedtek”-et és a „végük van”-t, – כְּדֵי לְהַפְרִיד תְּבָה – מִחֻבְרָתָהּ – hogy szünet legyen a két szó között.

– וְרַבּוֹתֵינוּ דְרָשׁוּ הַכְּצַעְקָתָהּ (háköcáákátá)-t [szó szerint: „az ő sírása”, nőnemben] úgy magyarázták, – צַעֲקַת רִיבָה אַחַת – [mint ami] egy bizonyos hajadon sírására [utal]<sup>91</sup>, – שֶׁהִרְגִּוּהָ בְּמִיתָהּ מִשָּׁנָה – akit szörnyű módon meggyilkoltak, – עַל שֶׁנִּתְּנָה מְזוּן לְעַנִּי – mert enni adott egy szegénynek, – כְּמַפּוֹרֵשׁ – amint az a *Chélek* kezdetű [talmudi] fejezetben<sup>92</sup> olvasható.

וַיִּפְּנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה, וְאַבְרָהָם עוֹדְנֵנוּ עוֹמֵד לְפָנָי יְהוָה. (בראשית יח, כב)

**És elfordultak onnan a férfiak és elmentek Szodomába, Ábrahám pedig még ott állott az Örökkévaló előtt.** (1Mózes 18:22.)

**וַיִּפְּנוּ מִשָּׁם** – És elfordultak onnan [a férfiak].<sup>93</sup> – מִמְּקוֹם שֶׁאַבְרָהָם לָגַם שָׁם – [Vagyis] attól a helytől, ahová Ábrahám elkísérte őket.

**וְאַבְרָהָם עוֹדְנֵנוּ עוֹמֵד לְפָנָי ה'** – **Ábrahám pedig még ott állott az Örökkévaló előtt.** – וַיְהִי לֹא הֵלֵךְ – De hát nem úgy van, hogy nem [Ábrahám] ment, – לְעַמּוֹד – Hanem az Örökkévaló volt az, aki odajött hozzá – וְאָמַר לוֹ – és azt mondta neki: – וַעֲקַת סְדוֹם – „sok a panasz Szodoma és Gomora ellen,” – וְהָיָה לוֹ לְכַתּוֹב – és nem

<sup>88</sup> Vagyis az אֲדַעַה (*édáá*) azt jelenti: „Tudni fogom, hogyan kezeljem a dolgot.”

<sup>89</sup> 2Mózes 33:5.

<sup>90</sup> Fügőleges vonal két szó között a szövegben.

<sup>91</sup> A bölcsek ezt a 20. versből vezetik le: וַעֲקַת סְדוֹם וְעוֹמְרָה כִּי רַבָּה (záákát Szdom váámorá ki rábá), ahol a רַבָּה (*rábá*) szerintük a רִיבָה (*rivá* – „fiatal lány”)–ra utal.

<sup>92</sup> *Szánhedrin* 109b.

<sup>93</sup> Honnan? Nyilvánvaló, hogy ez a מִשָּׁם (*misám*) nem ugyanarra a helyre utal, mint a 16. vers מִשָּׁם (*misám*)-ja, az ugyanis Ábrahám sátrára utal, amelytől időközben már eltávolodtak.

az kellene hogy álljon az Írásban: – וה' עודנו עומד על אַבְרָהָם – „Az Örökkévaló pedig még ott állott Ábrahám mellett”<sup>94</sup> – אֲלָא תַקוּן סוּפְרִים הוּא זֶה – Ez azonban csupán az írástudók [szöveg]módosítása.<sup>95</sup>

**וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר, הַאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע.** (בראשית יח, כג)

**Ábrahám közelebb lépett hozzá és így szólt: „Vajon elpusztítod-e az igazakat is a gonoszokkal? (1Mózes 18:23.)**

**וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם – Ábrahám közelebb lépett hozzá.** – מְצִינֵי הַגִּשָּׁה לְמִלְחָמָה – A הגִּשָּׁה (hágásá) [„közeledés/megközelítés” szóval] találkoztunk a hadviselés [kontextusában]: – וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְגוֹמֵר – „Akkor Joáv rohamra indult,” stb.,<sup>96</sup> – וַיִּגַּשׁ – de használja [a Szentírás] a הגִּשָּׁה (hágásá) [szót] „kérlelés” [értelemben]: – וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה – „Ekkor eléje lépett Jehuda,”<sup>97</sup> – וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה – és a הגִּשָּׁה (hágásá) utalhat imádkozásra is: – וַיִּגַּשׁ אֵלָיו הַנְּבִיא – „odalépett Élijáhu próféta.”<sup>98</sup> – וַיִּגַּשׁ אֵלָיו – וַיִּגַּשׁ אֵלָיו – „közelebb lépése” mindezen okokból történt: – לְרַבֵּר קְשׁוֹת – 1. hogy szigorúan szóljon<sup>99</sup>, – וַיִּלְפִּיט – 2. hogy kérleljen<sup>100</sup> – וַיִּלְתַּפְּלָה – és, 3. hogy imádkozzon.<sup>101</sup>

**הַאֵף תִּסְפָּה – elpusztítod-e?** – הַגֵּם תִּסְפָּה – [Jelentése:] elpusztítanád-e? – וְלִתְרַגּוּם שֶׁל אוֹנְקְלוֹס שֶׁתַּרְגְּמוּ לְשׁוֹן רוֹגֵז – Onkelosz szerint, aki „düh” jelentéssel fordította, – כִּךָּ פִּירוּשׁוֹ – ez a magyarázata: – הַאֵף יִשְׂיֵאָךְ – El tudna-e ragadni annyira a düh, – וְהַאֵף יִשְׂיֵאָךְ – hogy elpusztítsd az igazakat is a gonosszal [együtt]?

<sup>94</sup> A „még ott állott” olyan fordulat, amely inkább alkalmazható a látogatóra, aki végül távozni fog. Jelen esetben Isten volt az aki ellátogatott Ábrahámhoz, hogy Szodoma és Gomora vesztéről előre tájékoztassa, és ezért az kellett volna hogy álljon a szövegben, hogy „Isten pedig még mindig ott állt Ábrahám mellett/közelében”.

<sup>95</sup> Ez az Örökkévaló iránti tiszteletből és hódolatból szerepel így a szövegben, mivel nem illő azt mondani, hogy az Örökkévaló várakozott Ábrahámra. A kommentárok (*Mizrachi*, stb.) hangsúlyozzák, hogy ez távolról sem jelenti azt, hogy a Tóra szövegét (Isten ments!) meghamisították volna, sokkal inkább azt, hogy maga a Tóra írt úgy erről, mint ahogyan írástudók módosítanak egy király nyilatkozatát, hogy a lehető legtiszteletteljesebb formában tolmácsolhassák azt.

<sup>96</sup> 1Kronikák 19:14.

<sup>97</sup> Lentebb 44:18.

<sup>98</sup> 1Királyok 18:36.

<sup>99</sup> Vagyis, hogy igazságot követeljen: „Vajon elpusztítod-e az igazakat is a gonoszokkal?”

<sup>100</sup> Lásd A 27. verset.

<sup>101</sup> Tk. hogy könyörögjön (lásd a 30. verset).

אוֹלֵי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר, הָאֵף תִּסְפֶּה וְלֹא תִשָּׂא לְמִקּוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצְדִּיקִים  
אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ. (בראשית יח, כד)

**Talán van ötven igaz ember a városban, valóban elpusztítod-e és nem bocsátasz-e meg a városnak az ötven igaz miatt, akik benne vannak?**  
(1Mózes 18:24.)

עֲשֶׂהָ – **Talán van ötven igaz ember [a városban].** – אוֹלֵי יֵשׁ חֲמִשִּׁים צְדִיקִים – Talán van ötven igaz ember minden egyes városban, – כִּי חֲמִשָּׁה מְקוֹמוֹת יֵשׁ – mert öt városról [volt szó]. – וְאִם תֹּאמַר – És ha azt mondod, – לֹא יִצְּלִי הַצְדִּיקִים אֶת הָרָשָׁעִים – [akkor én erre azt mondom: jó, de] miért kellene az igazaknak [is] meghalniuk?

חֲלִלָּה לָךְ מַעֲשֵׂת כְּדָבָר הַזֶּה לְהִמָּית צְדִיק עִם רָשָׁע וְהִנֵּה כְּצִדִּיק כְּרָשָׁע, חֲלִלָּה לָךְ הַשֹּׁפֵט כָּל  
הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט. (בראשית יח, כה)

**Távol legyen tőled, hogy ilyen dolgot cselekedjél, hogy megöljed az igazat a gonosszal és egyenlő legyen az igaz és a gonosz, távol legyen tőled! Vajon az egész világ bírāja ne cselekedjék igazságosan?** (1Mózes 18:25.)

חֲלִילָּה לָךְ – **Távol legyen tőled.** – חוּלִין הוּא לָךְ – [Azaz] ez szentségtörő dolog [lenne] Részedről. – יֹאמְרוּ – Azt mondják majd: – כִּף הוּא אֲמָנוּתוֹ – Na, ez jellemző rá, – שׁוֹטֵף הַכֹּל – hogy elpusztít mindent, – צְדִיקִים וְרָשָׁעִים – az igazat ugyanúgy, mint a gonoszt! – כִּף עֲשִׂיתָ לְדוֹר הַמַּבּוּל – Ezt tetted a Vízözön nemzedékével – וְלְדוֹר הַפְּלִגָּה – és a Szétszóródás nemzedékével is.

לֹא הוּא וְלֹא כִּיּוֹצֵא כּוּ – **hogy ilyen dolgot cselekedjél.**<sup>102</sup> – [Jelentése:] ilyen vagy bármi ilyesmi.<sup>103</sup>

חֲלִילָּה לָךְ – **távol legyen tőled.**<sup>104</sup> – לְעוֹלָם הַבָּא – Az eljövendő világban.<sup>105</sup>

וְכִּיּוֹד בְּחֻטְיָ פִּתְחָהּ הָאֵל – **Vajon az egész világ bírāja.**<sup>106</sup> – הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ – A **הַשֹּׁפֵט** (hásófét) *ה-je chátáf pátách*-hal van pontozva<sup>107</sup>, – לְשׁוֹן תְּמִיָּה –

<sup>102</sup> Miért **הַזֶּה** כְּדָבָר הַזֶּה (kádávár háze) – *mint ez a dolog?* Miért nem egyszerűen csak דָּבָר זֶה (dávár ze) – *ez a dolog?*

<sup>103</sup> Még akár egy kevésbé súlyos büntetés esetén is igazságtalanság az igazakat a gonoszokkal együtt megbüntetni.

<sup>104</sup> Miért ez a második לָךְ חֲלִילָּה (chálilá lách)?

<sup>105</sup> A *Gur Árje* ezt az eljövendő nemzedékekre tett utalásként magyarázza.

<sup>106</sup> A ה prefixum, amikor *pátách*-hal van vokalizálva (ה), azt jelenti: *a/az*. Ha azonban *chátáf pátách*-hal (הּ), akkor a hitetlenkedés kifejezése.

<sup>107</sup> Vokalizálva.

ami a hitetlenkedés egy [nyelvi] kifejezési formája. – וְכִי מִי שֶׁהוּא שׁוֹפֵט – Vagyis: Lehetséges-e, hogy ő, aki bíró, – לֹא יַעֲשֶׂה מְשֻׁפָּט אֲמַת – ne hozzon igazságos ítéletet?

וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם אֲמַצָּא בְּסֹדִם הַמְּשִׁיִּים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר, וְנִשְׂאֲתִי לְכָל הַמָּקוֹם בְּעִבְרוֹם.  
(בראשית יח, כו)

**És mondta az Örökkévaló: „Ha találok Szodoma városában ötven igazat, megbocsátok miattuk az egész városnak.” (1Mózes 18:26.)**

**Ha találok Szodoma városában... az egész városnak.** – לְכָל הַכְּרָכִים – [a בְּסֹדִם (viSzdom)] mind az [öt] városra [egyszerre utal]. – לְפִי שֶׁסֹּדוֹם הָיְתָה מְטָרוֹפוּלִין – Mivel Szodoma nagyváros volt, – וְחִשְׁבָה מְכַלְמ – és mind közül a legjelentősebb, – תְּלָה בָּהּ הַכְּתוּב – a Szentírás rá utal.

וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר, הֲנִה נָא הוֹאֲלֵתִי לְדַבָּר אֶל אֲדֹנָי וְאֲנִי עֹפֵר וְאָפֵר. (בראשית יח, כז)

**És felelt Ábrahám mondván: „Íme én vállaltam, hogy beszélek Uramhoz, pedig por és hamu vagyok. (1Mózes 18:27.)**

**én vállaltam.** – רְצִיתִי – [Jelentése:] „Hajlandó voltam,” – כְּמוֹ וַיֹּאֶל – כמו וִיֹאֶל – mint az „És beleegyezett Mózes”<sup>108</sup> [szövegrészben].

**pedig por és hamu vagyok.**<sup>109</sup> – וַיִּכְבֶּר הֵייתִי רְאוּי לְהִיּוֹת עֹפֵר – [Azaz] már porrá lehettem volna – עַל יְדֵי הַמְּלָכִים – a királyok által<sup>110</sup> – וְאָפֵר עַל יְדֵי – és hamuvá Nimród által<sup>111</sup>, – לֹוִלִי רַחֲמִידָא אֲשֶׁר עִמָּדוֹ לִי – ha nincs ott velem [végig] a Te irgalmad.

אוּלַי יִחְסְרוּן הַמְּשִׁיִּים הַצְּדִיקִים הַמְּשִׁיִּה הַתְּשֻׁחִית בְּחַמְשָׁה אֶת כָּל הָעִיר, וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחִית אִם אֲמַצָּא שָׁם אַרְבָּעִים וְחַמְשָׁה. (בראשית יח, כח)

**Talán hiányzik az ötven igazból öt, vajon elpusztítod-e az öt miatt az egész várost? Mondta: „Nem pusztítom el, ha ott negyvenötöt találok.” (1Mózes 18:28.)**

[Ábrahám nem véletlenül éppen ezekkel a számokkal alkudozott. Szodomának öt városa volt, és ezért kezdte 50 igazzal, mert így minden városra 10 jutna, ebbe Isten beleegyezett, és most Ábrahám kevesebbrel próbálkozott:]

<sup>108</sup> 2Mózes 2:21.

<sup>109</sup> Mi köze van ennek Ábrahám kéréséhez?

<sup>110</sup> Ha nem én győzök, hanem a királyok pusztítanak el engem a csatában, akkor már rég porrá vált volna a testem.

<sup>111</sup> Aki behajított a lángoló kemencébe.



– וַיְהִי הֵן תְּשֻׁעָה לְכָל כָּרָף – ...**elpusztítod-e az öt miatt?**... – הַתְּשֻׁחִית בְּחַמְשָׁה – Így kilenc jutna minden egyes városra, – וְאַתָּה צְדִיקוֹ שֶׁל עוֹלָם – és Téged, Világ Igaza, – תִּצְטַרֵּף עִמָּהֶם – együtt lehetne számolni velük [hogyan legyen a tíz].

וַיִּסָּף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמֶר אוֹלֵי יִמְצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים, וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בְּעִבּוֹר הָאַרְבָּעִים.  
(בראשית יח, כט)

**És szólt ismét hozzá és mondta: „Talán találsz ott negyvenet?” És ő mondta: „Nem teszem a negyven miatt.”** (1Mózes 18:29.)

וַיִּמְלִטוּ אַרְבָּעָה – ...**Talán találsz ott negyvenet?**... – אוֹלֵי יִמְצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים – הַכְּרָכִים – S ily módon négy város menekül meg [hiszen csak négy városra jutna 10-10 ember]. – וְכֵן שְׁלֹשִׁים יִצִּילוּ שְׁלֹשָׁה מֵהֶם – Hasonlóan harminc ember hármát mentene meg, – אוֹ עֶשְׂרִים יִצִּילוּ שְׁנַיִם מֵהֶם – húsz kettőt, – אוֹ עֶשְׂרֵה יִצִּילוּ אֶחָד מֵהֶם – tíz – אוֹ אֶחָד.

וַיֹּאמֶר אֵל נָא יַחַר לֵאדֹנָי וְאַדְבָּרָה אוֹלֵי יִמְצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים, וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה אִם אִמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים.  
(בראשית יח, ל)

**És (Ábrahám) mondta: Ne haragudjék az én Uram, hadd szóljak; talán találtak ott harmincan? És Ő mondta: Nem teszem, ha találok ott harmincat.** (1Mózes 18:30.)

וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא הוֹאֲלֹתִי לְדַבֵּר אֵל אֲדֹנָי אוֹלֵי יִמְצְאוּן שָׁם עֶשְׂרִים, וַיֹּאמֶר לֹא אֶשְׁחִית בְּעִבּוֹר הָעֶשְׂרִים.  
(בראשית יח, לא)

**És (Ábrahám) mondta: Íme, kérek, elkezdtem szólni Uramhoz, talán találtak ott húszan? És Ő mondta: Nem pusztítom el a húsz miatt.** (1Mózes 18:31.)

וַיֹּאמֶר אֵל נָא יַחַר לֵאדֹנָי וְאַדְבָּרָה אֵךְ הַפַּעַם אוֹלֵי יִמְצְאוּן שָׁם עֶשְׂרֵה, וַיֹּאמֶר לֹא אֶשְׁחִית בְּעִבּוֹר הָעֶשְׂרֵה.  
(בראשית יח, לב)

**És mondta: „Ne haragudjék Uram, hadd szóljak csak még egyszer, talán találsz ott tizet? És ő mondta: „Nem pusztítom el a tíz miatt.”** (1Mózes 18:32.)

– על פחות לא בקש – [Ennél] kevesebbet már nem is kért, – אָמַר – [mivel] azt gondolta: – אִדּוּר הַמְּבוּל הָיוּ שְׂמוּנָה – A Vízözön nemzedékében volt nyolc [igaz].<sup>112</sup> – נֹחַ וּבָנָיו וּנְשֵׂיהֶם – Noé, a fiai és az

<sup>112</sup> Noé, a három fia és a négy feleség.

asszonyai, – וְעַל תְּשׁוּעָה – és nem mentették meg nemzedéküket. – וְלֹא הִצִּילוּ עַל דְּוָרָם –  
 וְעַל יְדֵי צִירוּף – Kilenc igazért pedig, beszámítva [az Örökkévalót is tizediknek,]<sup>113</sup> –  
 כָּבֹד בְּקֶשׁ וְלֹא מָצָא – már folyamodott [Hozzá], de nem talált.

וַיֵּלֶךְ יְהוָה כְּאִשׁוֹר פֶּלֶה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם, וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְוֵמוֹ. (בראשית יח, לג)

**És elment útjára az Örökkévaló, mikor befejezte beszédét Ábrahámmal, Ábrahám pedig visszatért helyére. (1Mózes 18:33.)**

– כִּיּוֹן שֶׁנִּשְׁתַּתַּק הַסַּנְגֹּר – **És elment útjára az Örökkévaló.** – וַיֵּלֶךְ ה' וַיִּגְוֶר –  
 Mihelyst a védő elhallgatott, – הֵלֶךְ לוֹ הַדִּין – a Bíró eltávozott.<sup>114</sup>

– נִסְתַּלַּק הַדִּין – **Ábrahám pedig visszatért helyére.** – וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְוֵמוֹ –  
 Mihelyst a Bíró eltávozik, – נִסְתַּלַּק הַסַּנְגֹּר – a védő [is] eltávozik, – וְהַקְטָגוֹר מְקַטְרֵג – az  
 ügyész pedig vádat emel, – וְלִפְיֵכֶךָ – és ennek eredményeképpen: – וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי –  
 וַיְבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדוֹמָה – „a két angyal eljutott [estére] Szodomába,” – לְהַשְׁחִית – hogy  
 pusztítsanak.

וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדוֹמָה בְּעָרֵב וְלוֹט יָשֵׁב בְּשַׁעַר סֹדֵם, וַיְרָא לוֹט וַיִּקָּם לְקַרְאֲתָם וַיִּשְׁתַּחוּ  
 אֲפָיִם אֲרָצָה. (בראשית יט, א)

**És a két angyal eljutott estére Szodomába és Lót ült Szodoma kapujában; amikor Lót meglátta őket, felkelt, elébük ment és arcra borult a földön. (1Mózes 19:1.)**

– אָחַד לְהַשְׁחִית אֶת סְדוֹם – **két.**<sup>115</sup> – וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי – Az egyik azért, hogy elpusztítsa  
 Szodomát, – וְאֶחָד לְהַצִּיל אֶת לוֹט – a másik meg azért, hogy megmentse Lótót. – וְהוּא –  
 וְעַתָּה וְהוּא – és ő az is, aki azért jött, hogy meggyógyítsa Ábrahámot – וְהוּא יָשֵׁב אֶת אַבְרָהָם  
 – A harmadik, aki azért jött, – לְבַשֵּׁר אֶת שָׂרָה – hogy előre jelezze  
 Sárának, [hogyan fog szülni], – מִיְהֵימָן שְׁלִיחוֹתוֹ נִסְתַּלַּק לוֹ – mihelyt  
 teljesítette megbízatását, távozott.

– וַיִּלְחָץ קְרָאֵם אֲנָשִׁים – **angyal.** – מִשְׁחֵלֶן קְרָאֵם אֲנָשִׁים – Máshol *férfiú*-ként említi őket [a  
 Szentírás].<sup>116</sup> – כִּשְׁהֵיְתָה שְׁכִינָה עִמָּהֶם – Amikor az Isteni Jelenlét velük volt<sup>117</sup>, – קְרָאֵם  
 – **angyal** – férfiaknak nevezte őket [az írás]<sup>118</sup>. – דְּבַר אַחֵר – Egy eltérő magyarázat: –

<sup>113</sup> Lásd a 28. vershez írt Rási-kommentárt.

<sup>114</sup> Addig az Örökkévaló végig azt remélte, hogy lesz mód mérséklésre, hogy ne kelljen pusztulnia a bűnösöknek.

<sup>115</sup> Miért kettő? Mi történt a harmadik angyallal?

<sup>116</sup> Fentebb 18:2.

<sup>117</sup> Mint akkor, amikor az Örökkévaló ellátogatott Ábrahámhoz, s erre megjelent ott a három *férfiú* (18:2).

<sup>118</sup> Mivel Istenhez viszonyítva ők is csupán hitvány emberek.

וְהָיוּ אֲבָרָהָם – Ábrahámhoz képest, – שְׂפָחוּ גְדוֹל – akinek nagy volt az ereje – וְהָיוּ אֲבָרָהָם – és az angyalok olyan hétköznapiak voltak számára, mint az emberek, – קָרָאָם אֲנָשִׁים – emberekként történik rájuk utalás. – אֲבָרָהָם לֹט – Lóthoz viszonyítva azonban angyalokként említetnek.

**בְּעָרָב – estére.** – וְכִי כָּל כֶּף שֶׁהוּוּ הַמְּלָאכִים – Ilyen hosszú időbe telt az angyaloknak – מִחֶבְרוֹן לְסֹדוֹם – [eljutni] Chevronból Szodomába? – אֲלֵא מְלָאכֵי רַחֲמִים – [Nem, de] mivel az irgalom angyalai voltak, – וּמִמְתִּינִים – [szándékosan] késlekedtek, – שָׁמָּא יוּכַל אֲבָרָהָם – hátha Ábrahámnak [közben mégis] sikerül – לְלַמֵּד – עליהם סגנון – megvédeni őket<sup>119</sup>

**וְלֹט יָשָׁב בְּשַׁעַר סֹדוֹם – és Lót ült Szodoma kapujában.** – [A יָשָׁב (josév) szó itt] יָשָׁב (jásáv)-nak van írva<sup>120</sup>, – אוֹתוֹ הַיּוֹם – [mert] azon a napon – מִנְהוּהוּ – שׁוֹפֵט עָלֵיהֶם – kinevezték őt bírónak maguk fölé.

**וַיֵּרָא לֹט וַיְגַדֵּל – Lót meglátta.** – מִבֵּית אֲבָרָהָם לָמַד – Ábrahám házában tanulta, – לְחַזֵּר עַל הָאוֹרְחִים – hogy vendégek után keressen.

וַיֹּאמֶר הֲנֵה נָא אֲדֹנָי סוּרוּ נָא אֶל בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁפַּמְתֶּם וְהִלַּכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם, וַיֹּאמְרוּ לֹא כִּי בְּרַחוּב נָלִין. (בראשית יט, ב)

**És szólt: „Íme kérlek benneteket Uraim, térjete be szolgáltok házába, háljatok meg és mossátok meg lábatokat és reggelre kelve menjetek utatokra.” De ők azt mondták: „Nem, hanem az utcán maradunk egész éjjel.” (IMózes 19:2.)**

**וְהֵנָּה נָא אֲתֶם אֲדֹנָיִם לִי – Íme [kérlek benneteket] Uraim.** – [Jelentése:] „Íme ti most uraim vagytok, – אַחַר שֶׁעֲבַרְתֶּם עָלַי – mivel felém vetődtek.”<sup>121</sup> – דְּבַר אַחַר הֵנָּה נָא – Egy másik magyarázat: – אֲתֶם לָתַת לָב – „Íme, óvakodjatok – עַל הַרְשָׁעִים הַלְלוּ – ezektől a gonosz emberektől, – שְׁלֵא יִכִּירוּ בְּכֶם – nehogy észre vegyenek benneteket.” – וְזוֹ הִיא עֲצָה נְכוֹנָה – És ez helyénvaló tanács...<sup>122</sup>

**וְסוּרוּ – kérlek... térjete be.** – עֲקְמוּ אֶת הַדֶּרֶךְ לְבֵיתִי – Térjete le a főútról otthonom felé – דֶּרֶךְ עֲקָלְתוֹן – kerülő úton, – שְׁלֵא יִכִּירוּ – hogy ne vegyék észre, –

<sup>119</sup> Ti. Szodoma lakóit.

<sup>120</sup> Vagyis mintha múlt időben lenne.

<sup>121</sup> Az „íme” azt jelzi, hogy Lót valamilyen jelenségre kívánja felhívni látogatóinak a figyelmét. Ám ezt nem valamiféle történés, hanem egy meghívás követi. Rási magyarázata szerint az „Uraim” a jelenség. Lót tehát lényegében azt mondja: „Vegyétek észre, hogy uraimmá váltatok azáltal, hogy felém vetődtek. Ezért hát fogadjátok el meghívásomat.”

<sup>122</sup> Ez utóbbi magyarázat szerint az „íme” kitéllettel Lót arra kéri látogatóit, hogy tartsák szemmel a helybélieket és óvakodjanak tőlük.

וְשָׂאתֶם נִכְנָסִים שָׁם – hogy ott léptek be. – לָכֵן נִאָּמַר סוּרוּ – Ezért szerepel [a versben] a „térjetelek”. – בְּרֵאשִׁית רַבָּה – A [Midrás] *Brésit rábá* alapján<sup>123</sup>.

**וְכִי יִרְכָּן – háljatok meg és mossátok meg lábukat.** – וְלִינוּ וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם – De hát úgy szokás, – לָלוּן תַּחֲלֶה – hogy [az ember] először meghál – וְאַחַר כֵּן לְרַחוּץ – és [csak] aztán mossa meg a lábát? – וְעוֹד – Továbbá: – וְשִׁהְרֵי אַבְרָהָם – Abrahám azt mondta nekik,<sup>124</sup> – תַּחֲלֶה וְרַחְצוּ רַגְלֵיכֶם – hogy először mossák meg a lábukat! – לֹט אָלָא כֵּן אָמַר לוֹט – Lót azonban így gondolkodott: – אִם – azt mondom nekik, hogy mossák meg lábukat – וְשִׁיבֹאוּ אִנְשֵׁי סְדוּם – akkor, ha majd jönnek a szodomaiak – וְיִרְאוּ שֶׁכָּבַר רַחְצוּ רַגְלֵיהֶם – és azt látják, hogy [a vendégek] már megmosták a lábukat, – יַעֲלִילוּ עָלַי – vádolni fognak engem, – וְיֹאמְרוּ – és azt mondják majd: – „מָרְכָּה יָמִים אוֹ שְׁלֹשָׁה – „Már két-három nap is eltelt – וְלֹא הוֹדַעְתָּנוּ – és te nem is értesítettél bennünket!” – לְפִיכֶן אָמַר – Ezért hát azt gondolta: – מוֹטָב שְׂתִיתְעַכְּבוּ בָּאֵן – Jobb, ha itt maradnak – בְּאַבְרָם רַגְלֵיהֶם – lábukon az [út] porával, – וְשִׁיבֹאוּ עִכְשָׁו – mert akkor úgy tűnik majd, mintha éppen akkor érkeztek volna. – לְפִיכֶן אָמַר לִינוּ – Ezért mondta hát: „háljatok meg” először, – וְאַחַר כֵּן רַחְצוּ – és [csak] utána „mossátok meg” [a lábukat].

**De ők azt mondták: „Nem.** – וְאַבְרָהָם אָמַר – Ábrahámnak ugyanakkor azt mondták: – כֵּן תַּעֲשֶׂה – „Tégy úgy, [amint mondtad].”<sup>125</sup> – מִכַּאֵן – Ebből [arra következtethetünk], – שֶׁמְסַרְבִּין לִקְטֹן – hogy az ember egy rangban alatta lévőtt visszautasíthat, – וְאִין מְסַרְבִּין לְגָדוֹל – egy rangban felette lévőtt azonban nem utasíthat vissza.

**הַרִי כִי מְשַׁמֵּשׁ – hanem az utcán maradunk egész éjjel.** – כִּי בְּרַחוּב נִלְיָן – Itt a *ki* („de/hanem” értelemben szerepel, – וְשִׁאָמְרוּ – mert tulajdonképpen ezt mondták: – לֹא נִסּוּר אֶל בֵּיתְךָ – „Nem térünk el otthonod felé, – אֶלָּא בְּרַחוּבָה שֶׁל עִיר נִלְיָן – *hanem* az egész éjszakát a város utcáján fogjuk tölteni.”

וְיִפְצַר בָּם מְאֹד וְיִסְרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל בֵּיתוֹ, וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתָּה וּמִצּוֹת אֶפֶה וַיֹּאכְלוּ. (בראשית 18: 1, 2)

**Ő nagyon unszolta őket, és betértek hozzá és bementek házába; és készített nekik lakomát, kovásztalan kenyeret sütött és ettek. (1Mózes 19:3.)**

<sup>123</sup> 50:4.

<sup>124</sup> Fentebb, 18:4.

<sup>125</sup> Azaz készségesen elfogadták Ábrahám meghívását.

וַיָּסְרוּ אֵלָיו – és betértek hozzá.<sup>126</sup> – עָקְמוּ אֶת הַדֶּרֶךְ לְצַד בֵּיתוֹ – Kerülő úton jutottak el hozzá.

וּמִצּוֹת אָפֶה – kovásztalan kenyeret süített. – פֶּסַח הָיָה – Éppen peszách volt.

טָרַם יִשְׁכְּבוּ וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סֹדֹם נִסְבוּ עַל הַבַּיִת מִנֶּעַר וְעַד זָקֵן, כָּל הָעָם מִקְצָה. (בראשית יט, ד)

**De mielőtt lefeküdtek, a város emberei, Szodoma népe, körülfogták a házat, ifja-örege, az egész nép egészen a végétől.** (1Mózes 19:4.)

טָרַם יִשְׁכְּבוּ וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סֹדֹם – De mielőtt lefeküdtek, a város emberei, Szodoma népe...<sup>127</sup> – כִּף נִדְרַשׁ בְּבִרְאֵשִׁית רַבָּה – A *Brésit rábá midrás*<sup>128</sup> ezt a következőképp magyarázza: – טָרַם יִשְׁכְּבוּ – Mielőtt lefeküdtek, – וְאֲנָשֵׁי הָעִיר – a város embereiről – הָיוּ בְּפִיהֶם שֶׁל מַלְאָכִים – beszélgettek az angyalok; – שָׁהִיוּ שׂוֹאֲלִים לְלוֹט – kérdezték Lótót – מֵה טִיבָם וּמַעֲשֵׂיהֶם – a város lakóinak jelleméről és viselkedéséről, – וְהוּא אָמַר לָהֶם רַבָּם רְשָׁעִים – és ő (Lót) azt válaszolta nekik, hogy a többségük gonosz. – עוֹדִם מְדַבְּרִים בָּהֶם וְאֲנָשֵׁי סֹדֹם וְגוֹמֵר – Miközben beszélgettek róluk, Szodoma népe stb.<sup>129</sup> – וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא – Mindazonáltal a vers egyszerű magyarázata a következő: – וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי רְשָׁע – A város emberei, akik gonosz emberek voltak, – נִסְבוּ עַל – körülfogták a házat. – עַל שָׁהִיוּ רְשָׁעִים – Mivel gonosz emberek voltak, – כְּמוֹ שְׂאוֹמֵר הַכְּתוּב – amiképpen a Szentírásban is áll:<sup>130</sup> – וְאֲנָשֵׁי סֹדֹם רָעִים וְחֻטְאִים – „A szodomai férfiak igen romlottak és vétkesek voltak.”<sup>131</sup>

מִקְצָה הָעִיר עַד הַקְּצָה – ...az egész nép egészen a végétől. – Vagyis: a város egyik végétől a másikig, mindenhol. – שָׁאִין אֶחָד מוֹחָה בְּיָדָם – [Ha nem is mindenki volt jelen, de] egy sem volt a városban, aki ellenkezett volna, – שֶׁאֶפְלוּ צַדִּיק אֶחָד אֵין בָּהֶם – tehát egyetlen igaz ember sem akadt közöttük [hiszen aki képes ellenkezni, de nem teszi, az résztvevőnek tekintendő].

<sup>126</sup> Miért nem egyszerűen csak az áll itt, hogy וַיָּבֹאוּ אֶל בֵּיתוֹ (vájávou el béjto) – „És bementek házába”?

<sup>127</sup> Nyilvánvalónak tűnik, hogy „a város emberei” az „Szodoma népe”; miért szükséges akkor ily módon azonosítani őket?

<sup>128</sup> 50:5.

<sup>129</sup> Eszerint a vers a következőképpen értelmezendő: Mielőtt lefeküdtek, még beszélgettek a város embereiről, majd Szodoma népe körülfogta a házat.

<sup>130</sup> 1Mózes 13:13.

<sup>131</sup> Eszerint a „Szodoma népe” rokon értelmű azzal, hogy gonosz emberek, s a vers szándék szerint a következőt jelenti: וְאֲנָשֵׁי הָעִיר אֲנָשֵׁי סֹדֹם (vóánsé háir ánsé szdom) – A város lakói, akik gonosz emberek voltak.

וַיִּקְרְאוּ אֶל לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֵיךְ הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלַּיְלָה, הוֹצִיָאם אֵלֵינוּ וְנַדְעָה אֹתָם.  
(בראשית יט, ה)

**Szólították Lótót és mondták neki: „Hol vannak a férfiak, akik az éjjel hozzád jöttetek? Vezesd ki őket hozzánk, hogy megismerjük őket!”**  
(1Mózes 19:5.)

**Homoszexuális kapcsolat révén. – hogyan ismerjük őket.** – במשכב זכר – [A (vönédá) itt ugyanabban az értelemben szerepel,] mint a „kik még nem ismertek férfiút”<sup>132</sup> [szövegrészben].

וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפְּתֹחַהּ, וְהִדְלֹת סָגַר אַחֲרָיו. (בראשית יט, ו)

**És kiment hozzájuk Lót a bejárat elé, az ajtót pedig bezárta maga mögött.** (1Mózes 19:6.)

וַיֹּאמֶר, אֵל נָא אֲחֵי תַרְעוּ. (בראשית יט, ז)

**És mondta: Ne, ó testvéreim, ne cselekedjete rosszat!** (1Mózes 19:7.)

הֲיֵה נָא לִי שְׂפִי בְּנוֹת אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיָאָה נָא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כְּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם,  
רַק לְאֲנָשִׁים הָאֵל אֵל תַּעֲשׂוּ דְבַר כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּצַל קִרְתִּי. (בראשית יט, ח)

**Van két leányom, kik még nem ismertek férfiút, hadd vezessem ki őket hozzátok és tegyetek velük, ami jónak tetszik szemeteknek; csak ezeknek a férfiaknak ne tegyetek semmit, mert hajlékom árnyékába jöttetek.”** (1Mózes 19:8.)

**ezeknek.** – כמו האלה – [A (háél) ugyanaz, mint a (háéle) („ezek”).]

**– mert [hajlékom árnyékába] jöttetek.** – כי הטובה הזאת תעשו – על אשר באו בצל – Tegyétek meg ezt a szívességet irántam való tiszteletből, – קורתִי – hiszen [כי (ki)] hajlékom<sup>133</sup> árnyékába jöttetek. – Onkelosz így fordítja: בְּטָלָל שְׂרוּתִי (bitlál séruti) [„gerendám árnyékába”]. – תַּרְגוּם שֶׁל קוֹרָה – A קוֹרָה (korá) [arámi] fordítása שְׂרוּתָא (sérutá) [gerenda].

וַיֹּאמְרוּ גַם הֲלָאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוּט עֲתָה נָרַע לָךְ מֵהֶם, וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ  
בְּלוֹט מֵאֵד וַיִּגְשׂוּ לְשֹׁבֵר הַדָּלֶת. (בראשית יט, ט)

<sup>132</sup> 8. vers, ahol a יָדְעוּ (jád’u) nemi kapcsolatra utal.

<sup>133</sup> Szó szerint „tetőgerendám”.

**De ezek így szóltak: „Állj félre!” és mondták: „Ez az ember mint idegen jött ide és máris bíraskodni akar. Rosszabbul bánunk majd veled, mint ővelük!” És nagyon szorongatták a férfiút, Lótót és odatolongtak, hogy betörjék az ajtót. (1Mózes 19:9.)**

**הָלָאָה וַיֵּאמְרוּ גַּם הָלָאָה – De ezek így szóltak: „Állj félre!”<sup>134</sup> – El innét! – וְהִתְרַחַק – מִלּוֹמֵר הַתְּקַרְבַּ לְצִדְדֵינִי – Mintha azt mondanánk: „Húzódj félre ide, – וְהִתְרַחַק – מִמָּוְנוֹ – és távolodj el tőlünk.”<sup>135</sup> – וְכֵן כָּל הָלָאָה שְׂבַמְקַרְא – Ugyanígy, valahányszor a הָלָאָה (hál'á) [kifejezés] szerepel a Szentírásban, – לְשׁוֹן רְחוֹק – az távolság értelemben szerepel, – כְּמוֹ יָרָה הָלָאָה – mint a „vesd el הָלָאָה (hál'á) – messzire,”<sup>136</sup> – וְהָאָה – vagy a „Íme a nyilak messze túl vannak tőled”<sup>137</sup> [szövegrészekben]. – גַּם הָלָאָה הַמִּשְׁפָּה לְהֵלֵן – Így tehát a גַּם הָלָאָה (ges hál'á) [azt jelenti:] „Húzódj félre”, – בְּלִשׁוֹן לַעֲזוֹ טְרִיטִידְנוֹשׁ – ófranciául: *Retire-toi de nous.* – וְדַבֵּר נְזִיפָה הוּא לּוֹמֵר – Ez egy megvető kijelentés: – אֵין אָנוּ חוֹשְׁשִׁין לָךְ – „Kutyába se veszünk téged.” – וְדוֹמָה לּוֹ קָרַב אֶלֶיךָ אֶל תַּגֵּשׁ בִּי – Ehhez hasonló: „Maradj távol, ne közelíts hozzám.”<sup>138</sup> – וְכֵן גִּשָּׁה לִי וְאַשְׁבָּה – [Ugyancsak] hasonló: „Odébb egy lépéssel, hogy én is megtelepedhessek,”<sup>139</sup> – הַמִּשְׁפָּה לְצִדְדֵינִי בְּעֵבוּרֵי – [vagyn] húzódj arrébb a kedvemért, – וְאַשְׁבֵּב אֶצְלֵךְ – hogy én is ott lakhassak, ahol te. – אֶתְּהִי מְלִיץ עַל – הָאוֹרְחִים – [A szodomaiak tulajdonképpen azt mondták:] Te közbenjársz az utazók érdekében; – אֵיךְ מְלַאֲךְ לְכַף – hogyan merészelsz ilyet [tenni]! – עַל שְׂאֵמֵר לָהֶם עַל הַבְּנוֹת – Feleletül arra, amit a lányaival kapcsolatban mondott, – וַיֵּאמְרוּ לוֹ גַּם הָלָאָה – azt mondták neki: „Húzódj félre,” – לְשׁוֹן נַחַת – békés hangnemben, – וְעַל שְׁהִיָּה מְלִיץ עַל – הָאוֹרְחִים – [ám] az utazók érdekében való közbenjárásáért – וַיֵּאמְרוּ – már így szóltak [nyersen]: – הָאָחָד בָּא לְגוֹר – „Ez az ember mint idegen jött ide,” – וַיִּשְׁפּוֹט שְׁפּוֹט – „És máris bíraskodni akar.” – שְׁנַעֲשִׂית מוֹכִיחַ אוֹתָנוּ – [Jelentése:] És te akarsz rendre utasítani minket.**

**הַדֶּלֶת – az ajtót.**<sup>140</sup> – הִיא הַסּוֹבְבָת – Ez az [az ajtó], amelyik [zsanérok] leng, – לְנַעוֹל וּלְפָתוּחַ – hogy zárja és nyissa [az ajtónyílást].

<sup>134</sup> A גַּם (ges) közeledést jelent, a הָלָאָה (hál'á) távolságot!

<sup>135</sup> A kifejezés különösség tehát abban rejlik, hogy mintha egyszerre szólítana fel közeledésre és távolodásra.

<sup>136</sup> 4Mózes 17:2.

<sup>137</sup> 1Sámuel 20:22.

<sup>138</sup> Jesájá 65:5.

<sup>139</sup> Uo. 49:20.

<sup>140</sup> Rási különbséget tesz דֶּלֶת (delet) [„ajtó”] és פֶּתַח (petách) [„bejárat”, szó szerint „nyílás”] között (lásd Rásinak a következő vershez írt kommentárját).

וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת לוֹט אֲלֵיהֶם הַבַּיְתָה, וְאֵת הַדֶּלֶת סָגְרוּ. (בראשית יט, י)

**Akkor kinyújtották a férfiak kezüket és bevitték Lótot magukhoz a házba, az ajtót pedig bezárták.** (1Mózes 19:10.)

וְאֵת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּתַח הַבַּיִת הֵכּוּ בַּסַּגְרוֹרִים מִקֶּטֶן וְעַד גָּדוֹל, וַיִּלְאוּ לְמִצַּא הַפֶּתַח. (בראשית יט, יא)

**És az embereket, akik a ház ajtajánál voltak, apraját-nagyját, vaksággal verték meg, úgyhogy hiába fáradtak, hogy az ajtót megtalálják.** (1Mózes 19:11.)

שָׁבוּ נִכְנְסִין וַיּוֹצְאִין – Ez az a nyílás, – הוא הֶחֱלַל – ...ajtajánál... – פֶּתַח – amelyen keresztül [az emberek] belépnek illetve távoznak.

מַכַּת עֵרוֹן – ...vaksággal... – בַּסַּגְרוֹרִים – A vakság csapásával.

A fiatalok הַקֶּטְנִים הִתְחִילוּ בַּעֲבֹרָה תְּחִלָּה – ...apraját-nagyját... – מִקֶּטֶן וְעַד גָּדוֹל – elsőik voltak ebben a gaztettben, – שֶׁנֶּאֱמַר מִנְעַר וְעַד זָקֵן – mint írva van: „apraját-nagyját” [a fiatalok előbb vannak megemlítve], – לְפִיכָּךְ הִתְחִילָה הַפְּרָעָנוֹת מֵהֵם – ezért a büntetés is őket érte először.

וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל לוֹט עַד מִי לָךְ פֹּה חֵתָן וּבָנָיִךְ וּבָנוּתֶיךָ וְכָל אֲשֶׁר לָךְ בְּעִיר, הוֹצֵא מִן הַמָּקוֹם. (בראשית יט, יב)

**És ezek a férfiak így szóltak Lóthoz: „Van még valakid itt?” Vőd, fiaid és leányaid és akid még a városban van, vidd ki őket a városból.** (1Mózes 19:12.)

Ennek a versnek az egyszerű jelentése: – פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא – Van még valakid itt? – עוֹד מִי לָךְ פֹּה – „Ki másod van még itt ebben a városban – חוּץ מֵאִשְׁתְּךָ וּבָנוּתֶיךָ – a feleségeden és lányaidon kívül, – שֶׁבַּבַּיִת – akik ebben a házban [laknak]?”

[Jelentése:] Ha van vőd – אִם יֵשׁ לָךְ חֵתָן – Vőd, fiaid és leányaid, – אוּ בָּנִים וּבָנוֹת – akkor vidd el őket erről a helyről.

– בְּנֵי בָנוּתֶיךָ הַנְּשׂוּאוֹת – [Jelentése:] Házas leányaid fiai. – וּמְדַרְשׁ – מֵאַחַר שֶׁעוֹשִׂין נְבִלָה כְּזֹאת – Az (od) („még”) szó aggádikus magyarázata: – אֲגִדָּה עוֹד – „Mivel ilyen irtóztató dolgot cselekszenek, – מִי לָךְ פֶּתַחֲוֹן פֹּה – van-e még bármi alapod – לְלַמֵּד סַגְרוּרָיָא עֲלֵיהֶם – arra, hogy védelmezd őket?” – שְׁכַל הַלְּיָלָה הֲיָה מְלִיץ –

<sup>141</sup> De hiszen Lótnak nem voltak fiai!



עֲלֵיהֶם טוֹבוֹת – Ugyanis [Lót] egész éjjel őket mentette. – קָרִי בֵּיה מִי לָךְ פֶּה – Úgy kellene olvasni, hogy מִי לָךְ פֶּה (*mi lechá pe*).<sup>142</sup>

כִּי מִשְׁחַתִּים אֲנַחְנוּ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה, כִּי גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת פְּנֵי יְהוָה וַיִּשְׁלַחְנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ.  
(בראשית יט, יג)

**mert mi elpusztítjuk ezt a helységet, mert nagy lett a jajkiáltás miattuk az Örökkévaló színe előtt; és elküldött bennünket az; Örökkévaló, hogy elpusztítsuk.** (1Mózes 19:13.)

וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר אֶל חֲתָנָיו לֵקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי מִשְׁחַתִּית יְהוָה אֶת הָעִיר, וַיְהִי כַמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו. (בראשית יט, יד)

**És Lót kiment és beszélt vejeivel, akik leányait el akarták venni és mondta: „Keljetek föl, menjetek ki ebből a városból, mert az Örökkévaló elpusztítja ezt a várost”. De vejei azt hitték róla, hogy tréfálkozik.** (1Mózes 19:14.)

חֲתָנָי – **vejeivel.**<sup>143</sup> – שְׁתֵּי בָנוֹת נְשׂאוֹת הָיוּ לוֹ בְּעִיר – Volt két férjezett lánya a városban.

לְקַחֵי בְנֹתָיו – **akik leányait el akarták venni.** – שְׂאוֹתָן שְׁבִבַּת אַרוּסוֹת לָהֶם – Azok, akikkel a még otthon élő leányai el lettek jegyezve.

וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיֵּאֲצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר, קוּם קַח אֶת אִשְׁתְּךָ וְאֶת שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאוֹת פֶּן תִּסָּפֵה בְּעוֹן הָעִיר. (בראשית יט, טו)

**És amint felkelt a hajnal, az angyalok sürgették Lótot, mondván: „Kelj fel, vedd feleségedet és ittlévő két leányodat, hogy el ne pusztulj a város bűnei miatt.”** (1Mózes 19:15.)

וַיֵּאֲצוּ – **sürgették.** – כְּתַרְגוּמוֹ וְדַחֲקוֹ – Onkelosz fordításában: „noszogatták,” – מְהֵרָהּ – [azaz] sürgették.

הַנִּמְצָאוֹת – **ittlévő.**<sup>144</sup> – הַמְזַמְנֹת לָךְ בְּבֵית – Azokat, akik már most itt vannak a házban, – לְהַצִּילֵם – akiket meg tudsz menteni. – וּמְדַרְשׁ אַגְדָּה יֵשׁ – Léteznek midrási magyarázatok<sup>145</sup>, – וַזֶּה יְשׁוּבוֹ שֶׁל מְקַרָּא – de a versnek ez az egyszerű jelentése.

<sup>142</sup> „Van-e szád?” azaz van-e bármi alapja annak, hogy kinyisd a szád a védelmükben?

<sup>143</sup> Azt mondani, hogy חֲתָנָיו לֵקְחֵי בְנֹתָיו (*chátánáv lokché vönotáv*) – „vejei, akik elvették leányait” – fölösleges lenne, Rási ezért ezt úgy magyarázza, hogy Lótnak négy lánya volt; kettő, akik már házasok voltak és a férjükkel éltek valahol máshol a városban, és még kettő, akik már el voltak jegyezve és még otthon laktak vele. A verset ennek megfelelően két részre bontva magyarázza: חֲתָנָיו (*chátánáv*) és לֵקְחֵי בְנֹתָיו (*lokché vönotáv*).



menekülsz meg.<sup>149</sup> – אֵינְךָ כְּדַאי לְרֹאוֹת כְּפָרְעֹנֹתָם – Nem érdemled meg, hogy lásd, hogyan bűnhődnek, – וְאַתָּה נִצּוֹל – miközben te [magad] éppen megmenekülsz.

**בְּכָל הַכּוֹר – az egész síkságon.** – כְּכַר הַיַּרְדֵּן – [Ez] a Jordán síkságára [utal].

**לְהִתְחַלֵּץ הַהָרָה – a hegységbe menekülj.**<sup>150</sup> – אֲצֵל אַבְרָהָם בְּרַח – Menekülj Ábrahámhoz, – שֶׁהוּא יוֹשֵׁב בְּהָר – aki a hegységben lakik, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם הַהָרָה – „És onnan tovább ment a hegységbe.”<sup>151</sup> – וַיֵּאָרְץ עַל יוֹשֵׁב שָׁם – Most is ott lakik<sup>152</sup>, – שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – עַד הַמְּקוֹם – „addig a helyig, – אֲשֶׁר – és noha írva van: – אֶהְיֶה שָׁם אֶהְיֶה – ahol sátra kezdetben volt.”<sup>153</sup> – וַיֵּאָרְץ עַל פִּי שְׁכָתוֹב – és noha írva van: – וַיֵּאָרְץ אַבְרָם וְגוֹמֵר – „[Ábrahám] felütötte sátrát, stb.”<sup>154</sup> – אֶהְיֶה רַבְּבָה הֵי לֹ – nagyon sok sátra volt, – וְנִמְשְׁכוּ עַד חֶבְרוֹן – amelyek Chevronig elhúzódtak.<sup>155</sup>

**לְהִתְחַלֵּץ – menekülj** – לְשׁוֹן הַשְּׂמֵטָה – A **הַמְּלֵטָה** (*himálét*) szó annyit jelent: kibújni. – וְכֵן כָּל הַמְּלֵטָה שֶׁבַּמִּקְרָא – Ugyanígy a **הַמְּלֵטָה** (*hámlátá*) szónak a Szentírásban előforduló minden egyes alakja – אֲשֶׁר מוֹצִיָּא בְּלִעְזָא – az ófrancia *émisser* szó jelentésével bír. – וְכֵן וְהַמְּלִיטָה זָכָר – Hasonlóan: „fiút szült a világra”<sup>156</sup> [szövegrészben található וְהַמְּלִיטָה (*vöhimlitá*) szó], – מִן הָרְחֹם – [ami annyit] jelent, hogy a magzat kibújt az anyaméhből. – כְּצִפּוֹר נִמְלָטָה – [Vagy] „megmenekült, mint a madár,”<sup>157</sup> – לֹא יָכְלוּ מֵלֵט מִשָּׂא – [vagy:] „De nem tudják megmenteni a terhet,”<sup>158</sup> – לְהִשְׁמִיט מִשָּׂא הָרְעִי שֶׁבְּנִקְבֵיהֶם – [azaz] megszabadulni a beleikben lévő ürüléktől.

**וַיֹּאמֶר לוֹט אֶלְהֶם, אַל נָא אֲדֹנָי.** (בראשית יט, יח)

**És szólt hozzájuk Lót: „Ó, nem, Uram!** (1Mózes 19:18.)

**אֶל נָא אֲדֹנָי – Ó, nem, Uram!** – רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ – Bölcseink azt mondták, – שָׁשִׁים – how many – how this is the Holy Name, – שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ – mert erről [a Névről] mondja [az Írás]: – וְהָיָה קִדְּשׁוֹ – „megmentve életemet,”<sup>159</sup> – מִי שֵׁשׁ בְּיָדוֹ – [utalva] Arra, Akinek

<sup>149</sup> Lásd a 29. vershez írt kommentárt.

<sup>150</sup> A hegységbe. Pontosán melyik hegységbe?

<sup>151</sup> Fentebb 12:8.

<sup>152</sup> Jóllehet, közben megjárta Egyiptomot.

<sup>153</sup> Fentebb 13:3.

<sup>154</sup> Uo. 12:8.

<sup>155</sup> Vagyis a fentebbiek ellenére azért megtartotta az eredeti hegyen felvert sátrát is.

<sup>156</sup> Jesájá 66:7.

<sup>157</sup> Zsoltárok 124:7.

<sup>158</sup> Jesájá 46:2.

<sup>159</sup> A következő vers.

hatalmában van – וְתִרְגְּמוּ בְּבָעוּ כְעַן ה' – ölni vagy életben tartani. – A Targum [szintén] úgy fordítja: Kérlek, Örökkévaló.

**נָא אֵל – Ó, nem.** – אֵל תֹּאמְרוּ אֵלַי – [Jelentése:] kérlek, ne mondd nekem azt, – לְהִמָּלֵט הַהָרָה – hogy meneküljek a hegységbe.

**נָא – Ó [tk. „kérlek”].** – לְשׁוֹן בְּקָשָׁה – Ez egy kérés bevezetése.

**הֲיָה נָא מִצָּא עֲבָדְךָ חַן בְּעֵינֶיךָ וַתִּגְדַּל חֶסֶדְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשִׁי, וְאֵנֹכִי לֹא אוֹכַל לְהִמָּלֵט הַהָרָה פֶּן תִּדְבַּקְנִי הָרָעָה וּמָתִי.** (בראשית יט, ט)

**Íme szolgád kegyelmet talált a Te szemedben, és nagy a Te kegyelmed, amelyet míveltél velem, megmentve életemet, de én nem menekülhetek a hegységbe, mert utolér a veszedelem, és meghalok.** (1Mózes 19:19.)

**...mert utolér a veszedelem...** [Miért félt Lót a hegyekbe menekülni?] – כִּשְׁהֵייתִי אֶצֶל אַנְשֵׁי סְדוּם – [Lót azt gondolta:] Amikor a szodomiták között laktam, – הָיָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא רוֹאֶה מַעֲשֵׂי – Isten látta a cselekedeteimet – és a város lakóinak cselekedeteit, – וְהֵייתִי נִרְאָה צַדִּיק – és én igaz embernek tűntem fel, – וְכֹדַאי לְהִנָּצֵל – méltónak arra, hogy megszabadíttassak. – De ha majd elérkezem az igaz emberhez (Ábrahámhoz), – וְכִשְׁאַבָּא אֶצֶל צַדִּיק אֲנִי – romlott embernek fogok látszani. – A corfátái asszony is ezt mondta – לְאַלְהֵהּ – Élijahunak:<sup>160</sup> – „Azért jöttél hozzám, hogy emlékeztess bűnömre?” – עַד שֶׁלֹּא בָאתָ אֵלַי – Azaz: mielőtt eljöttél hozzám, – וְהֵייתִי מַעֲשֵׂי עֵמִי – és népem cselekedeteit, – וְאֲנִי צַדִּיק מִבְּיַנְיָהֶם – és én igaznak tűntem hozzájuk képest. – וּמִשְׁבָּאתָ – De most, hogy eljöttél hozzám, – לְפִי מַעֲשֵׂיךָ – a te cselekedeteidhez képest – אֲנִי רֹשָׁעָה – én romlott vagyok.

**הֲיָה נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרוּבָה לְנוֹס שָׂמָּה וְהוּא מִצְעָר, אִמְלֻטָּה נָא שָׂמָּה הֲלֹא מִצְעָר הוּא וְתַחֲי נַפְשִׁי.** (בראשית יט, כ)

**Íme kérlek, ez a város közel van, hogy oda meneküljek, és az kicsiny. Hadd meneküljek oda, hisz kicsiny az, hogy életben maradjon lelkem.”** (1Mózes 19:20.)

**הָעִיר הַזֹּאת קְרוּבָה – ez a város [elég] közel van.**<sup>161</sup> – „Közeli” települtségű [időben értve], – נִתְיַשְׁבָּה מְקָרוֹב – [azaz] újabb települtségű. – לְפִיכָךְ לֹא – És [bűneinek] mértéke még nem telt be. – וַיִּמָּה הִיא קְרוּבָתָהּ – Mennyire friss [a betelepültség]? – מִדּוֹר הַפְּלִגָּה – A Szétszóródás nemzedékétől

<sup>160</sup> 1Királyok 17:18.

<sup>161</sup> A הֲיָה (hiné) [„íme”] már eleve utal a város közelségére. Akkor meg minek a külön utalás erre: קְרוּבָה (krová) [„közel”]?

fogva [élnek ott emberek], – שְׁנַתְּפִלְגוּ הָאֲנָשִׁים – [attól az időtől kezdve,] amikor az emberiség szétszóródott – וְהִתְחִילוּ לְהִתְיָשֵׁב אִישׁ אִישׁ בְּמִקְוָמוֹ – és elkezdett letelepedni, mindenki a maga helyén, – וְהָיָא הַיְיָהָה בְּשָׁנָה מוֹת פֶּלֶג – ami Peleg halálának évében történt. – וּמִשָּׁם עַד כֹּאֵן חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה – Ettől [az eseménytől] mostanáig<sup>162</sup> 52 év telt el, – וּשְׁפֹלֵג מֵת בְּשָׁנַת אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה לְאַבְרָהָם – mivel Peleg halálakor Ábrahám 48 esztendő volt. – כִּיצַד – Hogyan [számoltuk ezt ki]? – חֵי אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֵת רְעוֹ מְאֵתִים – [még] 209 évet élt.<sup>163</sup> – צָא מֵהֶם שְׁלֹשִׁים – Ebből [a 209-ből] vonjunk le 32 [évet], amikor Szerug született<sup>164</sup>, – וּמִשְׁרוּיָו עַד שְׁנוּלֵד נְחוּר שְׁלֹשִׁים – valamint a Szerug születése és Náchor születése között [eltelt] 30 évet<sup>165</sup>, – הָרִי שְׁשִׁים וּשְׁתַּיִם – ami együtt 62 év. – וּמִנְחֹר עַד שְׁנוּלֵד תָּרַח עֶשְׂרִים וְחָשֶׁע – [Majd vonjunk le] további 29 évet, [ami] Náchor születésétől Terách születéséig<sup>166</sup> [telt el]; – הָרִי תְשַׁעִים וְאַחַת – [ez már] összesen 91 év. – וּמִשָּׁם – [További] 70 évet akkortól<sup>167</sup> Ábrahám születéséig<sup>168</sup>, – הָרִי תַן לָהֶם אַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנֶה הָרִי – [ami ezzel együtt] összesen 161 év. – מֵאָה וּשְׁשִׁים וְאַחַת – Ehhez 48-at hozzáadva 209-et kapunk. – וְאוֹתָהּ שָׁנָה הַיְיָהָה שְׁנַת הַפֶּלֶגָה – És az volt a Szétszóródás éve. – וּכְשֶׁנְּחָרְבָה סְדוֹם – Szodoma elpusztításakor – הָיָה הָרִי מְדוּר הַפֶּלֶגָה – Vagyis a Szétszóródás nemzedékétől – עַד כֹּאֵן חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה – eddig az időpontig 52 év [telt el]. – וְצוּעַר אַחֲרָהּ יְשִׁיבָתָהּ – Coár betelepülése később történt, – וְחִבְרוֹתֶיהָ – mint Szodoma és testvérvárosainak betelepülése, – שָׁנָה אַחַת – [még hozzá] egy évvel [később]. – הוּא שְׁנַאֲמַר אֶמְלִטָה נָא – Erre [utal az Írás], amikor azt mondja: „Hadd [נָא (ná)] meneküljek oda.” – נָא בְּגִימְטָרִיא נָא – A נָא (ná) [szó betűinek] számértéke [ugyanis] 51.

– וְהָלֵא עֲוֹנוֹתֶיהָ מוֹעֵטִין – [Jelentése:] „kicsiny” [számú] bűne van, – וְיִכּוֹל אֶתָּה לְהִנִּיחָהּ – s ezért akár meg is kímélhetnéd...  
 – וְהָיָא נְפִשִׁי – **hogyan életben maradjon lelkem.** – בָּה – Ott, [a városban].<sup>170</sup> – וְהוּא מְדַרְשׁוֹ – Ez a midrási magyarázat.<sup>171</sup> – וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מְקָרָא – A vers egyszerű

<sup>162</sup> Vagyis Szodoma elpusztításának évéig.

<sup>163</sup> Fentebb 11:19.

<sup>164</sup> Azaz Reu 32 esztendő volt, amikor a fia, Szerug, megszületett; uo. 20. vers.

<sup>165</sup> Uo. 22. vers.

<sup>166</sup> Uo.

<sup>167</sup> Vagyis Terách születésétől.

<sup>168</sup> Uo. 23. vers.

<sup>169</sup> Lót kétszer utal a városra a מְצָעַר (micár) – „kicsiny” – szóval. Első alkalommal a méretére, második alkalommal a bűneinek mértékére utal.

<sup>170</sup> E szerint a magyarázat szerint a מְצָעַר (micár) annak a városnak a viszonylag kevés bűnére utal, ahol Lót életét folytatná. Ez a magyarázat kikerüli a מְצָעַר (micár)

magyarázata azonban [a következő]: – הֲלֹא עִיר קְטַנָּה הִיא וְאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט – Ez egy kisváros kevés lakossal; – אֵין לָךְ לְהִקְפִּיד אִם תִּנְיָחָנָה – igazán nem lehet ellenedre, hogy megkíméld, – וְהִתִּי נִפְשִׁי בָּהּ – hogy én ott lakhassak.<sup>172</sup>

וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִשְׂאתִי פָנֶיךָ גַם לְדַבֵּר הַזֶּה, לְבַלְתִּי הִפְכִי אֶת הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. (בראשית יט, כא)

**És ő mondta neki: „Íme, figyelembe vettem ezt ebben a dologban is, hogy ne dúljam fel a várost, amelyről szólsz. (1Mózes 19:21.)**

לֹא דִיךָ שְׂאֵתָה נִצּוּל – **ebben a dologban is.**<sup>173</sup> – Nem csupán téged kíméllek meg, – אֲלֹא אֶף כָּל הָעִיר אֲצִיל בְּגִלְלָךְ – de az egész várost is megkímélem a kedvedért.

**הִפְכִי – dúljam fel.** – הוּפֶךָ אֲנִי – [Jelentése:] „Feldúlom,”<sup>174</sup> – כְּמוֹ עַד בּוֹאֵי – akár [a בּוֹאֵי (boi)] az עַד בּוֹאֵי (ád boi) [„mielőtt eljöttem”<sup>175</sup>] – אֲחֶרֶי רוֹאֵי – [vagy a רוֹאֵי (roi)] az אֲחֶרֶי רוֹאֵי (ácharé roi) [„engem látott”<sup>176</sup>] – מִדֵּי דַבְּרֵי בּוֹ – [vagy a דַבְּרֵי (dábri)] a מִדֵּי דַבְּרֵי בּוֹ (midé dábri bo) [„amikor beszélek róla”<sup>177</sup> szövegrészekben].

מִהָרָה הִמְלִט שְׂמָה כִּי לֹא אוֹכַל לַעֲשׂוֹת דְּבַר עַד בְּאֶף שְׂמָה, עַל כֵּן קָרָא שֵׁם הָעִיר צוֹעַר. (בראשית יט, כב)

**Siess, menekülj oda, mert nem tehetek semmit, míg oda nem érsz.” Ezért nevezték a várost Cóárnak. (1Mózes 19:22.)**

זֶה עֲנִשָׁן שֶׁל מְלֶאכִּים – **mert nem tehetek [semmit].** – Ez<sup>178</sup> az angyalok büntetése volt. – עַל שְׂאֲמָרוֹ – Korábban ugyanis azt mondták: – כִּי

méretbeli kicsinységként való fordítását, az ugyanis semmilyen összefüggésben nem lenne Lót túlélésével.

<sup>171</sup> Sábát 10b.

<sup>172</sup> E szerint a magyarázat szerint a város méretbeli kicsinysége és jelentéktelen mivolta igenis kihatna saját s így Lót túlélésére.

<sup>173</sup> A גַּם (gám) – „is” – Lót valamely másik kérésére utal. De mi volt az?

<sup>174</sup> A י szuffixum jelölheti az első személyt alanyként – „én” – vagy tárgyként – „engem”. Itt ez az alany, vagyis a szó azt jelenti, hogy *feldúlom*, nem pedig azt, hogy *feldúl engem*.

<sup>175</sup> Lentebb 48:5.

<sup>176</sup> Fentebb 16:13.

<sup>177</sup> Jeremiás 31:19.

<sup>178</sup> Vagyis annak elismerése az angyalok részéről, hogy nincs hatalmukban megtenni.

מִשְׁחִיתִים אֲנַחֲנוּ – „Mert mi elpusztítjuk ezt a várost,”<sup>179</sup> – וְתָלוּ הַדָּבָר בְּעֵצְמָן – imígyen maguknak tulajdonítva a dolgot. – לְפִיכֶם לֹא זָוָה מִשָּׁם – Ezért nem mozdulhattak onnét, – עַד שֶׁיִּזְקַק לֹמֵר – míg kimondani nem kényszerültek, – וְשָׂאִין הַדָּבָר בְּרִשְׁוֹתָן – hogy a dolog nem az ő akaratukból történt.

**לֹא אֹכֵל – mert nem tehetek.** – לְשׁוֹן יְחִיד – [A *lo uchál* (lo uchál)] egyes számban szerepel. – מִכַּאֲן אֶתָּה לְמַד – Ebből megtanulhatjuk, – שֶׁהָאֶחָד הוֹפֵךְ – hogy az egyik pusztít, – וְהָאֶחָד מַצִּיל – a másik pedig megment, – שָׂאִין שְׁתֵּי מְלֹאכִים נִשְׁלָחִים – mivel két angyalt nem küld [az Örökkévaló] – לְדָבָר אֶחָד – egyetlen dologért.<sup>180</sup>

**עַל שֵׁם וְהִיא – Ezért nevezték a várost Cóárnak.** – מִצָּעַר – [Lót szavai] alapján: „kicsiny az.”<sup>181</sup>

הַשָּׁמֶשׁ יֵצֵא עַל הָאָרֶץ, וְלוֹט בָּא צִעְרָה. (בראשית יט, כג)

**A nap feljött a földre és Lót Cóárba ért.** (1Mózes 19:23.)

וַיְהִי הַמָּטִיר עַל קֶדֶם וְעַל עַמְרָה גְּפָרִית וְאֵשׁ, מֵאֵת יְהוָה מִן הַשָּׁמַיִם. (בראשית יט, כד)

**És az Örökkévaló kénköves és tüzes esőt hullatott Szodomára és Gomorára az Örökkévalótól az égből;** (1Mózes 19:24.)

**וְהָהִמָּטִיר – És az Örökkévaló [kénköves és tüzes] esőt hullatott.** – כָּל הַמָּקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וְהָ – Ahol a Szentírásban 'וה' [ו-vel] szerepel, – az Rá és az Ó Mennyei Törvényszékére [utal].

**הַמָּטִיר עַל קֶדֶם – esőt hullatott Szodomára.**<sup>182</sup> – בַּעֲלוֹת הַשָּׁחַר – A reggel beköszöntekor, – כְּמוֹ שֶׁפָּתוּב – amint írva van: – וַיִּכְמוּ הַשָּׁחַר עָלֶיהָ – „amint felkelt a hajnal[csillag].”<sup>183</sup> – שָׁעָה שֶׁהַלְּבָנָה עוֹמְדָת בְּרָקִיעַ עִם הַחֲמָה – Ez az az időszak, amikor a hold és a nap együtt van jelen az égen. – לְפִי שֶׁהָיוּ מֵהֶם עוֹבְדִין לַחֲמָה – Mivel egyesek közülük a napot imádták, – וּמֵהֶם לְלִבְנָה – mások pedig a holdat, – אָמַר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ – azt mondta az Örökkévaló: – אִם אֶפְרַע מֵהֶם בַּיּוֹם – „Ha nappal büntetem meg őket, – אֵלֵינוּ הִיא בְּלִילָה – a holdimádók azt fogják mondani, – שֶׁהַלְּבָנָה מוֹשְׁלָת – hogy ha éjjel történt volna, amikor a hold uralkodik, – לֹא הִיָּינוּ – Ha pedig éjjel büntetem őket, – וְאִם אֶפְרַע מֵהֶם בְּלִילָה – nem pusztultunk volna el.

<sup>179</sup> 13. vers.

<sup>180</sup> Lásd fentebb a 18:2-höz adott komentárt.

<sup>181</sup> 20. vers.

<sup>182</sup> A *וְהָהִמָּטִיר* (*vöHásém himtir*) időrendileg nem az előző vers *עַל הָאָרֶץ* (*hásemes jácá ál-háárec*) szövegrészében, hanem a 15. vers *עַל הַשָּׁחַר* (*uchmo háásáchár álá*) szövegrészében megfogalmazott történést követi.

<sup>183</sup> 15. vers. A 23. és 24. vers szándékolt jelentése: „Amikor feljött a nap, Isten már esőt hullatott.”

meg őket, – יהיו עובדי החמה – [akkor meg] a napimádók – אומרים – fogják mondani, – אלו היה ביום – hogy ha nappal történt volna, – כשהחמה מושלת – amikor a nap uralkodik, – לא היינו חרבין – nem pusztultunk volna el.” – לכה כתיב – Ezért áll [a szövegben]: – וכמו השחר עליה – „amikor felkelt a hajnal[csillag],” – ונפרע מהם – büntette meg őket, – בשעה שהחמה והלכנה מושלים – akkor, amikor a nap és a hold egyszerre uralja [az eget].

**בתחלה מטר – 184** – **המטיר וגומר גפרית ואש – kénköves és tüzes esőt hullatott.**<sup>184</sup> – Esőként kezdődött, – ונעשה גפרית ואש – majd kénköbe és tűzbe fordult át.

**ה' מאת ה' – az Örökkévalótól.**<sup>185</sup> – A Szentírás rendszeresen használja ezt a kifejezésmódot, – כמו נשי למך – például: „Lemech feleségei,”<sup>186</sup> – ולא אמר נשי – és [Lemech] nem azt mondta, hogy *feleségeim*. – וכן אמר – Ugyanígy Dávid azt mondta: – קחו עמכם את עבדי אדוניכם – „Vegyétek magatok mellé uratok szolgáit,”<sup>187</sup> – ולא אמר עבדי – és nem azt mondta, hogy *szolgáimat*. – וכן אמר אחשוורוש – Hasonlóképp Áchászvéros azt mondta: – בשם המלך – „a király nevében,”<sup>188</sup> – ולא אמר בשמי – és nem azt mondta, hogy *az én nevemben*. – אף כאן אמר מאת ה' – Ugyanígy itt is az áll: „az Örökkévalótól,” – ולא אמר מאתו – és nem az, hogy *Tőle*.

**מן השמים – az égből.**<sup>189</sup> – הוא שאמר הכתוב – Erre gondol a Szentírás, amikor azt mondja: – פי כם ידין עמים וגומר – „Mert ezekkel [ti. a Mennyeikkel] ítélik a népek fölött,” stb.<sup>190</sup> – כשבא ליסר הבריות – Amikor jön [az Örökkévaló] megbüntetni az emberiséget, – מביא עליהם אש מן השמים – tűz[esőt] hoz rá az égből, – כמו שעשה – ahogyan Szodoma [esetében] is tette. – ויכשבא להוריד המן – És amikor jön [az Örökkévaló], hogy mannat hullasson, – מן השמים – az is az égből [érkezik]. – הנני – [Amint a versben is áll:] „Íme, – מן השמים לכם להם מן השמים – én mint esőt hullatok nektek kenyeret az égből.”<sup>191</sup>

<sup>184</sup> A *המטיר* (*himtir*) szó inkább használható esővel, mint tűzzel és kénkövel kapcsolatban.

<sup>185</sup> Isten neve említésre kerül a vers elején, és általában úgy szokott lenni, hogy amikor egy mondatban ugyanaz az alany másodjára is említésre kerül, akkor a személynév helyett személyes névmás szerepel. Ennek megfelelően a mi versünknek így kellene végződnie: *גפרית ואש מאתו* (*gáfrít váés méoto*), azaz „kénköves és tüzes esőt hullatott... *Tőle*.”

<sup>186</sup> Fentebb 4:23. A versben Lemech beszél, és mondhatta volna azt is: „Feleségeim.”

<sup>187</sup> 1Királyok 1:33.

<sup>188</sup> Eszter 8:8.

<sup>189</sup> A *מן השמים* (*méét Hásém min hásámájim*) szükségtelennek tűnik. Mit tanulhatunk abból, hogy *מן השמים* (*min hásámájim*)?

<sup>190</sup> Jóב 36:31. A vers így végződik: *יתן אכל למכביר* (*jiten ochel lömáchbir*) – „de eledelt is ad bőségesen.” Vagyis mind a jutalom, mind pedig a büntetés az égből jön.

<sup>191</sup> 2Mózes 16:4.



וַיִּהְיֶה אֵת הָעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל הַכְּפָר, וְאֵת כָּל יִשְׁבֵי הָעָרִים וְצִמַח הָאָדָמָה. (בראשית יט, כה)  
**...és elpusztította ezeket a városokat és az egész vidéket, a városok összes lakóit és a föld növényzetét. (1Mózes 19:25.)**

אַרְבַּעָתָן – **és elpusztította ezeket a városokat.**<sup>192</sup> – וַיִּהְיֶה אֵת הָעָרִים וְגוּמַר וַיִּהְיֶה כָּן מְלֻמְעָלָה – A négy [város] egyetlen szikla[formáció] állt, – יוֹשְׁבוֹת בְּסֻלַע אֶחָד – és [az Örökkévaló] a fejük tetejére állította őket, – שְׁנֵאָמַר – amint írva van: – בְּחֻלְמֵי־שֵׁלַח יְדוֹ וְגוּמַר – „A legkeményebb követ is megmunkálja,” stb.<sup>193</sup>

וַתִּבֶט אֶשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו, וַתִּהְיֶי נָצִיב מְלַח. (בראשית יט, כו)

**De [Lót] felesége a háta mögé tekintett és sóoszloppá vált. (1Mózes 19:26.)**

וַתִּבֶט אֶשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו – **De [Lót] felesége a háta mögé tekintett...** [Nem az kellene álljon a szövegben, hogy מְאַחֲרֶיהָ (méáchorehá), azaz „a háta mögé” (nőnemben)?] – מֵאַחֲרָיו שָׁל לוֹט – [Valójában, nem azt jelenti ez, hogy „hátra”-tekintett, hanem azt, hogy] Lót háta mögül.

בְּמִלַח הִטָּאָה – **...és sóoszloppá vált.** – Az asszony sóval vétkezett, – וַיִּבְמַלַח לָקֵתָהּ – és sóval büntettetett meg. – אָמַר לָהּ – Lót azt mondta neki: – אֲמַרָה לוֹ – „Adj egy kis sót a vendégeknek!” – תִּנֵּי מֵעֵט מְלַח לְאוֹרְחִים הַלְלוּ – Mire az asszony azt felelte neki: – אַף הַמְנַהֵג הָרַע הַזֶּה – „Még ezt a romlott szokást [a vendéglátás, a vendégszeretet szokását] is – אַתָּה בָּא לְהַנְהִיג בְּמָקוֹם הַזֶּה – be akarod vezetni ebben a házban?”<sup>194</sup>

וַיִּשְׁכֶם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר, אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְהוָה. (בראשית יט, כז)

**Ábrahám pedig kora reggel fölkelt (és elment) azon helyre, ahol állott az Örökkévaló színe előtt. (1Mózes 19:27.)**

וַיִּשְׁקֶף עַל פְּנֵי סוּדָם וַעֲמֻרָה וְעַל כָּל פְּנֵי אֶרֶץ הַכְּפָר, וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֲלָהּ קִיטָר הָאֶרֶץ כְּקִיטָר הַכְּבָשָׁן. (בראשית יט, כח)

<sup>192</sup> A négy város elpusztítására miért a וַיִּהְיֶה (vájáháfoch) [„feldúlta”] szóval utal a szöveg; miért nem a וַיִּחָרַב (vájáchárev)-vel [„elpusztította”]?

<sup>193</sup> Jób 28:9. És így folytatódik a vers: הַפֶּךָ מִשְׁרֵשׁ הָרִים (háfách misores hárim) „a hegyek tövét is földúlja.” Utalás a négy városra.

<sup>194</sup> A Midrás elmeséli, hogy az asszony ezt követően meglátogatja szomszédjait, látszólag azért, hogy sót kérjen kölcsön, valójában azonban azért, hogy felfedje Lót szándékát, s így az a hatóságok tudomására jusson.

**Letekintett Szodoma és Gomora felé és az egész vidékre és látta, hogy fölszáll a föld füstje, mint egy égő kemence füstje. (1Mózes 19:28.)**

**קיטור – füstje.** – תימור של עֶשֶׂן – [Jelentése:] egy füstoszlop, – טורק"א בָּלְעוּ – ófranciául *torche*.

**כְּבֶשֶׂן – kemence.** – תְּפִיחָה – Ez egy [kimélyített] üreg, – שְׂשׂוּרְפִין בָּהּ אֶת הָאֲבָנִים – amelyben [mész]kődarabokat égetnek – לְסִיד – mész [kinyerése] céljából. – וְכֵן כָּל – A כְּבֶשֶׂן (kiusán) [szó], valahányszor csak szerepel a Tórában, ezzel a jelentéssel [szerepel].

**וַיְהִי בְּשַׁחַת אֱלֹהִים אֶת עָרֵי הַכֶּפֶר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם, וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהֶפְכָּה בְּהֶפֶךְ אֶת הָעָרִים אֲשֶׁר יָשָׁב בָּהֶן לוֹט. (בראשית יט, כט)**

**És történt, hogy midőn Isten elpusztította a vidék városait, megemlékezett Isten Ábrahámról: elküldte Lótot a pusztulás helyéről, mikor elpusztította a városokat, amelyekben Lót lakott. (1Mózes 19:29.)**

**וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם – megemlékezett Isten Ábrahámról.** – מהו זְכִירְתּוֹ שֶׁל – Milyen szempontból érinti Lótot az Ábrahámról való megemlékezés? – נִזְכָּר – [Az Örökkévaló] visszaemlékezett rá, – שֶׁהָיָה לוֹט יוֹדֵעַ – hogy Lót [annak idején] tudta, – שֶׁשָּׂרָה אִשְׁתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם – hogy Sára Ábrahám felesége – וְשָׁמַע שֶׁאָמַר אַבְרָהָם בְּמִצְרַיִם – és hallotta, amikor Ábrahám azt mondta Egyiptomban – עַל שָׂרָה – Sáráról, – אַחֻתִּי הִיא – „nővérem ő,” – וְלֹא גֵלָה הַדָּבָר – de [Lót] nem árulta el [Ábrahámot], – שֶׁהָיָה חֵם עִלְיּוֹ – mert rokonszenvezett vele. – לְפִיכֵן חֵם הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עָלָיו – Ezért az Örökkévaló megszánta őt [ti. Lótot].<sup>195</sup>

**וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בְּהַר וַשְׁתֵּי בָנָתָיו עִמּוֹ כִּי יָרָא לְשִׁבְתָּ בְּצוֹעַר, וַיֵּשֶׁב בְּמַעְרָה הוּא וַשְׁתֵּי בָנָתָיו. (בראשית יט, ל)**

**És fölment Lót Cóárból és lakott a hegységben, és vele két leánya, mert félt Cóárban lakni; és lakott egy barlangban, ő és két leánya. (1Mózes 19:30.)**

**לְפִי שֶׁהָיְתָה קְרוּבָה לְסֹדוֹם – mert félt Cóárban lakni.** – מִיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר – Mivel Szodoma közelében volt.<sup>196</sup>

<sup>195</sup> A וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם (vájizkor Elohim et Ávráhám) tulajdonképpen azt jelenti, hogy az Örökkévaló megemlékezett arról a szolgálatról, amit Lót tett Ábrahámnak.

<sup>196</sup> Jóllehet Lót ígéretet kapott az Örökkévalótól arra, hogy Cóárt megkíméli, mégis aggódott, hogy a kicsapódó tűz és kénkő kárt okozhat Cóárban is. Azonkívül amiatt is aggódott, hogy végül Cóár bűneinek mértéke is be fog telni.

וּתְאֹמַר הַבְּכִירָה אֶל הַצְעִירָה אָבִינוּ זָקֵן, וְאִישׁ אֵין בְּאֶרֶץ לְבוֹא עָלֵינוּ כְּדָרְךָ כָּל הָאָרֶץ.  
(בראשית יט, לא)

**És szólt az idősebbik a fiatalabbhoz: „Atyánk öreg, férfi pedig nincs a földön, aki jönne hozzánk az egész föld szokása szerint. (1Mózes 19:31.)**

וְאֵם לֹא עַכְשָׁו אֵימְתִי – Ha nem most, akkor mikor? – אָבִינוּ זָקֵן – Atyánk öreg. – שָׁמָּה יָמוּת – Meghalhat – אוּ יִפְסֹק מִלְּהוּלִיד – vagy terméketlenné válhat.

שָׁכַל – Azt hitték, – סְבוּרוֹת הָיָו – סְבוּרוֹת הָיָו – Azt hitték, – וְאִישׁ אֵין בְּאֶרֶץ – férfi pedig nincs a földön. – כְּמוֹ בְדוֹר הַמְּבוּל – mint ahogyan az a Vízözön nemzedékével történt. – בְּרֵאשִׁית רַבָּה – A [Midrás] Brésit rábá alapján.<sup>197</sup>

לְכָה נִשְׁקָה אֶת אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ, וְנִחְתָּה מֵאָבִינוּ זָרַע. (בראשית יט, לב)

**Jer, adjunk apánknak bort inni és háljunk vele, hogy fenntartsunk magzatot atyánktól. (1Mózes 19:32.)**

וּתְשַׁקֵּינָּךְ אֶת אָבִיךָ יַיִן בְּלֵילָה הַזֶּה, וְתִבֵּא הַבְּכִירָה וְתִשְׁכַּב אֶת אָבִיךָ וְלֹא יָדַע בְּשִׁכְבָּהּ  
וּבְקוּמָהּ. (בראשית יט, לג)

**És megittatták borral atyjukat azon az éjjelen, és bement az idősebbik és hált atyjával, és ő nem tudott róla, amikor leánya lefeküdt, sem amikor felkelt. (1Mózes 19:33.)**

–borra találtak – יַיִן נִדְרַמֵּן לְהֵן בְּמַעְרָה – És megittatták [borral]... – וּתְשַׁקֵּינָּךְ וְגוּמַר – a barlangban [azaz Isten rendelkezésükre bocsátott némi bort], – לְהוֹצִיא מִהֵן שְׂתִי – hogy két nép származhassék tőlük (a lányoktól).

– A fiatalabbik lánnyal kapcsolatban ez olvasható:<sup>198</sup> – וְתִשְׁכַּב עִמּוֹ – „És vele hált” [és nem állítja a szöveg nyíltan azt, hogy „atyjával”]. – צְעִירָה – A fiatalabb [lány] esetében, – לְפִי שְׂלֹא פְתָחָה – hanem a nőtől tanulta azt el, – אֲלֵא אַחֲוֹתָהּ לְמִדְתָּהּ – a Szentírás [mintegy] „fedez” őt, – וְלֹא – mivel nem ő kezdeményezte a tiltott viszonyt, – אֲבָל בְּכִירָה – Míg ellenben az idősebbik lány esetében, – שִׁפְתָּחָה בְּזוּנוֹת – aki kezdeményezője volt a tiltott viszonyoknak, – פָּרְסָמָה הַכְּתוּב – a Szentírás nyíltan hirdeti [a lány szégyenét].

– Az idősebbik lánnyal kapcsolatban említett וּבְקוּמָהּ (uvkumá) szó – נְקוּדָה – egy fölé írt ponttal szerepel a szövegben – הֲרִי כְּאֵלוֹ לֹא נִכְתָּב – tehát az olyan mintha ez a szó ott se lenne, – לֹמַר – tudatva velünk, – שִׁבְקוּמָהּ – hogy amint a lány felkelt, – יָדַע – [Lót már] tudatában

<sup>197</sup> 51:8.

<sup>198</sup> 35. vers.

volt annak, hogy mi történt, – וְאֵף עַל פִּי כֵן לֹא נִשְׁמַר – és ennek ellenére nem vigyázott, – לֵי לִיל שְׁנֵי מְלָשׁוֹת – hogy ne igyék a következő este. – אָמַר רַבִּי לְוִי – Lévi rabbi azt mondta: – כָּל מִי שֶׁהוּא לְהוֹט אַחַר בּוֹלְמוֹס שֶׁל עֲרִיּוֹת – Az, aki a tiltott nemi vágyakat hajszoja, – לְסוֹף מֵאַכִּילִין אוֹתוֹ מְבַשְׂרוֹ – végül a saját húsából kényszerül enni.

וַיְהִי מִמָּחָרֵת וַתֵּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל הַצְּעִירָה הֲזֵן שְׂכַבְתִּי אִמָּשׁ אֶת אָבִי, נִשְׁקָנוּ יַיִן גַּם הַלַּיְלָה וּבָאֵי שְׂכָבִי עִמּוֹ וַיִּנְתְּנָהּ מֵאַבְיָנוּ זָרַע. (בראשית יט, לד)

**És történt másnap, szólt az idősebbik a fiatalabbikhoz: Ime, én háltam tegnap éjjel atyámmal, adjunk neki inni bort ez éjjel is és menj be, hálj vele, hogy fenntartsunk magzatot atyánktól. (1Mózes 19:34.)**

וַתִּשְׁקֶינּוּ גַם בְּלַיְלָה הַהוּא אֶת אָבִיהֶן יַיִן, וַתִּקְּמוּ הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא יָדַע בְּשִׂכְבָּהּ וּבְקִמָּהּ. (בראשית יט, לה)

**És adtak inni azon éjjel is atyjuknak bort, és fölket a fiatalabbik s hált vele, és ő nem tudott annak sem lefekvéséről, sem fölkeléséről. (1Mózes 19:35.)**

וַתְּהַרְיֶנּוּ שְׁתֵּי בָנוֹת לוֹט מֵאַבְיָהֶן. (בראשית יט, לו)

**És viselős lett Lót két leánya atyjuktól. (1Mózes 19:36.)**

Habár egy – אֵף עַל פִּי שְׂאִין הָאִשָּׁה מִתְּעַבְרָת – És viselős lett stb. – וַתְּהַרְיֶנּוּ וְגוֹמֵר – אֵלוּ שְׁלוֹטוֹ בְּעֶצְמָן – az első nemi érintkezésétől, – מִבִּיאָהּ רֵאשׁוֹנָה – az első nemi érintkezésétől, – וְהוֹצִיאוּ עֲרֹנָתָן לַחוּץ – előrehozni szüzességüket<sup>199</sup> – וְנִתְּעַבְרוּ מִבִּיאָהּ רֵאשׁוֹנָה – és már az első érintkezésük során megfoganni.

וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב, הוּא אָבִי מוֹאָב עַד הַיּוֹם. (בראשית יט, לז)

**És szült az idősebbik fiút s elnevezte őt Moávnak; ez a Moaviták atyja mind e mai napig. (1Mózes 19:37.)**

<sup>199</sup> A *Toszáfot Hásálém*-ban megfogalmazott vélemény szerint ez azt jelenti, hogy képesek voltak olyan helyzetbe hozni a méhüket, ami lehetővé tette, hogy már az első nemi aktus során teherbe essenek. Egyes korai szövegekben ez a rész így szerepel: וְהוֹצִיאוּ עֲרֹנָתָן לַחוּץ (vö. *hociu édután láchuc*), szó szerint „eltávolították tanúságukat.” A „tanúság” szó jelenti a szűzhártyát is, mert az tanúskodik a szüzesség mellett. Az a nő, akinek a szűzhártyája nem sértetlen, már az első aktus során is megfogandhat.

**מוֹאָב – Moávnak.** – זוּ שְׂלֵא הִיְתָה צְנוּעָה – Ez [a lány], aki nem volt tartózkodó, – פְּרָשָׁה – nyíltan hirdette, – שְׂמֵאָבִיהָ הוּא – hogy [a gyermek] apjától van,<sup>200</sup> – אָבִל – a fiatalabbik azonban – קָרָאתוּ בְּלִשׁוֹן נְקִיָּה – eufemisztikusan nevezte el [gyermekét], – וְקִבְּלָהּ שְׂכָר בִּימֵי מֹשֶׁה – s ezért meg is kapta jutalmát Mózes idejében, – שְׁנֵאָמַר בְּבִנֵי עֲמוּן – mivel az áll [a Szentírásban] az ámonitákkal kapcsolatban: – וְאֵל – תִּתְּנֶנּוּ בָּם כָּל־לֶחֶם – „ne szorongasd őket”<sup>201</sup> semmi módon. – וּבְמוֹאָב – Míg [ugyanakkor] Moávot illetően – לֹא הִזְהִיר אֱלֹהִים – [a Tóra] csupán azt tiltja meg, – שְׂלֵא יִלְחֶם בָּם – hogy háborút viseljünk ellenük,<sup>202</sup> – אָבִל לְצַעֲרֵן הַתִּיר לּוֹ – a zaklatásukat azonban engedélyezi.

וְהִצְעִירָה גַם הוּא יִלְדָה בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן עַמִּי, הוּא אָבִי בְנֵי עֲמוּן עַד הַיּוֹם. (בראשית יט, לח)

**és a fiatalabbik is szült fiút és elnevezte őt Ben-Amminak: az Ammóniainak atyja mind e napig.** (1Mózes 19:38.)

וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֲבָרְהָם אֶרְצָה הַנִּגְבַּב וַיֵּשֶׁב בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר, וַיִּגְרַר בְּגֵרָה. (בראשית כ, א)

**Ábrahám pedig elvonult onnan Dél országa felé és letelepedett Kádés és Sur között, és Gerárban tartózkodott.** (1Mózes 20:1.)

**הִסְתַּרְאָה שְׂתָרְבוּ – Ábrahám pedig elvonult onnan.**<sup>203</sup> – וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֲבָרְהָם – Amikor [Ábrahám] látta a városok pusztulását – וַיִּפְסְקוּ הָעוֹבְרִים וְהַשְּׂבִיִּים – és azt, hogy többé nem jön arrafelé utazó,<sup>204</sup> – וַיִּסַּע לּוֹ מֹשֶׁה – elvonult onnét. – דָּבָר אַחֵר – Egy eltérő magyarázat: – לְהִתְרַחֵק מִלּוֹט – Azért [vonult el], hogy minél távolabb kerüljön Lóttól, – שְׂבָאָה עַל בְּנוֹתָיו – akinek rossz híre kelt, – וַיִּאֱמַר אֲבָרְהָם אֶל שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַחֲתִי הוּא, וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גֵּרָר וַיִּקַּח אֶת שָׂרָה. (בראשית כ, ב)

**וַיִּאֱמַר אֲבָרְהָם אֶל שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַחֲתִי הוּא, וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גֵּרָר וַיִּקַּח אֶת שָׂרָה.** (בראשית כ, ב)

**És azt mondta Ábrahám Sáráról, feleségéről: a nővérem. És Abimelek, Gerár királya elküldött érte és elvette Sárát.** (1Mózes 20:2.)

<sup>200</sup> A מוֹאָב (*moáv*) szó a מֵאָב (*méáv*)-ból ered [„az apától”]. Ezzel a névválasztással gyakorlatilag nyilvánvalóvá tette, hogy ez a gyermek az ő saját apjától fogant.

<sup>201</sup> 5Mózes 2:19.

<sup>202</sup> Uo. 2:9.

<sup>203</sup> Az itt következő beszámoló miért követi közvetlenül Szodoma elpusztításának és a Lót lányaival történeteknek a leírását?

<sup>204</sup> S így már nem tudta teljesíteni az utazók vendégül látásának előírását.

**וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם – És azt mondta Ábrahám.** – Itt<sup>205</sup> nem kérte [Sára] hozzájárulását, – אָלָא עַל כְּרַחֵהּ שְׁלֵא בְטוֹבָתָהּ – hanem [az asszony] akarata ellenében [cselekedett], – לְבֵית פְּרָעָה עַל – mivel egyszer már elvitték – לְפִי שְׂכָבְךָ לְקַחָהּ – a fáraó házába emiatt.<sup>206</sup>

**אָל שָׂרָה אֶשְׁתּוֹ – Sáráról, feleségéről.**<sup>207</sup> – [Itt az *el* (*el*) azt jelenti] Sáráról, feleségéről. – חֲמִיָּהּ וְאֶל הַלְּקַח אֲרוֹן וְגוֹמֵר וְאֶל חֲמִיָּהּ – Hasonlóan a „mert elvették az Isten ládáját, és odalett az apósa”<sup>208</sup> [szövegrészben], – שְׂגִיָּהּ – בְּלִשׁוֹן עַל – [ahol] mindkét [*el* (*el*)] *el* (*ál*) jelentésben [szerepel]<sup>209</sup>

**וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל אַבְרָמָן בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה, וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּה מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ וְהוּא בְעֵלְתָּ בְעַל. (בראשית כ, ג)**

**De eljött Isten Ávimelechhez éjjeli álomban és mondta neki: Íme, te meghalsz az asszony miatt, akit elvettél, mert az férjes asszony.** (1Mózes 20:3.)

**וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ, וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הַגּוֹי גַּם צְדִיק תִּהְיֶה. (בראשית כ, ד)**

**Avimelech tehát nem közeledett hozzá; és mondta: „Uram! vajon még egy igaz népet is meg akarsz ölni?”** (1Mózes 20:4.)

**לֹא קָרַב אֵלֶיהָ – nem közeledett hozzá.** – הֵמָּלְאָהּ מִנְעוּ – [Ez azért volt, mert] az angyal meggátolta őt, – כְּמוֹ שְׂנֵאָמַר – amint írva van: – לֹא נִתְתִּיף לְנִגּוּעַ אֵלֶיהָ – „ezért nem engedtelek hozzá nyúlni.”<sup>210</sup>

**וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ – vajon még egy igaz népet is meg akarsz ölni?** – אֵיךְ – שְׂמָא כִּף דְרַבְרָךְ – [Azaz] megölnél egy népet, még ha igaz is? – אִם הוּא צְדִיק תִּהְיֶה – Talán szokásod – לְאַבְדֵּי הָאֲמוֹת חַנּוּם – ok nélkül elpusztítani népeket? – כִּף עֲשִׂיתָ לְדוֹר – Ugyanígy tettél a Vízözön nemzedékével – וּלְדוֹר הַפְּלִגָּה – és a szétszóródás nemzedékével is. – אֵיךְ הֵם אוֹמְרֵי אֲנִי – Még azt is állítom, – הוּא לֹא דָבָר – hogy ok nélkül ölted meg őket, – כְּמוֹ שְׂאִתָּה אוֹמְרֵי לְהַרְגֵנִי – ahogy most engem szándékozol megölni.

<sup>205</sup> Nem úgy, mint akkor, amikor lementek Egyiptomba.

<sup>206</sup> Azaz a hamis állítás miatt, miszerint Sára Ábrahám nővére. Ezért Sára nem lett volna hajlandó újra ehhez a fortélyhoz folyamodni.

<sup>207</sup> Az *el* (*el*) rendszerint azt jelenti: -hoz/-nak.

<sup>208</sup> 1Sámuel 4:21.

<sup>209</sup> Héber eredetiben: *el hilákách áron... vöel chámijá*), ahol az *el* (*el*) fordítástól függően nagyjából azt jelenti: vmi miatt, vmit illetően.

<sup>210</sup> 6. vers.

הָלֹא הוּא אָמַר לִי אֲחֻתִּי הוּא וְהִיא גַם הוּא אָמְרָה אָחִי הוּא, בְּתָם לְבָבִי וּבְנִקְיוֹן כַּפֵּי עֲשִׂיתִי  
זאת. (בראשית כ, ה)

**Nem ő maga mondta-e nekem: nővérem ő; és ez is azt mondta: fivérem ő? Szívem feddhetetlenségében és kezem tisztaságában cselekedtem ezt.” (1Mózes 20:5.)**

גַּם הוּא - ez [ti. ő] is.<sup>211</sup> – לְרַבּוֹת עֲבָדִים – [Ez] kiterjeszti [az állítást Sára] szolgálaira, – וְגַמְלִים וְחִמְרִים שְׁלָה – tevehajcsárjaira és öszvérhajcsárjaira. – אֶת כָּלָם – „Mindnyájukat megkérdeztem, – וְאָמְרוּ לִי – és Ők azt felelték, – אָחִיהָ הוּא – hogo [Ábrahám] a fivére [Sárának].”

בְּתָם לְבָבִי – **Szívem feddhetetlenségében.** – שְׁלֹא דְמִיתִי לְחַטּוֹא – [Jelentése:] „Nem volt szándékomban vétkezni.”

וּבְנִקְיוֹן כַּפֵּי – **és kezem tisztaságában.** – נִקִּי אֲנִי מִן הַחַטּוֹא – [Jelentése:] „Ment vagyok a bűntől, – שְׁלֹא נִגַּעְתִּי בָּהּ – hiszen nem érintettem őt.”

וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲאֵלֹהִים בְּחֶלֶם גַּם אָנֹכִי יִדְעָתִי כִּי בְּתָם לְבָבְךָ עֲשִׂיתָ זֹאת וְאָחֲשֶׁף גַּם אָנֹכִי אוֹתְךָ  
מִחַטּוֹ לִי, עַל כֵּן לֹא נִתְתִּיךָ לְנֹגַע אֵלֶיָּהּ. (בראשית כ, ו)

**És mondta neki Isten álmában: „Én is tudom, hogy szíved feddhetetlenségében cselekedted ezt, azért én is visszatartottalak attól, hogy vétkezz ellenem, ezért nem engedtelek hozzá nyúlni. (1Mózes 20:6.)**

– **Én is tudom, hogy szíved feddhetetlenségében, stb.** – אֲמַת – „Az igaz, – שְׁלֹא דְמִיתָ מִתְחַלֵּה לְחַטּוֹא – hogy először nem volt szándékodban vétkezni, – אַבְל נִקְיוֹן כַּפַּיִם אֵין כָּאֵן – de tiszta kézzel ne beszélj [mert]...”

– **nem engedtelek.** – לֹא מִמֶּךָ הוּא – Nem neked volt köszönhető, – שְׁלֹא נִגַּעְתָּ בָּהּ – hogy nem nyúltál hozzá, – אֲלֹא חֲשַׁכְתִּי אוֹתְךָ מִחַטּוֹא – hanem én voltam az, aki meggátoltalak abban, hogy vétkezz, – וְלֹא נִתְתִּי לְךָ בָּח – azáltal, hogy nem adtam neked erőt hozzá. – וְכֵן וְלֹא נִתְּנוּ אֱלֹהִים – Hasonlóan<sup>212</sup>: „de Isten nem engedte.”<sup>213</sup> – וְכֵן וְלֹא נִתְּנוּ אָבִיהָ לְבוֹא – Hasonlóan: „az asszony apja nem engedte bemenni.”<sup>214</sup>

<sup>211</sup> A גַּם הוּא (gám hi) szavak fölöslegesnek tűnnek, és arra utalnak, hogy mások is azt állították, hogy Sára Ábrahám nővére.

<sup>212</sup> Itt olyan szentírási helyek következnek, ahol a נִתְּנוּ (nötáno) a megengedés értelmében szerepel.

<sup>213</sup> Lentebb 31:7.

<sup>214</sup> Bírák 15:1.

וְעָמָה הָשֵׁב אֶשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וַיִּתְפַּלֵּל בְּעַדְךָ וַחַיִּיהָ, וְאָם אֵינְךָ מְשִׁיב דָּע כִּי מוֹת תָּמוּת אֶתָּה וְכָל אֲשֶׁר לְךָ. (בראשית כ, ז)

**És most add vissza annak a férfinak a feleségét, mert próféta ő és imádkozni fog érted, és te élni fogsz; ha pedig nem adod vissza, tudd meg, hogy meg kell halnod neked és minden hozzátartozódnak.** (1Mózes 20:7.)

וְאֵל תְּהֵא – ...add vissza annak a férfinak a feleségét... – הָשֵׁב אֶשֶׁת הָאִישׁ – סְבוּר – És ne félj attól, – שָׁמָּה תִּתְגַּנֶּה בְּעֵינָיו – hogy az asszony netán undort keltővé vált szemében, – וְלֹא יִקְבֹּלְנָה – és nem fogja őt visszafogadni, – אוּ יִשְׁנֹאֲךָ וְלֹא יִתְפַּלֵּל – vagy hogy a férfi gyűlölni fog téged, és nem fog imádkozni érted, **כִּי נָבִיא הוּא – Mert próféta ő.** – וַיֹּדַע שְׁלֹא נִגַּעְתָּ בָּהּ – És tudja, hogy nem érintetted őt (az asszonyt), – לְפִיכֵךְ וַיִּתְפַּלֵּל בְּעַדְךָ – és ezért hajlandó lesz imádkozni érted.

וַיִּשְׁכַּם אַבְרָמָן לָךְ בַּבֶּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל עַבְדָּיו וַיְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם, וַיִּירָאוּ הַקְּנָשִׁים מְאֹד. (בראשית כ, ח)

**És fölkelt Ávimelech kora reggel, hívatta mind az ő szolgálait és elbeszélte mindezen dolgokat fülük hallatára, és a férfiak igen féltek.** (1Mózes 20:8.)

וַיִּקְרָא אַבְרָמָן לְאֶבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מָה עָשִׂיתָ לָנוּ וּמָה חָטָאתִי לָךְ כִּי הִבַּאתָ עָלַי וְעַל מַמְלַכְתִּי חָטָאָה גְדוֹלָה, מִעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא יַעֲשׂוּ עֲשִׂיתָ עִמָּדִי. (בראשית כ, ט)

**És hívatta Avimelech Ábrahámot, és mondta neki: „Mit tettél velünk és mit vétettem ellened, hogy én reám és birodalmamra ilyen nagy vétet hoztál? Olyan dolgokat tettél velem, amiket nem lett volna szabad tenned!”** (1Mózes 20:9.)

[Olyan dolgokat,] amiket nem lett volna szabad tenned. – מִכֶּה אֲשֶׁר לֹא הִרְגָלָה לְבָא עַל בְּרִיָּה – Olyan csapás, amely rendszerint nem szokott embereket érní, – בָּאָה לָנוּ עַל יָדְךָ – ért minket miattad: – עַצְרִית כָּל נְקָבִים – a test összes nyílásának elzáródása: – שֵׁל זָרַע – a férfimagé, – וְשֵׁל קְטָנִים – a vizeleté – וְרַעֲי – és a székleté, – וְאֲזִינִים וְחוּטָם – a fülek és az orr [nyílásai].

וַיֹּאמֶר אַבְרָמָן לְךָ אֶל אַבְרָהָם, מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה. (בראשית כ, י)

**És mondta Ávimelech Ábrahámának: Mire néztél, hogy ezt a dolgot tetted?** (1Mózes 20:10.)

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין יֵרָאֵת אֱלֹהִים בְּמָקוֹם הַזֶּה, וְהִרְגַנִּי עַל דְּבַר אֶשְׁתִּי. (בראשית כ, יא)





**És történt, midőn elbujdosztatott engem Isten atyám házából, mondtam neki: Ezt a kedvességet tedd velem minden helyen, ahová jövünk, hogy azt mondjad felőlem: Ő az én fivérem.”** (1Mózes 20:13.)

**וְיִהְיֶה כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אוֹתִי וְגוֹמֵר – És történt, midőn elbujdosztatott engem Isten, stb.** – אֹנְקֵלוֹס תְּרַגְּם מֵה שְׁתַּרְגְּם – Onkelosz ezt úgy fordította ahogyan [jönak látta] fordítani.<sup>221</sup> – וַיֵּשׁ לִישְׁבוּ עוֹד – [Mindazonáltal] lehet ezt úgy is értelmezni, – דָּבָר – hogy az jobban illeszkedik a vers szerkezetéhez: – כְּשֶׁהוֹצִיאֲנִי הַקְּדוֹשׁ – Amikor az Örökkévaló kivezetett engem atyám házából, – לְהֵיוֹת – hogy vándor legyek, – וְנָדַם מִמְקוֹם לְמִקוֹם – aki egyik helytől a másikig kóborol, – וַיִּדְעָתִי שְׁאֶעְבּוֹר – és tudtam, hogy utam olyan helyeken vezet majd keresztül, – בְּמִקְוֹם רְשָׁעִים – ahol züllött emberek laknak, – וְאוֹמֵר לָהּ – akkor azt mondtam neki [Sárának]: – זֶה חֲסִדָּךְ – „Ezt a kedvességet tedd velem.”

**הִתְעוּ – És történt, midőn elbujdosztatott.** – לְשׁוֹן רַבִּים – [A *hit'u* (hit'u) szó többes számban szerepel]. – וְאַל תִּתְמָה – De ne csodálkozz ezen,<sup>222</sup> – כִּי – vagy *וּלְשׁוֹן מְרוֹת* – ahol egy Istenre – *וְהִתְעוּ* – mert sok helyen, – *וְהִתְעוּ* – ahol egy Istenre – *וְהִתְעוּ* – vagy valamely egyéb tekintélyre vonatkozó kifejezés [szerepel] – *וְהִתְעוּ* – többes számot alkalmaz [a Szentírás]. – אֲשֶׁר הִלְכוּ אֱלֹהִים – [Pl.,] „amelyért elment Isten [és kiváltotta],”<sup>223</sup> – אֱלֹהִים חַיִּים – „az élő Isten,”<sup>224</sup> – אֱלֹהִים קְדוּשִׁים – „szent Isten Ő.”<sup>225</sup> – וְכָל לְשׁוֹן אֱלֹהִים לְשׁוֹן רַבִּים – Minden Istenre [vagy valamely tekintélyre] való utalás többes számú, – וְהִתְעוּ יוֹסֵף – mint az „És József ura vette őt,”<sup>226</sup> – וְהִתְעוּ אֶרֶץ – [vagy az] „az ország ura”<sup>228</sup> [szövegrészekben]. – וְהִתְעוּ עֲמוֹ – Hasonlóan: „Ha a gazdája vele van...,”<sup>229</sup> – וְהִתְעוּ בְּבַעְלֵי – [vagy] „erre figyelmeztették a gazdáját.”<sup>230</sup> – וְהִתְעוּ – Ha azt

<sup>221</sup> Azaz *הִתְעוּ* (*hit'u*) – amikor a népek eltévnyedtek, és bálványokat kezdtek imádni. *אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי* (*oti Elokim mibét ávi*) – ám az Örökkévaló elhozott engem atyám [bálványimádó] házából. Rási azonban fenntartotta azon véleményét, hogy a *הִתְעוּ* (*hit'u*) és az *אֹתִי* (*oti*) nem fordíthatók külön tagmondatok részeiként.

<sup>222</sup> Azaz, ha a *הִתְעוּ* (*hit'u*) az egyetlen Istenre vonatkozik, akkor az ige miért áll többes számban?

<sup>223</sup> 2Sámuel 7:23. A *הִלְכוּ* (*hálchu*) ugyanis többes szám.

<sup>224</sup> 5Mózes 5:22. A *חַיִּים* (*chájim*) többes szám.

<sup>225</sup> Józsuá 24:19. A *קְדוּשִׁים* (*kódusim*) többes szám.

<sup>226</sup> Lentebb 39:20.

<sup>227</sup> 5Mózes 10:17.

<sup>228</sup> Lentebb 42:33.

<sup>229</sup> 2Mózes 22:14.

<sup>230</sup> Uo. 21:29.

kérdened, – מהו לשון התעו – miért a התעו (*hit'u*) kifejezés szerepel itt,<sup>231</sup> – כל הגולה – [én azt válaszolnám,] bárkire, akit száműztek lakhelyéről, – ואינו מישב – és még nem telepedett meg [máshol], – קרוי תועה – a תועה (*toe*) [kifejezéssel] utalnak, – כמו ותלך ותתע – mint az „És ő elment és bolyongott,”<sup>232</sup> – תעיתי כשה אובד – [vagy a] „Bolyongok, mint az eltévedt juh,”<sup>233</sup> – יתעו לבלי אכל – [vagy a] „kóvályognak, mert nincs mit enniük,”<sup>234</sup> – יצאו ויתעו לבקש אכלם – [azaz] kóborolnak, élelem után kutatva.

**וכן וישאלו – mondjad felőlem.** – עלי – [a לי (*li*) itt azt jelenti:] rólam. – וכן וישאלו – Hasonlóan: „És kérdezősködtek a hely lakói לאשתו (*löisto*) – על – [azaz] felesége *felől* [ti. feleségéről].”<sup>235</sup> – וכן ואמר פרעה לבני ישראל – Hasonlóan: „És a fáraó így fog szólni לבני ישראל (*livné Jisráél*) – כמו על בני ישראל – mintha [csak az állna itt, hogy על (*ál*)] Izráel fiairól.”<sup>236</sup> – פן יאמרו לי אשה הרגתה – „Hogy ne mondják לי (*li*) rólam: Asszony gyilkolta meg!”<sup>237</sup>

ויקח אבימלך צאן ובקר ועבדים ושפחת ויתן לאברהם, וישב לו את שרה אשתו. (בראשית כ, יד)

**És vett Avimelech juhokat, marhát, szolgákat és szolgálókat és odaadta Ábrahámnak; és visszaadta neki Sárát, a feleségét. (1Mózes 20:14.)**

**ויקח אבימלך – és odaadta Ábrahámnak.** – כדי שיתפייס – Hogy kiengesztelje [Ábrahámot], – ויתפלל עליו – és hogy [Ábrahám] imádkozzon érte.<sup>238</sup>

ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך, בטוב בעיניך שב. (בראשית כ, טו)

**És mondta Ávimelech: „Íme országom előtted van; ahol tetszik neked, ott telepedj le.” (1Mózes 20:15.)**

**ויאמר אבימלך – A fáraó** – אכל פרעה אמר לו – viszont azt mondta neki: – הנה אשתך קח וילך – „Ítt a feleséged, vedd és menj,”<sup>239</sup> –

<sup>231</sup> A תועה gyök ugyanis rendszerint olyasvalakire utal, aki letért az útról és eltévedt.

<sup>232</sup> Lentebb 21:14.

<sup>233</sup> Zsoltárok 119:176.

<sup>234</sup> Jób 38:41.

<sup>235</sup> Lentebb 26:7.

<sup>236</sup> 2Mózes 14:3.

<sup>237</sup> Bírák 9:54.

<sup>238</sup> Ti. Ávimelech jólétéért és egészségéért.

<sup>239</sup> Fentebb 12:19.



וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל הָאֱלֹהִים, וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת אַבְיִמֶלֶךְ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאִמְהַתָּיו וַיֵּילְדוּ.  
(בראשית כ, יז)

**És imádkozott Ábrahám Istenhez; és Isten meggyógyította Avimelech, feleségét és szolgálóit, és szültek gyermekeket. (1Mózes 20:17.)**

וַיֵּילְדוּ – és szültek. – אֶתְרִגְמוּ – A Targum fordítása szerint: – וְאִתְרִחוּ – „És megkönnyebbültek.” – נִפְתְּחוּ נִקְבֵיהֶם – [Azaz] nyílásaik újra megnyitattak, – וְהוֹצִיאוּ – s így eltávolíthatták [magukból azt, amit el kellett távolítani]. – וְהָיָא לִידָה שְׁלָהֶם – És ez értendő a „szülésük” alatt.

כִּי עֲצָר עֲצָר יְהוָה בְּעַד כָּל רָחֵם לְבַיִת אַבְיִמֶלֶךְ, עַל דְּבַר שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַבְרָהָם. (בראשית כ, יח)

**Mert az Örökkévaló elzárta minden anya méhét Avimelech házában, Ábrahám felesége, Sára miatt. (1Mózes 20:18.)**

בְּעַד כָּל רָחֵם – minden [anya] méhét. – כָּנְגֵד כָּל פֶּתַח – [Vagyis inkább<sup>240</sup> a test] minden nyílását.

עַל דְּבַר שָׂרָה – Sára miatt.<sup>241</sup> – עַל פִּי דְבוּרָה שֶׁל שָׂרָה – [Azaz] Sára szavai szerint.<sup>242</sup>

וַיְהִי פֶקֶד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר, וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר. (בראשית כא, א)

**És az Örökkévaló megemlékezett Sáráról, amint mondta, és az Örökkévaló úgy tett Sárával, amint szólott. (1Mózes 21:1.)**

וְהָיָא פֶקֶד אֶת שָׂרָה וְגוֹמֵר – És az Örökkévaló megemlékezett Sáráról... – סָמַךְ – Ez a rész (Sára teherbe esése) azért került ide (Ávimelech története után), – לְלִמְדָךְ – hogy arra tanítson bennünket, – שֶׁכֵּל הַמְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל חֲבֵרוֹ – és aki könyörületért imádkozik egy másik ember számára, – és sajátmagának is ugyanarra a dologra van szüksége, [mint, aminek ügyében a másik emberért imádkozik] – הוּא נִעְנָה תְּחִלָּה – ő hallgattatik meg először [azaz a szüksége még a másikénál is előbb elégített ki]. – שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּתְפַּלֵּל וְגוֹמֵר – Miként az az Írásban áll:<sup>243</sup> „És imádkozott [Ábrahám]”, [hogy Ávimelech háznépében újra gyermekek születhessenek,] – וַיִּסְמִיךְ לִיָּהּ וְהָיָא פֶקֶד אֶת שָׂרָה – majd rögvest: „És az Örökkévaló megemlékezett Sáráról,” – שֶׁפִּקְדָהּ כִּבְרָה – azaz már korábban megemlékezett róla, – קוֹדֵם שֶׁרְפָא אֶת אַבְיִמֶלֶךְ – [még] azt megelőzően, hogy meggyógyította Ávimelechét. [Ha Sára fogamzása Ávimelech meggyógyulását követően történt volna, a

<sup>240</sup> Az előző magyarázat értelmében.

<sup>241</sup> Azt, hogy „miatt”, rendszerint a בְּגִלָּל (*biglál*) vagy az אוֹדוֹת (*odot*) szóval fejezzük ki.

<sup>242</sup> Vagyis az ő rendelkezésére.

<sup>243</sup> 1Mózes 20:17.

Szentírásban az állna, hogy וַיִּפְקֹד ה' (vájifkod Hásém) – Isten megemlékezett. A וְהָ פָקַד (váHásém pákád) azt jelenti, hogy „Isten [már korábban] megemlékezett”.]

**פָּקַד אֶת שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר – ...megemlékezett Sáráról, amint mondta... –** בְּהֵרִיוֹן – [Ez] a fogamzás [ígéretére vonatkozik].

**כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר – ...amint szólt.** – בְּלִידָה – [Ez pedig] a szülés [ígéretére vonatkozik]. – וְהֵיכֵן הוּא אֲמִירָה – Hol van [az utalás Isten] *mondására* [a fogamzásra vonatkozóan]? – וְהֵיכֵן הוּא דְבוּר – és hol van [az utalás Isten] *szólására* [a szülésre vonatkozóan]? – **Mondás:** „Isten pedig mondta: »De bizony, Sára feleséged [szül neked fiút]«”<sup>244</sup>. – אֶל אַבְרָם – **Szólás:** „Szólt az Örökkévaló igéje Ábrámhoz”<sup>245</sup> – בְּבָרִית בֵּין הַבְּתָרִים – a darabok közötti szövetség megkötésénél, – וְשָׁם נֶאֱמַר – ahol az áll.<sup>246</sup> – לֹא יִירָשֶׁךָ זֶה – és וְהָבִיא הַיּוֹרֵשׁ מִשָּׂרָה – és Sárától támasztott neki örökösöt.

**וַיַּעַשׂ ה' לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר – ...és az Örökkévaló úgy tett Sárával, amint szólt.** – לְאַבְרָהָם – [Vagyis miként] Ábrahámhoz [szólt, hiszen sehhol sem találjuk, hogy Sárához szólt volna].

וַתַּהַר וַתֵּלֵד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֶּן לְזָקְנָיו, לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים. (בראשית כא, ב)

**Sára viselős lett és fiút szült Ábrahámnak öregségére, arra az időre, amelyről Isten szólt neki. (1Mózes 21:2.)**

בֶּן לְזָקְנָיו – **öregségére.**<sup>247</sup> – שָׁהִיָּה זִיו אֶקֻּנִין שָׁלוּ – Azaz [Izsák] arcvonásai – לוֹ – hasonlítottak [Ábrahám]éira.

**לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר – arra az időre, amelyről [Isten] szólt neki.** – רַבִּי יוֹדֵן וְרַבִּי – רַבִּי יוֹדֵן וְרַבִּי – Judán rabbi és Chámá rabbi [között]: – חָמָא – [Vita van] Judán rabbi és Chámá rabbi [között]: – מְלִמְד – Ez azt tanítja, – שָׁנוּלַד לְתַשְׁעָה חֳדָשִׁים – hogy [Izsák] kilenc hónapra született, – שְׁלֹא יֵאמְרוּ – nehogy azt mondják [az emberek], – מִבֵּיתוֹ שָׁל – hogy Ávimelech háznépéből [fogant]. – וְרַבִּי חָמָא אוֹמַר – Chámá rabbi ugyanakkor azt állítja, – לְשִׁבְעָה חֳדָשִׁים – hogy [Izsák] hét hónapra [született].

**לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים – arra az időre, amelyről [Isten] szólt neki.** – דִּבֶּר אֱלֹהִים – [Onkelosz egy úg fordítja, hogy] „amelyről [Isten] beszélt.” – וְהָבִיא הַיּוֹרֵשׁ מִשָּׂרָה – [Azaz] arra az időre, amelyről [Isten] beszélt és [amelyet] kijelölt, – וְקָבַע – amikor azt mondta neki [ti. Ábrahámnak]: – לְמוֹעֵד אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהִים – „A kijelölt időben visszatérek hozzád.” – שָׁרַט לוֹ שְׂרִיטָה בְּכֹתֵל – Egy jelet vésett a falba – וְהָבִיא הַיּוֹרֵשׁ מִשָּׂרָה – és azt

<sup>244</sup> Uo. 17:19. – utalva a fogamzásra.

<sup>245</sup> Uo. 15:1.

<sup>246</sup> Uo. 15:4. Utalás a szülésre.

<sup>247</sup> A לְזָקְנָיו (lizkunáv) egy szóösszevonás a זִיו אֶקֻּנִין (ziv ikunin) – „arc vonások” – szavakból.

mondta neki: – כַּשְׁתַּגִּיעַ חֲמָה לְשָׂרִיטָה זֶה – „Amikor a nap [újra] eléri ezt a jelet – בְּשָׁנָה – jövőre, – תֵּלֵד – [Sára] szülni fog.”

וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת שְׁם בְּנוֹ הַנוֹלָד לוֹ אֲשֶׁר יָלְדָהּ לוֹ שָׂרָה יִצְחָק. (בראשית כא, ג)

**És elnevezte Ábrahám az ő fiát, aki született neki, akit szült neki Sára: Izsáknak. (1Mózes 21:3.)**

וַיִּמַּל אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן שְׁמֹנֶת יָמִים, כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים. (בראשית כא, ד)

**És körülmetélte Ábrahám Izsákot, az ő fiát nyolc napos korában, amint megparancsolta neki Isten. (1Mózes 21:4.)**

וַאֲבָרְהָם בֶּן מֵאֵת שָׁנָה, בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ. (בראשית כא, ה)

**Ábrahám pedig száz éves volt, midőn született neki Izsák, az ő fia. (1Mózes 21:5.)**

וַתֹּאמֶר שָׂרָה צָחַק עֲשָׂה לִי אֱלֹהִים, כָּל הַשְּׂמֵעַ יִצְחָק לִי. (בראשית כא, ו)

**És szólt Sára: „Nevetséget okozott nekem Isten, mert bárki hallja, nevetni fog velem”. (1Mózes 21:6.)**

**יִצְחָק לִי – nevetni fog velem.**<sup>248</sup> – יִשְׂמַח עָלַי – [Jelentése:] örvendezni fognak miattam, [vagyis azért, ami velem történt]. – וּמְדַרְשׁ אַנְדָּה – A midrási magyarázata [ennek az, hogy] – הֲרֵבָה עֲקָרוֹת נִפְקְדוּ עִמָּה – számos [eladdig] gyermektelen asszony fogant [gyermeket] akkor, amikor ő; – הֲרֵבָה חוֹלִים נִתְרַפְּאוּ בּוֹ בַּיּוֹם – sok beteg meggyógyult azon a napon; – הֲרֵבָה תְּפִלוֹת נִעֲנוּ עִמָּה – sok könyörgés meghallgatásra talált az övével együtt; – וְרַב שְׂחֹק הָיָה בְּעוֹלָם – és nagy-nagy öröm volt a világban.

וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הִינִיקָה בָּנִים שָׂרָה, כִּי יִלְדֹתִי בֶן לְזִקְנָיו. (בראשית כא, ז)

**És így szólt: „Ki mondta volna Ábrahámnak, hogy Sára fiaikat szoptat, pedig fiút szültem neki öregségére.” (1Mózes 21:7.)**

**Ki mondta volna Ábrahámnak.**<sup>249</sup> – לְשׁוֹן שְׂבַח וְחִשְׁבּוֹת – Ez itt a dicsőítés és a tisztelet kifejezése, – כְּמוֹ מִי פָעַל וְעָשָׂה – mint a „Ki tette, ki vitte véghez ezt?”<sup>250</sup> – מִי בָרָא אֵלֶּה – [vagy a] „ki teremtette ezeket?”<sup>251</sup> [szövegrészben]. –

<sup>248</sup> Sára ezzel *nem* azt akarta mondani, hogy az emberek, akik hallják, ki fogják nevetni.

<sup>249</sup> A *מי* (*mi*) itt nem kérdést, hanem felkiáltást vezet be.

<sup>250</sup> *Jesájá* 41:4.

וְכַמָּה הוּא גְדוֹל שׁוֹמֵר – [Itt a következő jelentéssel:] „Nézzétek csak, ki Ő, – וְיָאוּ מִי הוּא – és mennyire megtartja, amit ígért! – וּמִבְּטִיחַ וְעוֹשֶׂה – Isten megígér [valamit], és azt meg is teszi!”

**מָלַל – mondta.** – שָׁנָה הַכְּתוּב – A Szentírás itt egy másik szót használ, – וְלֹא – és nem azt mondja: דִּבֶּר (*diber*), – גִּימְטְרִיא שְׁלוֹ מֵאָה – mivel a [מָלַל (*milél*)] számértéke 100, – כְּלוּמַר לְסוֹף מֵאָה לְאַבְרָהָם – ezzel utalva Ábrahám 100 esztendőskorára.

**הַיְנִיקָה בְּנִים שָׂרָה – hogy Sára fiaikat szoptat.** – מִיֵּדוּ וְיָאוּ בְּנִים לְשׁוֹן רַבִּים – Miért van a בְּנִים (*bánim*) [„gyermek”] többes számban? – מֵיֵדוּ הַמְּשֻׁתָּה – [Mert] az [elválasztási] ünnep napján – הַבְּיָאוּ הַשְּׂרוֹת בְּנִיָּהֶן עִמָּהֶן – a hercegnők magukkal hozták gyermekeiket, – וְהַיְנִיקָה אוֹתָם – és ő [ti. Sára] megszojtatta őket. – שֶׁהָיוּ אוֹמְרוֹת – [A hercegnők] ugyanis azt állították, hogy – לֹא יָלְדָה שָׂרָה – Sára [igazából] nem szült, – אֲלָא אֶסּוּפֵי הַבְּיָאָה מִן הַשׁוּק – hanem [csupán] egy talált gyermeket hozott be az utcáról.

וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּנְמַל, וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מְשֻׁתָּה גְדוֹל בְּיוֹם הַגְּמִל אֶת יֶצְחָק. (בראשית כא, ח)

**És a gyermek nőtt és elválasztott; Ábrahám pedig nagy lakomát szerzett azon a napon, amelyen Izsákot elválasztották.** (1Mózes 21:8.)

**וַיִּנְמַל – és elválasztott.** – לְסוֹף עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה חֳדָשׁ – Miután elmúlt 24 hónapos.

**מְשֻׁתָּה גְדוֹל – nagy lakomát.**<sup>252</sup> – שֶׁהָיוּ שָׂם גְדוֹלֵי הַדּוֹר – Mert jelen voltak rajta a kor nagyjai, – שָׂם וְעָבַר וְאַבְיִמְלֵךְ – [nevezetesen:] Sém, Éver és Ávimelech.

וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק. (בראשית כא, ט)

**Mikor Sára látta, hogy az egyiptomi Hágár fia, akit Ábrahámnak szült, gúnyolódik,** (1Mózes 21:9.)

**מִצְחָק – gúnyolódik.**<sup>253</sup> – לְשׁוֹן עֲבוּדָה זָרָה – Ez egy bálványimádatra történő utalás, – כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר – amint írva van: – וַיִּקְוּמוּ לְצַחֵק – „azután felkeltek mulatozni.”<sup>254</sup> – דִּבְרַר אַחַר – Egy eltérő magyarázat: – לְשׁוֹן גְּלוּי עֲרִיּוֹת – [Ez] egy tiltott viszonyra való utalás, – כְּמָה דְתִימָא – amint írva van: – לְצַחֵק בֵּי – „hogy csúfot úzzön velem.”<sup>255</sup> – דִּבְרַר אַחַר – Egy eltérő magyarázat: – לְשׁוֹן רְצִיחָה – [Ez] egy gyilkosságra

<sup>251</sup> Uo. 40:26.

<sup>252</sup> A גְּדוֹל (*gádol*) [„nagy”] nem a lakomára utal, hanem azokra, akik részt vettek rajta.

<sup>253</sup> Ez nem jelenthette szó szerint azt, hogy „nevet”.

<sup>254</sup> 2Mózes 32:6. – utalva az aranyborjúra.

<sup>255</sup> Lentebb 39:17. – Potifárné megvádolja Józsefet.



való utalás, – כמו – amint írva van: – „Rajta, álljanak ki a legények, és rendezzenek harci játékokat előttünk!” stb.<sup>256</sup>

וְתֹאמַר לְאַבְרָהָם גֵּרֶשׂ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֵת בְּנָהּ, כִּי לֹא יִירֶשׁ בֶּן הָאֵמָה הַזֹּאת עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק.  
(בראשית כא, י)

**[Sára] szólt Ábrahámhoz: „Kergesd el ezt a szolgát és fiát, hogy ennek a szolgálonak a fia ne örököljön az én fiammal, Izsákkal”. (1Mózes 21:10.)**

**עם בני וגומר – ...az én fiammal, Izsákkal.** – מְתֻשֶׁבֶת שָׂרָה – Sára válaszából – בני – „hogy ennek a szolgálonak a fia ne örököljön az én fiammal” – אֶתָּה לְמַד – következtethetünk arra – יִצְחָק – hogy [Jismáél] pörlekedett Izsákkal – עַל הִירֶשָׁה – a jussukat illetően, – וְאֹמֵר – [mire aztán Jismáél] azt mondta: – אָנִי בְּכוֹר וְנוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם – „Nekem, mint elsőszülöttnek, dupla örökrész jár.” – וַיּוֹצֵאֵם לְשָׂדֶה – Kimentek a mezőre, – וְנוֹטֵל קֶשֶׁתוֹ – [ahol Jismáél] vette az íját – וְיִוְדָה בּוֹ חֲצַיִם – és nyilakat lődözött rá<sup>257</sup>, – כְּמֵה דַאֲתָ אֲמַרְתָּ – amint írva van: – „Mint az eszeveszett ember, aki... nyilakat lövöldöz, stb., – וְאֹמֵר הֲלֵא מְשַׁחֵק אָנִי – ez ázt mondja: „Hiszen csak tréfáltam!”<sup>258</sup>

**עם בני עם יצחק – ...az én fiammal, Izsákkal.** – מִכִּיּוֹן שֶׁהוּא בְּנִי – Csak azért, mert ő az én fiam, – אֶפְלוּ אִם אֵינִי הֶגְוֵן בְּיִצְחָק – még ha nem lenne is olyan tisztességes, mint Izsák; – אוּ הֶגְוֵן בְּיִצְחָק – vagy ha csupán annyira lenne tisztességes, mint Izsák, – אֶפְלוּ אִינִי בְּנִי – még ha nem lenne is a fiam, – אֵין זֶה כְּדַאי – ez (Ismáél) nem érdemli meg, – לִירֶשׁ עִמּוֹ – hogy vele együtt örököljön. – קַל וְחֹמֶר – Ez annál inkább így van – עִם בְּנֵי עַם יִצְחָק – „az én fiammal, Izsákkal,” – שֶׁשְׁתֵּיהֶן בּוֹ – aki mindkét [vonással] rendelkezik [azaz a fiam is és tisztességes is].

וַיַּרְע הַדְּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם, עַל אוֹדֵת בְּנֹו. (בראשית כא, יא)

**De a dolog nagyon bántotta Ábrahámot a fia miatt. (1Mózes 21:11.)**

**על אודות בנו – a fia miatt.** – שֶׁשָּׁמַע – Mert azt hallotta, – שֶׁיִּצְאָ לְתַרְבוֹת רָעָה – hogy [Jismáél] rossz útra tévedt. – וּפְשׁוּטוֹ – Az egyszerű magyarázat az, hogy – עַל – שָׂאוּמְרַת לוֹ לְשִׁלְחוֹ – azért, mert [Sára] azt kérte, hogy küldje el [Jismáélt].

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם אַל יַרְע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנְּעֹר וְעַל אֲמָתְךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה  
שֶׁשָּׁמַע בְּקִלְהָ, כִּי בִיִּצְחָק יִקְרָא לָּהּ זֶרַע. (בראשית כא, יב)

<sup>256</sup> 2Sámuel 2:14. – Ahol a fiatal emberek megölték egymást.

<sup>257</sup> Vagyis Izsákra.

<sup>258</sup> Példabeszédek 26:18-19.

**Ekkor szólt Isten Ábrahámnak: „Ne bántson ez téged a fiú miatt és szolgálód miatt; és mindenben, amit neked Sára mond, hallgass az ő szavára, mert csak Izsák magzatát nevezik majd rólad. (1Mózes 21:12.)**

**שְׁמַע בְּקוֹלָהּ – hallgass az ő szavára.** – לְמַדְנוּ – Ebből megtudjuk, – שְׁהָיָה בְּנִבְיאוֹתָ – hogy Ábrahám szerényebb képességű volt Sáránál – אֲבָרְהָם טָפַל לְשָׂרָה – prófétálás dolgában.

וְגַם אֶת בֶּן הָאֵמָה לְגִי אֲשִׁימְנוּ, כִּי יִרְעֶךָ הוּא. (בראשית כא, יג)

**De a szolgáló fiát is néppé fogom tenni, mert magzatod ő. (1Mózes 21:13.)**

וַיִּשְׂכֵּם אֲבָרְהָם בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח לֶחֶם וְחֶמֶת מִיַּם וַיִּתֵּן אֶל הָגָר שֶׁם עַל שְׂכָמָהּ וְאֶת הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהּ, וַתֵּלֶךְ וַתִּתַּע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שֶׁבַע. (בראשית כא, יד)

**És fölkelt Ábrahám kora reggel, vett kenyeret és egy tömlő vizet és odaadta Hágárnak, vállára tette, és a gyermekkel együtt elbocsátotta őt. És ő elment és bolyongott Beér Sevá pusztájában. (1Mózes 21:14.)**

**De ezüstöt és kenyeret és egy tömlő vizet.** – וְלֹא כֶסֶף וְזָהָב – De ezüstöt és aranyat azt nem, – לְפִי שְׁהָיָה שׁוֹנְאוֹ – mert megvetette [Jismáélt], – עַל שְׂיָצְאָ לְתַרְבוּת – amiért rossz útra tért.

**A gyereket is a gyerekekkel együtt.** – אֶף הַיֶּלֶד שֶׁם עַל שְׂכָמָהּ – A gyereket is [Hágár] vállára rakta, – שְׁהִכְנִיסָהּ בּוֹ שָׂרָה עֵינַי רָעָה – mert Sára szemmel megverte [Jismáélt], – וְאֶחְזָתוּ חֶמָה – akin láz tört ki, – וְלֹא יָכוֹל לֵילֶךְ בְּרַגְלָיו – és nem tudott a saját lábán járni.

**És ő elment és bolyongott.** – חֲזָרָה לְגִלּוּלֵי בַיִת אַבְיָהּ – [Azaz] visszatért családja bálványimádó [szokásaihoz].

וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן הַחֶמֶת, וַתִּשְׁלַח אֶת הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשֵּׁיחִים. (בראשית כא, טו)

**Midón kifogyott a víz a tömlőből, odadobta a gyereket egy bokor alá. (1Mózes 21:15.)**

**Mert a kifogyott a víz.**<sup>259</sup> – לְפִי שְׁדָרְךָ חוֹלִים לְשִׁתוֹת הַרְבֵּה – Mert a betegeknek nagy mennyiségű vízre [van szükségük].

וַתֵּלֶךְ וַתִּשָּׁב לָהּ מִגִּדְדֵי הַרְחָק כְּמִטְחָוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אֶל אֶרְאָה בְּמוֹת הַיֶּלֶד, וַתִּשָּׁב מִגִּדְדֵי וַתִּשָּׂא אֶת קֶלֶה וַתִּבְרֶךְ. (בראשית כא, טז)

<sup>259</sup> Miért nem látta el őket Ábrahám elegendő vízzel?

**Ő pedig elment és leült jó messzire, egy íjlövésnyire, mert azt mondta: „Ne lássam a gyermek halálát”; és leült vele szemben, fölemelte hangját és sírt. (1Mózes 21:16.)**

**מְנַגֵּד – vele szemben.** – מְרַחוֹק – Messziről.

**כְּמִטְחָוֵי קֶשֶׁת – íjlövésnyire.**<sup>260</sup> – כְּשֵׁתֵי טִיחֹת – [Azaz] két [íj]lövés [távolságra]. – חָץ יֵרֵת חָץ – [A מִטְחָוֵי (mötáchávé)] íjlövést jelent – בְּלִשׁוֹן מִשְׁנָה – a Misna nyelvezetében:<sup>261</sup> – שֶׁהֵטִיחַ בְּאֶשְׁתּוֹ – „aki meglőtte<sup>262</sup> a feleségét.” – עַל שֵׁם שֶׁהִזְרַע יִרְהַ – [Azért szerepel a Misnában ez a kifejezés,] mert a mag is úgy repül, mint a nyílveendő. – וְאִם תֹּאמַר – Ha azt mondod: – הָיָה לוֹ לְכַתּוֹב כְּמִטְחָוֵי קֶשֶׁת – az kellett volna szerepeljen [a szövegben, hogy] כְּמִטְחָוֵי קֶשֶׁת (kimtáché keset)<sup>263</sup>, – מִשְׁפָּט הַיָּוִי לְכַנֵּס – [akkor én azt felelem:] nyelvtanilag helyes beleilleszteni itt egy *váú*-ot [a szóba], – כְּמוֹ בְּחָגְוֵי הַסֵּלַע – akárcsak a בְּחָגְוֵי הַסֵּלַע (böchágvé hászelá) [„a sziklahasadékban”]<sup>264</sup> [kifejezésben], – מִגְזֵרֶת – [ahol a בְּחָגְוֵי (böchágvé)-nek] ugyanaz a gyökere [mint a לְחָגָא (löchágá) szónak az] – וְהִיטָה אֲדָמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם – „Akkor Júda földje לְחָגָא (löchágá)<sup>265</sup> [réműletére] lesz Egyiptomnak”<sup>266</sup>; – וּמְגִזֵּרֶת – és ugyanaz a gyökere [mint a יָחֹגוּ (jáchogu) szónak a] – יָחֹגוּ וַיִּנּוּעוּ בְּשִׁכּוֹר – „[יָחֹגוּ (jáchogu)] Imbolyogtak, tántorogtak, mint a részegek.”<sup>267</sup> – וְכֵן קָצְוֵי אֶרֶץ – Hasonlóan: [a קָצְוֵי (kácuvé) a] קָצְוֵי אֶרֶץ (kácuvé eréc)<sup>268</sup> [„a föld sarkai” kifejezésben] – מְגִזֵּרֶת קָצָה – a מְגִזֵּרֶת קָצָה (káce) [szóból] ered.

**וַתִּשָּׁב מִנָּגֵד – és leült vele szemben.**<sup>269</sup> – כִּיּוֹן שֶׁקָּרַב לְמוֹת – Ahogy [Jismáél] közeledett ahhoz, hogy meghaljon, – הוֹסִיפָה לְהִתְרַחֵק – [Hágár] egyre távolabb húzódtott tőle.<sup>270</sup>

**וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת קוֹל הַנִּצֵּר וַיִּקְרָא מִלְּאֵף אֱלֹהִים אֶל הַגֵּר מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה לָּךְ הַגֵּר, אֵל תִּירָאֵי כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנִּצֵּר בְּאֶשְׁרֵי הוּא שָׁם. (בראשית כא, יז)**

<sup>260</sup> A כְּמִטְחָוֵי (kimtáchávé) többes szám – „mint íjlövések.”

<sup>261</sup> Szánhedrin 46a.

<sup>262</sup> שֶׁהֵטִיחַ (sehitiách): rokon kifejezés – „aki meglőtte.”

<sup>263</sup> Mivel טָחַטַּח a szó gyökere, hogyan kerül bele a *váú*?

<sup>264</sup> Énekek éneke 2:14.

<sup>265</sup> Látjuk tehát, hogy a szó gyökerében – חָגָא – nincs *váú*, néha mégis felvesz egy *váú*-ot a חָגְוֵי (chágvé) alakban.

<sup>266</sup> Jesájá 19:17.

<sup>267</sup> Zsoltárok 107:27.

<sup>268</sup> Uo. 65:6.

<sup>269</sup> Miért ismétli ezt a szöveg?

<sup>270</sup> Vagyis azért ismételi a szöveg, hogy ezzel érzékeltesse a távolodást.

**És Isten meghallotta a fiú hangját és megszólította Isten angyala Hágárt az égből és mondta neki: „Mi bajod, Hágár? Ne félj, mert meghallotta Isten a fiú hangját ott, ahol van. (1Mózes 21:17.)**

**אֶת קוֹל הַנְּעָר – a fiú hangját.**<sup>271</sup> – מִכַּאן – Ebből [arra következtetünk], – שְׂפִיפָה – מתפלת אחרים עליו – mint a beteg ember imája hatékonyabb, – הַפְּלַת הַחוֹלָה – howy a beteg ember imája hatékonyabb, – וְהִיא קוֹדֶמֶת לְהִתְקַבֵּל – és hamarabb meghallgatásra talál.

**בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם – ott, ahol van.** – [Azaz] jelen cselekedetei alapján – הוּא נִדוּן – ítéltetik meg – וְלֹא לְפִי – és nem az alapján, – מָה – Az az, ami a jövőben fog tenni. – לְפִי שֶׁהָיָה מִלְּאֲכִי הַשָּׁרָת מִקְטָרְגִים – amit a jövőben fog tenni. – אֲתָה מַעֲלָה לוֹ בְּאֵר – Te kutat akarsz biztosítani? – וְהוּא מְשִׁיבָם – Ő pedig így válaszol nekik: – עֲכָשׁוּ מָה הוּא – „De mi ő most, – צְדִיק אוֹ רָשָׁע – igaz vagy gaz?” – אָמְרוּ לוֹ צְדִיק – Ők azt felelik Neki: „Igaz.”<sup>272</sup> – אָמַר לָהֶם – [Mire] Ő így felel nekik: – „Jelen cselekedetei alapján ítélem meg őt.” – וְזֶהוּ בְּאֶשֶׁר הוּא שָׁם – Ezt jelenti az „ahol van”.

– הוּא נִדוּן – Hol szomjaztatták halálra Izraelt? – וְהִיכָן הֵמִית אֶת יִשְׂרָאֵל בְּצָמָא – [Ez] akkor [történt], amikor Nevuchádneccár száműzte őket, – נְבוּכַדְנֶצַּר – amint írva van: – מִשָּׂא בְּעָרְב וְגוֹמֵר – „Fenyegető jövendölés Arábia ellen: ... – לְקִרְאָת – כְּשֶׁהָיָה מוֹלִיכִין אוֹתָם אֶצֶל – hozzatok vizet a szomjazónak srb.”<sup>273</sup> – אֶצֶל – [Ezek a versek a következőkre utalnak:] Amikor [a babiloniak] az arabok [földjének] közelében vezették [a zsidókat], – הָיָה יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לְשׂוֹבְיָהֶם – az izraeliták így szóltak fogvatartóikhoz: – בְּבִקְשָׁה מִכֶּם הוֹלִיכּוּנוּ – „Kérünk titeket, vigyetek oda minket – אֶצֶל בְּנֵי דוֹדְנוּ יִשְׂמַעְאֵל – nagybátyánknak, Jismáélnak leszármazottaihoz, – אוֹרְחוֹת – amint írva van: – וְיִרְחֲמוּ עָלֵינוּ – ők meg fognak könyörölni rajtunk, – שְׂנֵאָמַר – amint írva van: – דְּדָנִים – „Dedán [דְּדָנִים (dedánim)] karavánjai;”<sup>274</sup> – אֵל תִּקְרִי דוֹדְנִים – [de ezt] ne úgy olvasd, hogy דוֹדְנִים (dedánim) [Dedaniták], – אֵלָא דוֹדִים – hanem [úgy, hogy] דוֹדִים (dodim) [rokonok]. – וְאֵלּוּ יוֹצְאִים לְקִרְאָתָם – [Mire aztán a jismáeliták] kimentek [elénk], hogy fogadják őket, – וּמְבִיאִין לָהֶם בְּשֵׁר וְדָג מְלִיחָה – és vittek nekik sózott húst meg halat – וְנוֹדוֹת נְפוּחִים – és levegővel felfújt víztömlőket. – וְכִסְבוּרִים יִשְׂרָאֵל שְׂמֵלָאִים – Az izraeliták azt hitték, hogy vízzel vannak tele, – וְכִשְׂמִכְנִיסוּ לְחוֹף פִּיר – és amikor valamelyikük a szájához emelt [egy ilyen tömlőt] – וּפּוֹתְחוּ – és kinyitotta, – וּמָת – és ő meghalt.

<sup>271</sup> Hágár hangosan sírt, Isten mégis a fiú hangját hallotta meg!

<sup>272</sup> Noha Rási korábban azt mondta, hogy Jismáél rossz útra tért (9. vers).

<sup>273</sup> Jesájá 21:13-14.

<sup>274</sup> Uo.

קומי שאי את הנער והחזיקי את ידך בו, כי לגוי גדול אשימנו. (בראשית כא, יח)

**Kelj föl, vedd föl a fiút, fogd meg erősen kezdeddel őt, mert nagy néppé teszem őt.** (1Mózes 21:18.)

ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים, ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער.  
(בראשית כא, יט)

**És megnyitotta Isten szemeit (Hágárnak) és látott egy kutat vízzel; odament, megtöltötte a tömlőt vízzel és megitta a fiút.** (1Mózes 21:19.)

ויהי אלהים את הנער ויגדל, וישב במדבר ויהי רכה קשת. (בראשית כא, כ)

**És Isten a fiúval volt s az nőtt; letelepedett a pusztában és íjas vadász lett.** (1Mózes 21:20.)

**רוכה קשת – íjas vadász.** – [A rove (rove)] olyasvalaki, aki íjjal nyilakat lő ki.

**קשת – íjas.** – A foglalkozása miatt nevezik így, – כמו חמר – [ez ugyanolyan,] mint a חמר (chámár) [öszvérhajcsár], – גמל – a גמל (gámál) [tevehajcsár] – ציד – [vagy] a ציד (cájád) [vadász]. – [Jismáél] a Következésképp a ש (sin)-ben van egy dages.<sup>275</sup> – [Jismáél] a pusztában fog lakni, – והוא שונאמר – és kifosztja az arrajárókat. – ידו בכל וגומר – „keze mindenki ellen lesz, stb.”<sup>276</sup>

וישב במדבר פארן, ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים. (בראשית כא, כא)

**Lakott Párán vadonában és anyja feleséget vett neki Egyiptom országából.** (1Mózes 21:21.)

**מארץ מצרים – ...Egyiptom országából.** [Miért éppen Egyiptomból?] – ממקום – [Hágár] nevelkedett, – שונאמר – mint írva van: – וקה – Arról a helyről, ahol [Hágár] nevelkedett, – הינו דאמרי אינשי – „És volt neki egy egyiptomi szolgálója.”<sup>277</sup> – שפחה מצרית וגומר – Ez az értelme a [következő] szállóigének: – ורוק חוטרא לאוירא – „Dobj fel egy botot a levegőbe, – אעקריה קאי – s az visszatér forrásához.”

<sup>275</sup> A dages [pont] egy betűben nyelvtani változatot jelöl. A Rási által hozott három példában a középső gyökerbetű szintén dages-t kap.

<sup>276</sup> Fentebb 16:12.

<sup>277</sup> Uo. 16:1.

וַיְהִי בַעֲת הַהוּא וַיֹּאמֶר אַבְרָמָלֶךְ וּפִיכֹל שֶׁר צָבָאוּ אֶל אַבְרָהָם לֵאמֹר, אֱלֹהִים עִמָּךְ בְּכֹל אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה. (בראשית כא, כב)

**És történt azon időben, szólt Avimelech és Pikól, seregének kapitánya, Ábrahámmal, mondván: „Isten veled van mindenben, amit teszel, (1Mózes 21:22.)**

**אֱלֹהִים עִמָּךְ – Isten veled van.** – לְפִי שָׂרְאוּ – Mert látták, – שִׁיצָא מִשְׁכֹּנַת סְדוֹם – és, hogy csatázott a királyokkal – וְנִפְלוּ בְיָדוֹ – és, hogy a felesége [Ábrahám] idős kora dacára [gyermeket] fogant.

וְעַתָּה הַשְׁבֵּעָה לִּי בְּאֱלֹהִים הַנֵּה אִם תִּשְׁקַר לִי וּלְנִינִי וּלְנֹכְדִי, בְּחֹסֶד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה וְעַמְדִּי וְעַם הָאָרֶץ אֲשֶׁר גִּרְתָּהּ בָּהּ. (בראשית כא, כג)

**...most tehát esküdj meg nekem itten Istenre, hogy nem leszel hamis sem hozzám, sem fiamhoz, sem unokámhoz. A jóindulat szerint, amellyel én cselekedtem veled, cselekedj majd te is velem és az országgal, amelyben tartózkodtál.” (1Mózes 21:23.)**

– עד כאן רחמי האב על הבן – Eddig<sup>278</sup> terjed egy apának a fia iránt [érett] szeretete.<sup>279</sup>

**A jóindulat szerint, amellyel én cselekedtem veled, cselekedj majd te is velem.** – „Amikor azt mondtam neked: – הֲנֵה אֶרְצִי לְפָנֶיךָ –”<sup>280</sup>

וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֲנִכִּי אֲשַׁבֵּעַ. (בראשית כא, כד)

**És mondta Ábrahám: Én esküszöm! (1Mózes 21:24.)**

וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת אַבְרָמָלֶךְ, עַל אֲדוֹת בְּאֶרֶץ הַמִּים אֲשֶׁר גָּזְלוּ עִבְדֵי אַבְרָמָלֶךְ. (בראשית כא, כה)

**És Ábrahám szemrehányást tett Avimelechnek a kút miatt, amelyet elraboltak Avimelech szolgái. (1Mózes 21:25.)**

**szemrehányást tett.** – גְּתוּכַח עִמוֹ עַל כֶּף – [Jelentése:] Vitája volt vele erről [a kérdésről].

<sup>278</sup> Ti. az unokák generációjáig.

<sup>279</sup> Onnantól kezdve a fiú szeretetében öröklődik tovább az apa szeretete.

<sup>280</sup> Fentebb 20:15.

וַיֹּאמֶר אַבְרָמָה לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, וְגַם אִתָּהּ לֹא הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אֲנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בְּלִמְתִּי הַיּוֹם. (בראשית כא, כו)

**És mondta Ávimelech: Nem tudom ki tette ezt a dolgot, te sem adtad tudtomra és én nem is hallottam, csak ma. (1Mózes 21:26.)**

וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לְאַבְרָמָה, וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית. (בראשית כא, כז)

**És Ábrahám vett juhok és marhát és Ávimelechnek adta és ők ketten kötöttek szövetséget. (1Mózes 21:27.)**

וַיִּצַב אַבְרָהָם אֶת שִׁבְעַת כְּבָשֶׁת הַצֹּאן לְבְדֻנָּה. (בראשית כא, כח)

**És Ábrahám külön állította a hét juhbarányt. (1Mózes 21:28.)**

וַיֹּאמֶר אַבְרָמָה אֵל אַבְרָהָם, מָה הִנֵּה שִׁבְעַת כְּבָשֶׁת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבְדֻנָּה. (בראשית כא, כט)

**És mondta Ávimelech Ábrahámnak: Mire való ez a hét juhbarány, melyet különállítottál? (1Mózes 21:29.)**

וַיֹּאמֶר כִּי אֶת שִׁבְעַת כְּבָשֶׁת תִּקַּח מִיָּדִי, בְּעִבּוֹר תִּהְיֶה לִּי לְעֵדָה כִּי חִפַּרְתִּי אֶת הַבָּאָר הַזֹּאת. (בראשית כא, ל)

**Erre azt mondta: „A hét bárányt fogadd kezemből azért, hogy tanúbizonyosságul szolgáljon nekem, hogy én ástam ezt a kutat!” (1Mózes 21:30.)**

**לִּי – Ez – את – hogy tanúbizonyosságul szolgáljon nekem. – בעבור תהיה לי**

**לְעֵדָה – tanúbizonyosságul – של נקבה – [A לְעֵדָה (löédá)] a „tanú”**  
nőnemű alakja, – כמו ועדה המצבה – mint a „legyen [עדה (édá)] tanú az oszlop”<sup>281</sup>  
[szövegrészben].

**כִּי חִפַּרְתִּי אֶת הַבָּאָר – hogy én ástam ezt a kutat. – רועי אבימלה –**  
– Ávimelech pásztorai vitatkoztak [a kútról], – ואומרים אנחנו חפרנוה – azt mondták:  
„Mi ástuk.” – אמרו ביניהם – Megállapodtak egymás között, – על הבאר –  
hogy bárki jelenjék is meg a kútnál, – ויעלו המים לקראתו – ha a víz szintje  
megemelkedik felé, – שלו היא – akkor övé [a kút]. – És [a víz]  
Ábrahám felé emelkedett.

<sup>281</sup> Lentebb 31:52.

על פֶּן קָרָא לְמָקוֹם הַהוּא בְּאֵר שֶׁבַע, כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם. (בראשית כא, לא)

**Azért nevezte azt a helységet Beér-Sevának, mert ott esküdtek mindketten. (1Mózes 21:31.)**

וַיִּכְרְתוּ בְרִית בֵּבְאֵר שֶׁבַע, וַיָּקָם אַבְיִמֶלֶךְ וּפִיכַל שֶׁר צָבָאוּ וַיָּשְׁבוּ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים. (בראשית כא, לב)

**És szövetséget kötöttek Beér-Sevában; azután fölkerekedett Ávimelech és Fichól, az ő hadvezére visszatértek a filiszteusok földjére. (1Mózes 21:32.)**

וַיִּטַע אֶשֶׁל בְּבְאֵר שֶׁבַע, וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם. (בראשית כא, לג)

**És Ábrahám egy tamariszk fát ültetett Beér Sevában és szólította ott az Örökkévalót, az örök Istent. (1Mózes 21:33.)**

אֶשֶׁל – ...tamariszk fát (*esel*)... [Miért lényeges ennek az emesélése?] – רב – Egyikük azt mondja, hogy ez valójában egy gyümölcsfa volt, – להביא ממנו פרות לאורחים – [melynek ültetése azért volt fontos, mert] onnan vittek gyümölcsöt a vendégek étkezéséhez, – וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פרות – másikkuk szerint [az „ésel” szó itt nem a tamariszk fát jelenti, hanem ez] egy vendégház, ahol sokféle gyümölcs volt található. – Az „ültetés” szót pedig sátrakkal kapcsolatban [másutt is] találjuk, – שְׁנַאָמַר – mint írva van:<sup>282</sup> – וַיִּטַע אֶהְלִי – „Felállítja pompás sátrát.”

על ידי אותו אֶשֶׁל – ...és szólította ott [az Örökkévalót]... – וַיִּקְרָא שָׁמוּ שֶׁל הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ – [Azaz] annak az *esel*nek, vendéglátásnak a segítségével – אלוה לְכָל הָעוֹלָם – az egész világ számára; – לְמִי – „Áldjátok Azt, – בְּרַכּוּ – mert miután a vendégek ettek és ittak, – אֹמַר לָהֶם – [Ábrahám] mindig azt mondta nekik: – שְׂאֲכַלְתֶּם מִשְׁלוֹ – Akinek ételéből ettetek. – סְבוּרִים אַתֶּם שֶׁמִּשְׁלִי אֲכַלְתֶּם – Azt hihetnétek, hogy az én ételemet ettetek, – מִי – [holott valójában] Azéből, – שְׂאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם – Aki szavával létrehozta a világot, – אֲכַלְתֶּם – ettetek.”

וַיִּגַר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים. (בראשית כא, לד)

**És Ábrahám sok ideig tartózkodott a filiszteusok földjén. (1Mózes 21:34.)**

<sup>282</sup> Dániel 11:45.



**ימים רבים – sok ideig.** – [Itteni tartózkodása] hosszabb volt, mint a chevroni. – **בְּחֶבְרוֹן עָשָׂה עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ שָׁנָה** – 25 évet töltött el Chevronban, – **וְכֵן עָשְׂרִים וְשֵׁשׁ** – itt [ti. Beér Sevában] pedig 26 [évet]. – **בְּיָמֵי הַזֶּה הָיָה שְׁנָתוֹ מִחֶרֶן** – amikor elhagyta Cháránt, – **וְיָשָׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא** – [és még] ugyanabban az évben [történt, hogy]: „letelepedett Mamré terebintusai mellé.”<sup>283</sup> – **וְיָהִי קֹדֶם לְכֵן שְׁנֵי עָשָׂר שָׁנָה** – Korábban ugyanis nem találunk [arra való utalást], – **אֲלֵא שָׁם** – hogy ezen kívül bárhol [máshol] lakott volna. – **שְׁבָכָל מְקוֹמוֹתָיו** – Ugyanis minden más [tartózkodási] helyén – **הָיָה כְּאֹרֶחַ** – csupán afféle vendég volt, – **הַזֶּה הוֹסֵעַ וְהוֹלֵךְ** – aki megáll pihenni, utazik, majd továbbáll. – **וַיַּעֲבֹר אַבְרָם** – amint írva van: „Áthaladt Ábrám,”<sup>284</sup> – **וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם** – „És onnan továbbment,”<sup>285</sup> – **וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ וִירָד אַבְרָם** – „Éhség volt az országban és Ábrám lement Egyiptomba.”<sup>286</sup> – **וַיִּמְצְאוּ אֹתוֹ** – „Éhség volt az országban és Ábrám lement Egyiptomba,”<sup>286</sup> – **וַיִּמְצְאוּ אֹתוֹ** – [Ábrahám] csupán három hónapot töltött Egyiptomban, – **וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה** – a fáraó ugyanis elküldte onnét.<sup>287</sup> – **וַיִּלְךָ לְמִסְעָיו** – Közvetlenül [ezt követően]: „továbbutazott,”<sup>288</sup> – **עַד וַיָּבֹא וַיִּשָׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן** – mígnem: „eljutott és letelepedett Mamré terebintusai mellé, mely Chevronban van,”<sup>289</sup> – **שָׁם** – **וַיִּשְׁעַם אַבְרָם** – ahol Szodoma feldúlásáig tartózkodott. – **וַיִּשְׁעַם אַבְרָם** – Közvetlenül [ezt követően]: „Ábrahám pedig elvonult onnan,”<sup>290</sup> – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – és megérkezett a filiszteusok földjére. – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – Kilencvenkilenc éves volt [ekkor], – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – mert a körülmetélését követő harmadik napon – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – látogatták meg az angyalok. – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – Ez összesen 25 év [azóta, hogy elhagyta Cháránt]. – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – És mivel itt az áll, hogy „sok ideig,” – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – [ez azt jelenti,] hogy tovább, mint korábban, [Chevronban]. – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – A Szentírásnak nem az a szándéka, hogy homályos, – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – hanem az, hogy világos legyen; – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – és ha [a „sok ideig”] *kettő* vagy több év lenne [és nem egy], – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – akkor [a Szentírás] ezt egyértelmű [formában] közölte volna. – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – [Ezért hát] azt kell mondanunk, – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** – hogy [a „sok idő”] nem haladta meg többel [a chevroni tartózkodást], mint egy évvel, – **וַיִּבְרָא אֶת לֹט** –

<sup>283</sup> Fentebb 13:18.

<sup>284</sup> Uo. 12:6.

<sup>285</sup> Uo. 8.

<sup>286</sup> Uo. 10.

<sup>287</sup> Uo. 20.

<sup>288</sup> Uo. 13:3.

<sup>289</sup> Uo. 18.

<sup>290</sup> Uo.20:1.

ami összesen 26 év. – מִיַּד יֵצֵא מִשָּׁם וְחָזַר לְחֶבְרוֹן – Közvetlenül [ezt követően] eltávozott innét és visszatért Chevronba. – וְאוֹתָהּ שָׁנָה קָדְמָה לְפָנַי עָקְדְתוּ שָׁל יִצְחָק שְׁתִּים – Ez az év Izsák megkötözését tizenkét évvel előzte meg. – כָּךְ שְׁנוּיָהּ בְּסֵדֶר – A Széder Olámból.<sup>291</sup>

וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהֶאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲנִנִּי.  
(בראשית כב, א)

**És történt ezek után, hogy Isten megkísértette Ábrahámot és szólt hozzá: „Ábrahám!” És ő felelt: „Itt vagyok”. (1Mózes 22:1.)**

יש מרבוּחֵינוּ אוֹמְרִים – Egyes bölcseink azt mondják, – אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל שָׁטָן – hogy ez az eset „A Sátán szavait követően történt, – שְׁהָיָה מְקַטְרֵג וְאוֹמֵר – aki vádlón azt mondta [az Örökkévalónak], – מִכָּל סַעֲדָה שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם – »Mindazon lakomák közül, amelyeket Ábrahám készített, – לֹא הִקְרִיב לְפָנַיךְ – nem áldozott Neked – פֶּר אֶחָד אוֹ אֵיל אֶחָד – egyetlen bikát vagy kosul sem.« – אָמַר לוֹ – Az Örökkévaló erre így válaszolt neki: – כְּלוּם עָשָׂה אֵלָא בְּשִׁבִיל – אֵלֹהֵי הַיִּתִּי אוֹמֵר לוֹ – »Cselekedett-e [Ábrahám] bármit is másért, mint a fiáért? – מִגֵּיִס, הַאֲרָא כִּי־אֵלֶּיךָ הִיא הַיִּתִּי מִעַבְרָה – „Áldozd fel őt nekem!”, – נִמְצָא הֵיכָן לְפָנַי לֹא הָיָה מִעַבְרָה – „nem utasítana vissza.«”

– מִשָּׁם אוֹמְרִים – Mások azt mondják, [hogy ez a következőre utal]: – אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל אֵלֱהִים – „Ismáél szavait követően,” – שְׁהָיָה מִתְפָּאֵר עַל יִצְחָק – aki azzal kérkedett Izsák előtt, – שֶׁלֵּשׁ עָשָׂר שָׁנָה – hogy őt, [Ismáélt,] tizenhárom éves korában metélték körül, – וְלֹא מִתְּחִלָּה – és ő nem ellenkezett. – אָמַר לוֹ יִצְחָק – Izsák erre így válaszolt neki: – בְּאֶחָד מִתְּשֻׁבֹתָי אֶתְּךָ אֶתְּךָ מִיָּדִי – „Egyetlen testrésszel [annak feláldozásával] akarsz félelmet kelteni bennem? – הֲאֵלֹהֵי אֱמֹר לִי הֲקָדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – Ha az Örökkévaló azt mondaná nekem: – זָבַח עֲצָמֶיךָ לְפָנַי לֹא הִיא הַיִּתִּי מִעַבְרָה – „Áldozd fel magad Nekem!”, én nem utasítanám vissza.”

וְהִנֵּה... **Itt vagyok.** – כָּךְ הִיא עֲנִיָּתָם שֶׁל חֲסִידִים – Ez a jámborak válasza; – וְלִשׁוֹן – az alázatosság és szolgálatkészség kifejezése<sup>293</sup>.

וַיֹּאמֶר קַח נָא אֶת בְּנֶךְ אֶת יִצְחָק אֲשֶׁר אֶהְבֵּת אֶת יִצְחָק וְלֶךְ לְךָ אֶל אֶרֶץ הַמִּרְיָה, וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ. (בראשית כב, ב)

<sup>291</sup> 1. fejezet.

<sup>292</sup> Az előző Rási-kommentárból azt tudtuk meg, hogy Izsák feláldozása tizenkét évvel azt követően történt, hogy Ábrahám elhagyta Beér Sevát. Akkor mire utal a „történt ezek után”, ami egy közvetlen időbeli következésre utal?

<sup>293</sup> Mintha csak azt mondaná az ember: „Kész vagyok megtenni bármit, amit kérsz tőlem.”

**És szólott hozzá: „Vedd egyetlen fiadat, Izsákot, akit szeretsz és menj el Mórija földjére és áldozd fel őt égőáldozatul a hegyek egyikén, amelyet majd mondok neked.” (1Mózes 22:2.)**

**נָא קַח – [Kérlek] vedd.** – אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בְּקִשָּׁה – A נָא (*ná*) a kérés kifejező [szava]. – אָמַר לוֹ – [Isten] azt mondta neki: – „בְּבִקְשָׁה מִמֶּךָ עֲמוּד לִי בְּזֶה הַנִּסְיָוִן – „Kérlek téged, álld ki ezt a próbát, – שְׁלֵא יֹאמְרוּ – nehogy azt mondják, – הֲרֵאשׁוֹנוֹת לֹא הָיָה הֵרָאוּשׁוֹנוֹת לֹא הָיָה – hogy az első [próbák] nem voltak valódi [próbák].”

**אֶת בְּנִי – fiadat.**<sup>294</sup> – אָמַר לוֹ שְׁנֵי בְּנִים יֵשׁ לִי – [Ábrahám] azt felelte: „Két fiam van.” – אָמַר לוֹ אֶת יְחִידְךָ – [Isten erre] azt mondta neki: „Egyetlen [fiad].” – אָמַר לוֹ – [Ábrahám erre] azt felelte: – זֶה יְחִיד לְאִמִּי – „Ez [is] egyetlen [fia] az anyjának – וְזֶה – és a másik [is] egyetlen [fia] az anyjának.” – אָמַר לוֹ אֲשֶׁר אֶהְבֶּתָּ – [Isten] azt mondta neki: „Akit szeretsz.” – אָמַר לוֹ שְׁנֵיהֶם אֲנִי אוֹהֵב – „Mindkettőt szeretem,” felelte. – אָמַר לוֹ אֶת יִצְחָק – Ekkor azt mondta [Isten]: „Izsákot!” – לָמָּה לֹא גִלָּה לּוֹ – Miért nem árulta el neki rögtön, [hogy kire gondoll]? – שְׁלֵא לְעִרְבָבוּ פְתָאוֹם – Nehogy hirtelen megzavarja, – וְתוֹיָה דַּעְתּוֹ עָלָיו וְתִטְרֶף – nehogy megrémüljön és megtévelyedjen.<sup>295</sup> – וְכִדִּי – És azért is, – לְחַבֵּב עָלָיו אֶת הַמִּצְוָה – hogy annál értékesebb legyen a *micva* [Ábrahám számára] – וְלִתֵּן לוֹ שְׂכָר – és megjutalmazhassa [Ábrahámot] – עַל כָּל דְּבוּר וְדְבוּר – minden egyes kifejezésért.<sup>296</sup>

**אֶרֶץ הַמּוֹרִיָּה – Mórija földjére.** – יְרוּשָׁלַיִם – [Ez] Jeruzsálemre [utal]. – וְכֵן בְּדַבְרֵי – וְכֵן בְּדַבְרֵי – A *Krónikák könyvében*<sup>297</sup> is [ez áll]: – „אֲזוּתָן עֲלֵה לְבִנּוֹת – „Azután elkezdte építeni [Salamon az Örökkévaló] – אֶת בַּיִת הַבְּרוּשָׁלַיִם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה – házát Jeruzsálemben, a Mórija-hegyen.” – וְרַבּוֹתֵינוּ פָּרְשׁוּ – Bölcseink úgy magyarázták, [hogy azért nevezik így], – עַל שֵׁם שְׁמֵשׁ הַרְאָה – mert a tanítás<sup>298</sup> [vagyis a Tóra] onnét – יוֹצֵאָה לְיִשְׂרָאֵל – hirdettetik Izraelnek.<sup>299</sup> – וְאוֹנְקֵלוֹס תַּרְגָּמוֹ – Onkelosz a fordítását – עַל שֵׁם עֲבוֹדַת – arra az illatáldozatra alapozza, – שֵׁשׁ בּוֹ מוֹר נִרְדָּה וְשֶׁאֵר בְּשֵׁמִים – amely mirhát<sup>300</sup>, nárdust és egyéb fűszereket tartalmaz.

**וְהַעֲלֵה – áldozd fel őt.** – לֹא אָמַר לוֹ שְׁחַטְהוּ – [Isten] nem azt mondta neki: „Vágd le őt!” – לְפִי שְׁלֵא הָיָה חֶפְצָן הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְשַׁחֵט – mivel Isten nem akarta, hogy [Izsák] meghaljon, – אֶלָּא לְהַעֲלוֹתוֹ לְהָר – csupán azt, hogy [Ábrahám] felhozza

<sup>294</sup> Miért nem rögtön azt mondta: „Vedd Izsákot”?

<sup>295</sup> És aztán azt mondhatnák, hogy Ábrahám csak azért egyezett bele, hogy feláldozza a fiát, mert megbomlott az elméje.

<sup>296</sup> Amellyel ennek az áldozatnak a nagyságát hangsúlyozta Isten Ábrahám számára.

<sup>297</sup> 2Krónikák 3:1.

<sup>298</sup> Ez a magyarázat a *מוֹרִיָּה* (*morijá*) szót rokonságba hozza a *מוֹרָא* (*more*) [tanító] szóval.

<sup>299</sup> A Szanhderinnek a Templom-hegyen van a székhelye.

<sup>300</sup> *מוֹרִיָּה* (*morijá*) a *מוֹר* (*mor*)-ból [mirha].

őt a hegyre, – לַעֲשׂוֹתוֹ עוֹלָה – és égő-áldozatként<sup>301</sup> felajánlja. – וּמִשְׁהַעֲלָהּ – Mihelyst felhozta [a hegyre], – אָמַר לוֹ הוֹרִידֵהוּ – [Isten] azt mondta neki: „Vigyed le.”<sup>302</sup>

**אחד ההרים – a hegyek egyikén.**<sup>303</sup> – הקדוש ברוך הוא מתהא הצדיקים – Isten az igazakat [először] bizonytalansággal tölti el<sup>304</sup>, – וְאַחַר כֵּן מְגַלֶּה לָהֶם – és [csupán] később árulja el [a szándékát]. – וְכָל זֶה – Mindezt abból a célból, – כְּדִי לְהַרְבוֹת שְׂכָרְךָ – hogy [aztán] annál nagyobb legyen a jutalmuk. – וְכֵן אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָ – Hasonlóan: „az országba, amelyet mutatok neked,”<sup>305</sup> – וְכֵן בְּיוֹנָה – és ugyanígy Jonával kapcsolatban is:<sup>306</sup> – וַיִּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה – „hirdesd ott [azt] az üzenetet.”<sup>307</sup>

וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר וַיַּחְבֵּשׁ אֶת חַמְרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֹתוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ, וַיִּבְקַע עֲצֵי עֹלָה וַיִּקֶּם וַיַּלְךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים. (בראשית כב, ג)

**Fölkelt Ábrahám kora reggel, fölnyergelte szamarát, vett két legényt maga mellé és fiát, Izsákot; és fát hasogatott az égőáldozathoz, azután fölkelt, és elindult arra a helyre, amelyről Isten szólott neki. (1Mózes 22:3.)**

**וַיִּשְׁכַּם – Fölkelt...** – נִדְרָז לְמַצְוָה – Igyekezett teljesíteni a parancsot.

**וַיַּחְבֵּשׁ – ...fölnyergelte...** – הוּא כְּעַצְמוֹ – ő maga, – וְלֹא צִוָּה לְאַחַד מֵעַבְדָּיו – és nem az egyik szolgáját utasította, hogy megtegye, – שֶׁהֵאֱהָבָה מְקַלְקֶלֶת הַשׁוֹרָה – mert „A szeretet miatt az ember figyelmen kívül hagyja a konvenciókat.” [Vagyis nem volt helyénvaló, hogy Ábrahám ilyen alantas tevékenységeket végezzen, ő Isten iránti szeretettől vezéreltetve mégis megtette ezt.]

**וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו – ...két legényt...** – יִשְׁמַעֵאל וְאֶלְיָעֶזֶר – Ismáélt és Eliezert, – וַיִּצְאֵת לְדֶרֶךְ בְּלֹא שְׁנֵי אַנְשִׁים – ugyanis egy nagyra becsült személy nem – אֶדְם חָשׁוּב רִשְׁאֵי – utazhat két ember [kísérete] nélkül, – וְשָׂאם יִצְטַרְף הָאֶחָד לְנִקְבֵּיו – mert így ha az egyiknek el kell végeznie a szükségét, – וַיִּתְרַחֵק – és ezért eltávolodik egy bizonyos távolságra, – יְהִיֶּה הַשְּׁנַי עִמּוֹ – még akkor is ott marad vele a másik.

**וַיִּבְקַע – ...[fát] hasogatott...** – תְּרַגּוּם וְצִלַּח – Onkelosz ezt a וְצִלַּח (vöcálách) szóval fordítja, – כִּמוֹ וְצִלְחוֹ הַיִּרְדֵּן – mint [abban a versben, hogy] וְצִלְחוֹ (vöcálchu)

<sup>301</sup> Olyan áldozat, amelyet teljesen elégetnek az oltáron.

<sup>302</sup> Azaz vissza.

<sup>303</sup> Miért nem árulta el az Örökkévaló rögtön, hogy melyik hegyen?

<sup>304</sup> Mivel nem mondja meg Ábrahámnak, melyik hegyre gondol.

<sup>305</sup> Fentebb 12:1.

<sup>306</sup> Joná 3:2.

<sup>307</sup> Isten nem árulta el neki rögtön, mit hirdessen.

[átkeltek] a Jordánon,<sup>308</sup> – לְשׁוֹן בְּקוּעַ – ez a kifejezés *hasítás*-t jelent, – פינדר"א בִּלְעֻזַּ – ófranciául: *fendre*.

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיִּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק. (בראשית כב, ד)

**A harmadik napon felemelte Ábrahám szemét és megpillantotta távol azt a helyet. (1Mózes 22:4.)**

בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי – **A harmadik napon.** – לָמָּה אַחַר מְלֵהָאוֹתוֹ מִיָּד – Miért késlekedett [Isten] azonnal megmutatni neki? – כִּדֵּי שְׁלֹא יֵאמְרוּ – Hogy az emberek ne mondhassák, – הֵמָּמוּ וְעָרְבּוּ פְתָאוֹם – hogy [az Örökkévaló] hirtelen elképesztette és összezavarta [Ábrahámot], – וְטָרַף דַּעְתּוֹ – és ő megtévelyodott, – וְאֵלּוּ הָיָה לוֹ שְׁהוּת – לא היה עוֹשֶׂה – mert ha lett volna ideje elgondolkodni a dolgon, – לֵאמֹר לֵאמֹר אֵל לְבוֹ – akkor nem tette volna meg.

וַיִּרְא אֶת הַמָּקוֹם – **és megpillantotta távol azt a helyet.** – עָנַן קָשׁוּר עַל – Meglátott egy felhővel borított hegyet.

וַיֵּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נַעֲרָיו שָׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וְאֲנִי וְהַנַּעַר נִלְכָּה עַד פֹּה, וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנִשְׁוָה אֲלֵיכֶם. (בראשית כב, ה)

**Ekkor szólt Ábrahám legényeihez: „Maradjatok ti itt a számmal, én és a fiú elmegyünk oda, imádkozunk és visszatérünk hozzátok. (1Mózes 22:5.)**

עַד פֹּה – **oda.** – כְּלוּמַר דְּרַף מוּעָט – Azaz nem messze, – לְמָקוֹם אֲשֶׁר לְפָנֵינוּ – arra a helyre, amely előttünk van.<sup>309</sup> – וּמִדְּרַשׁ אֲגָדָה – A midrási magyarázat: – אַרְאֶה הֵיכָן – Meglátom, hol van [az ígéret], – מֵה שְׁאֵמַר לִי הַמָּקוֹם – amit az Örökkévaló mondott nekem:<sup>310</sup> – פֹּה יְהִיָּה זִרְעֶךָ – „[ko] Ilyenek lesznek a te magzataid!”<sup>311</sup>

וְנִשְׁוָה – **és visszatérünk.**<sup>312</sup> – נִתְנַבֵּא שְׁיִשׁוּבוּ שְׁנֵיהֶם – Megjósolta, hogy mindketten vissza fognak térni.<sup>313</sup>

וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת עֲצֵי הָעֵלֶה וַיִּשֶׂם עַל יְצֻחַק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת הָאֵשׁ וְאֶת הַמַּאֲכָלָת, וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו. (בראשית כב, ו)

<sup>308</sup> 2Sámuel 19:18.

<sup>309</sup> A שָׁם (*sám*) [ott] olyan helyre utal, amely meglehetősen távolságra van, míg a פֹּה (*ko*) egy közeli helyre mutat.

<sup>310</sup> Fentebb 15:5.

<sup>311</sup> Azaz meglátom, hogyan egyeztethető össze a nekem megígért utódok sokasága Izsák feláldozásának parancsával.

<sup>312</sup> Nem azt kellett volna mondania, hogy וַאֲשׁוּבָה (*uóásuvá*) – „és visszatérek”?!

<sup>313</sup> Azaz Isten adta a szájába ezeket a szavakat.

**És Ábrahám vette az égőáldozathoz való fát, rátette Izsákra, fiára, és a maga kezébe vette a tüzet meg a kést, és mentek ketten együtt.** (1Mózes 22:6.)

**הַמֵּאֲכֵלָה** – a kést. – סִכִּין – [Azaz] egy kést. – עַל שֵׁם – Azért nevezi így [a szöveg]<sup>314</sup>, mert: – שְׂאוּכֵלֶת אֶת הַבֶּשֶׂר – 1. elfogyasztja a húst, – כְּמָה דְחִימָא – mint amikor azt mondja [a Szentírás]: – וַחֲרָבִי תֹאכַל בֶּשֶׂר – „és kardom jóllakik hússal,”<sup>315</sup> – וְשִׂמְכֶשֶׂת בֶּשֶׂר לְאֲכִילָה – és mert 2. előkészíti az elfogyasztandó húst.<sup>316</sup> – דְּבַר אַחֵר – Egy eltérő magyarázat: – זֹאת נִקְרְאת מֵאֲכֵלָה – 3. Ennek a késnek<sup>317</sup> azért **מֵאֲכֵלָה** (*mááchelet*) a neve, – עַל שֵׁם שִׂישְׂרָאֵל אוֹכְלִים מִתֵּן שְׂכָרָה – mert Izrael a jutalmából táplálkozik.<sup>318</sup>

**וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו** – és mentek ketten együtt.<sup>319</sup> – אַבְרָהָם שֶׁהִיא יוֹדֵעַ – Ábrahám, dacára a tudásnak, – שֶׁהוּלֵךְ לְשָׁחוּט אֶת בְּנוֹ – hogy nemsokára fel kell áldoznia a fiát, – הָיָה הוֹלֵךְ בְּרִצּוֹן וְשִׂמְחָה – készségesen és örömmel ment, – כִּי־צָחַק בְּדָבָר הַזֶּה מְרַגֵּשׁ בְּדָבָר – akárcsak Izsák, aki semmit sem sejtett.

**וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הַנְּנִי בְנִי, וַיֹּאמֶר הֲנֵה הָאֵשׁ וְהַעֲצִים וְאֵיִה הַשָּׂה לְעֹלָה.** (בראשית כב, ז)

**És mondta Izsák Ábrahámnak, az ő atyjának és mondta: Atyám! Az mondta: Itt vagyok, fiam. És ő mondta: Íme, a tűz és a fa, de hol van a bárány az égőáldozatra?** (1Mózes 22:7.)

(בראשית כב, ח) **וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֵלֵהֶם יְרָאָה לּוֹ הַשָּׂה לְעֹלָה בְנִי, וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו.** (בראשית כב, ח)

**És felelt Ábrahám: „Isten majd kiszemeli magának a bárányt az égőáldozathoz”. És mentek ketten együtt, fiam.** (1Mózes 22:8.)

**וַיֹּאמֶר אֵלֵהֶם יְרָאָה לּוֹ הַשָּׂה** – majd kiszemeli magának a bárányt. – כְּלוּמַר – Vagyis: – וַיִּבְחַר לּוֹ הַשָּׂה – Isten majd széttekint és választ Magának egy bárányt. – וְאֵין שָׂה – Ha nem lesz bárány, – לְעוֹלָה בְנִי – [akkor] a fiam lesz az áldozat. – וַיִּצְחַק – És noha Izsák [mostanra] megértette, – שֶׁהוּא הוֹלֵךְ לְשַׁחֵט – hogy ő lesz

<sup>314</sup> Vagyis nem סִכִּין (*szákin*)-nak, hanem מֵאֲכֵלָה (*mááchelet*)-nek.

<sup>315</sup> 5Mózes 32:42.

<sup>316</sup> A מֵאֲכֵלָה (*mááchelet*) mint ami az אֲכִילָה (*áchilá*)-ból [evés] származik.

<sup>317</sup> Vagyis Ábrahám késének. Ez utóbbi magyarázat szerint csupán Ábrahám kését nevezi a Szentírás מֵאֲכֵלָה (*mááchelet*)-nek.

<sup>318</sup> Azaz Izrael népe még ma is hasznát látja az Ábrahám Istennek való totális engedelmissége jutalmának.

<sup>319</sup> Miért kell hangsúlyozni, hogy יַחְדָּו (*jáchdáv*) – együtt?

az áldozat, – וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו – [mégis] „mentek ketten együtt” – בְּלֶב שׂוּהָ – változatlan kedvvel.<sup>320</sup>

וַיָּבֹאוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים וַיְבִין שָׁם אֲבְרָהָם אֶת הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹף אֶת הַעֲצִים,  
וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנֹו וַיִּשֶׂם אֹתוֹ עַל הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לְעֵצִים. (בראשית כב, ט)

**Elértek arra helyre, amelyet neki Isten mondott, Ábrahám fölépítette az oltárt, elrendezte a fát, megkötözte fiát, Izsákot, és föltette az oltárra a fa fölé. (1Mózes 22:9.)**

**וַיַּעֲקֹד – megkötözte.** – יָדָיו וְרַגְלָיו מֵאַחֲרָיו – A [két] kezét és a [két] lábát a [háta] mögött. – הַעֲקָהּ היא בְּיַחַד הַיָּדַיִם וְהַרְגְלָיִם – Az עֲקָהּ (ákédá) terminus a kezek és lábak összekötözésére utal. – וְהוּא לְשׁוֹן עֲקָדִים – Erre a jelentésre utal az עֲקָדִים (ákudim) [„csikos”] [kifejezés is]<sup>321</sup>, – שֶׁהָיָו קָרְסְלֵיהֶם לְבָגִים – mert a [kecské] bokája fehér csikos volt, – מְקוֹם שְׁעוֹקָדִים אֹתוֹ בּוֹ – s így a hely, ahol [rendszerint] megkötözik őket, – הָיָה נֶכֶר – könnyen felismerhető volt.

וַיִּשְׁלַח אֲבְרָהָם אֶת יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת הַמַּאֲכָלָת, לְשַׁחֵט אֶת בְּנֹו. (בראשית כב, י)  
**és kinyújtotta Ábrahám a kezét, vette a kést, hogy levágja az ő fiát. (1Mózes 22:10.)**

וַיִּקְרָא אֱלֹהֵי מְלֶאכֶּה יְהוָה מִן הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אֲבְרָהָם אֲבְרָהָם, וַיֹּאמֶר הֲנִינִי. (בראשית כב, יא)  
**Ekkor megszólította őt az Örökkévaló angyala az égből és mondta: „Ábrahám! Ábrahám!” És ő felelt: „Itt vagyok”. (1Mózes 22:11.)**

– לְשׁוֹן חֲבָה הוּא שְׂכּוּפֵל אֶת שְׁמוֹ – **Ábrahám! Ábrahám!**<sup>322</sup> – אֲבְרָהָם אֲבְרָהָם – név ismétlése a szeretet kifejezése.

וַיֹּאמֶר אֵל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנְּעַר וְאַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה, כִּי עַתָּה יִדְעַתִּי כִּי יִרָא אֱלֹהִים אֶתָּה וְלֹא  
חֲשַׁכְתָּ אֶת בְּנֵךְ אֶת יַחֲדָךְ מִמֶּנִּי. (בראשית כב, יב)

**És mondta: „Ne nyújtss ki kezedet a fiúra és ne tégy neki semmit, mert most tudom, hogy istenfélő vagy, minthogy nem tagadtad meg tőlem egyetlen fiadat”. (1Mózes 22:12.)**

– אֵל תִּשְׁלַח – **...Ne nyújtss ki [kezedet a fiúra]...** – לְשַׁחֵט – Hogy lemészárod őt. – אָמַר לוֹ – [Ábrahám] ekkor azt mondta Neki: – אֲנִי לְכַאֵן –

<sup>320</sup> Azaz ugyanolyan elszántsággal.

<sup>321</sup> 1Mózes 30:39.

<sup>322</sup> Miért az ismétlés?

– „Akkor fölöslegesen jöttem volna ide. – אֶעֱשֶׂה בּוֹ חֲבָלָה וְאוּצִיא מִמֶּנּוּ מַעַט דָּם – Megsebesítem hát, hogy egy kevés vérét ontsam.” – אָמַר לוֹ – Mire Isten azt válaszolta neki: – אַל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה – „ne tégy neki semmit (*möumá*)”! – אַל תַּעַשׂ בּוֹ מוּם – Ne okoz neki sebet! [A מְאוּמָה (*möumá*) utalás a מוּם (*mun*) – seb – szóra.]

**כי עתה ירעתי ...mert most tudom...** – אָמַר רַבִּי אַבְרָא – Ábá rabbi azt mondta: – אָמַר לוֹ אַבְרָהָם – Ábrahám azt mondta Neki: – אֶפְרֹשׁ לְפָנֶיךָ אֶת שִׁיחֵתִי – „Szeretném tisztázni előtted a problémámat. – אֶתְמוּל אֶמְרֶתְ לִי – Tegnap azt mondtad nekem: – וְחִזְרֶתָּ – „Mert csak Izsák magzatát nevezik majd rólad,<sup>323</sup> – עֲכָשׁוּ אֶתְּהָ אֹמֵר – „Vedd egyetlen fiadat.”<sup>324</sup> – וְאֶמְרֶתָּ קַח נָא אֶת בְּנֶיךָ לִי – Most pedig azt mondod nekem: – אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנְּעָר – „Ne nyújd ki kezedet a fiúra!” – אָמַר לוֹ הַקְּרוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – Az Örökkévaló erre így válaszolt neki: – לֹא אֶחְלַל – „Nem csúfolom meg szövetségemet, – וּמוֹצֵא שְׁפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה – és nem másítom meg ajkaim szójátját,<sup>325</sup> – כִּשְׁאֲמַרְתִּי לְךָ קַח – amikor azt mondtam neked „Vedd, [kérlek, fiadat]...” – מוֹצֵא שְׁפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה – nem másítom meg ajkaim szójátját – אֶלֹא הֶעֱלֵהוּ – „Vágd le őt”, – אֶסְקֶתִּיהָ אַחֲתֶיהָ – Most, miután felhoztad őt, vidd le őt.”

**כי עתה ירעתי ...mert most tudom...** [De hiszen Isten ezt megelőzően is tudta, hogy Ábrahám istenfélő ember!] – מוֹעֵתָה יֵשׁ לִי מֵה לְהִשִּׁיב – Most már van válaszom – הַתְּמַהִימִים מֵה הֵיא חֲבָתִי אֶצְלָךָ – Sátánnak és a népeknek, – לְשִׁטָּן וְלְאֻמוֹת – akik csodálkoznak irántad érzett szeretetemen. – יֵשׁ לִי פִתְחוֹן פֶּה עֲכָשׁוּ – Most már van mentségem, – כִּי יֵרָא אֱלֹהִים אֶתְּהָ – mert [ők is] láthatják, hogy istenfélő vagy.

וַיֵּשֶׂא אַבְרָהָם אֶת עֵינָיו וַיְרָא וְהִנֵּה אֵיל אַחַר נֶאֱחָז בְּסַבְבֵּךְ בְּקַרְנָיו, וַיִּלְךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלָה תַּחַת בְּנוֹ. (בראשית כב, יג)

**Ábrahám fölemelte szemét és íme, látott utána egy kost, amely szarvával megakadt a bozótban; odament Ábrahám, megfogta a kost és azt áldozta égőáldozatul fia helyett. (1Mózes 22:13.)**

– והנה איל – egy kost.<sup>326</sup> – מוֹכֵן הָיָה לְךָ – [Kifejezetten] erre a célra lett előkészítve – מִשְׁשֶׁת יָמֵי בְרָאשִׁית – a Teremtés hat napja során.<sup>327</sup>

<sup>323</sup> 1Mózes 21:12.

<sup>324</sup> Uo. 22:2.

<sup>325</sup> Zsoltárok 89:35.

<sup>326</sup> Miért nem egyszerűen csak וַיְרָא אֵיל (*vájáár ájil*) – „meglátott egy kost”?

<sup>327</sup> Vagyis a וְהִנֵּה אֵיל (*vöhiné ájil*) egy különleges kosra történő utalás.



**אַחַר – utána.** – אַחֲרַי שְׁאָמַר לוֹ הַמְּלָאךְ – [Vagyis] az *után*, hogy az angyal azt mondta neki: – אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ – „Ne nyújtsd ki kezedet,” – רָאָהוּ כְּשֶׁהוּא נֹאָחַז – megpillantotta a [bozótba] gabalyodva. – וְהוּא שְׁמַתְרָגְמִינָן – Onkelosz ezt szem előtt tartva fordítja így: – וְיִזְקֶה אַבְרָהָם יֵת עֵינָוְהִי בְּתַר אֵלָיִן – „És Ábrahám e [szavakat] követően fölemelte tekintetét.”<sup>328</sup>

**בְּסִבְכָּךְ – a bozótban.** – אֵילָן – Egy fa [ágai között].

**בְּקַרְנָיו – szarvával.** – שֶׁהִיָּה רִץ אֶצֶל אַבְרָהָם – Mert [éppen] Ábrahám felé futott, – וְהִשְׁטָן סוֹבְכּוֹ וּמְעַרְבָּבוֹ בְּאֵילָנוֹת – de a Sátán megragadta és megakasztotta a fák között, – כִּדִּי לְעַכְבּוֹ – hogy feltartóztassa.

**בְּנוֹ תַחַת בְּנוֹ – fia helyett.**<sup>329</sup> – מֵאַחַר שֶׁכְּתוּב וַיַּעֲלֵהוּ לְעוֹלָה – Ha egyszer már le lett írva, hogy „és azt áldozta égőáldozatul,” – לֹא חָסַר הַמִּקְרָא כָּלוּם – akkor már nem hiányzik semmi a versből. – מֵהוּ תַחַת בְּנוֹ – Akkor hát miért [áll a versben az, hogy] „fia helyett”? – עַל כֹּל עֲבוּדָה – [Azért, mert] a szolgálat minden egyes [aktusa előtt], – שֶׁעָשָׂה מִמָּנוּ – amelyet [Ábrahám] elvégzett, – הָיָה מְתַפְּלֵל וְאוֹמֵר – így imádkozott: – יְהִי יְרִצּוֹן – „Legyen [Isten] akarata, – וְשִׁתְּהָא זֶה כְּאֵלוֹ – hogy ez [az aktus] úgy tekintessék, mintha – אֵינִי עֹשֶׂה בְּבְנֵי – a fiammal cselekedtem volna meg; – כְּאֵלוֹ בְּנֵי שְׁחוּט – mintha a fiamat vágtam volna le, – כְּאֵלוֹ דְּמוֹ זְרוּק – mintha az ő vérét hintettem volna, – כְּאֵלוֹ בְּנֵי מִפְּשֵׁט – mintha a fiamat nyúztam volna meg, – וְנִנְעָשָׂה – mintha ő égett volna el és vált volna hamuvá.”

וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה יְרָאָה, אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם בְּהַר יְהוָה יְרָאָה. (בראשית כב, יד)

**És Ábrahám elnevezte azt a helyet: Az Örökkévaló lát; ahogy ma mondják: Az Örökkévaló hegyén látható lesz. (1Mózes 22:14.)**

**ה' יְרָאָה – Az Örökkévaló lát.** – פְּשוּטוֹ כְּתַרְגוּמוֹ – Az egyszerű jelentés megegyezik Onkelosz fordításával: – ה' יִבְחַר וַיִּרְאָה לוֹ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה – az Örökkévaló kiválasztja ezt a helyet, – לְהַשְׁרֹת בּוֹ שְׁכִינָתוֹ – hogy rajta nyugtassa az Ő Szent Jelenlétét, – וְלְהַקְרִיב כָּאֵן קְרָבָנוֹת – és az ott bemutatandó áldozatok számára.

**אֲשֶׁר יֹאמַר הַיּוֹם – ahogy ma mondják.** – שְׁיֹאמְרוּ לִימֵי הַדּוֹרוֹת עָלָיו – Az eljövendő nemzedékek azt mondják majd róla: – בְּהַר זֶה יְרָאָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְעַמּוֹ – „Ezen a hegyen az Örökkévaló megmutatkozik népe előtt.”

**הַיּוֹם – ma.** – הַיָּמִים הַעֲתִידִין – [Vagyis] az eljövendő napokon, – כְּמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה – mint a „mind a mai napig” kifejezésben, – שֶׁבְּכָל הַמִּקְרָא – amely mindenhol olvasható a Szentírásban. – שְׁכָל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים – Mert minden eljövendő nemzedék, – הַקּוֹרְאִים אֶת הַמִּקְרָא הַזֶּה – aki olvasni fogja ezt a verset, – אוֹמְרִים – azt fogja

<sup>328</sup> Ugyanis amúgy az *אַחַר* (*áchár*) mondattanilag nincs jó helyen; ezért nem lehet másképpen értelmezni.

<sup>329</sup> Ez itt fölöslegesnek tűnik.

mondani: – עַד הַיּוֹם הַזֶּה – „mind a mai napig,” – וְעַל הַיּוֹם שֶׁעוֹמְדִים בּוֹ – utalva [ezzel] arra a napra, amelyen [éppen] léteznek. – וּמִדְרַשׁ אֲגֻדָּה – A midrási magyarázat [a következő]: – ה' יִרְאֶה עֲקֵדָה זוֹ – Isten látni fogja<sup>330</sup> ezt az ákédá-t, – לְסִלּוּחַ לְיִשְׂרָאֵל בְּכָל – „hogyan megbocsáthasson Izraelnek minden évben”<sup>331</sup>, – וְלִהְצִילֵם מִן הַפְּרַעְנוֹת – és megóvja őket a büntetéstől. – כִּי שִׂיאָמַר הַיּוֹם הַזֶּה – Hogy elmondhassuk: „Ezen a napon,” – בְּכָל דְּוֵרוֹת הַבָּאִים – minden eljövendő nemzedékben, – ה' יִרְאֶה – az Örökkévaló hegyén látni lehet majd – אֶפְרוֹ שֶׁל יִצְחָק – Izsák hamvait – צְבוּר וְעוֹמֵד – az engesztelés céljából felhalmozva.

וַיִּקְרָא מִלְאָךְ יְהוָה אֶל אַבְרָהָם, שְׁנִית מִן הַשָּׁמַיִם. (בראשית כב, טו)

**Az Örökkévaló angyala pedig szólította Ábrahámot másodszer az égből,** (1Mózes 22:15.)

וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נָאִם יְהוָה, כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא חִשַּׁבְתָּ אֶת בְּנֶךְ אֶת יְחִידְךָ. (בראשית כב, טז)

**és mondta: Énmagamra esküszöm, – úgymond az Örökkévaló – mivelhogy megtetted ezt a dolgot és nem vontad meg tőlem a fiadat, a te egyetlenedet,** (1Mózes 22:16.)

כִּי כִרְךָ אַבְרָהָם וְהִרְבָּה אַרְבָּה אֶת וַרְעֵךְ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכִחוּל אֲשֶׁר עַל שְׁפַת הַיָּם, וַיִּרֶשׁ וַרְעֵךְ אֶת שְׁעַר אֵיבָיו. (בראשית כב, יז)

**...meg foglak áldani és úgy meg fogom sokasítani magzatodat, mint az égnek csillagai és mint a fővény, mely a tenger partján van, és elfoglalja majd ivadékod ellenségei kapuját,** (1Mózes 22:17.)

כִּרְךָ אַבְרָהָם – meg foglak áldani.<sup>332</sup> – אֶחָת לְאָב וְאֶחָת לְבֵן – Egy [áldás] az apának és egy a fiának.

וְהִרְבָּה אַרְבָּה – sokasítani.<sup>333</sup> – אֶחָת לְאָב וְאֶחָת לְבֵן – Egy [kifejezés] az apának és egy a fiúnak.

וְהִתְכַרְכוּ בְּוַרְעֵךְ פֶּלַג גּוֹיֵי הָאָרֶץ, עַקֵּב אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקִלִּי. (בראשית כב, יח)

<sup>330</sup> Vagyis emlékezni fog rá.

<sup>331</sup> Ros Hásáná napján, a sófár megfúvásakor.

<sup>332</sup> Miért az ismétlés? A כִּרְךָ אַבְרָהָם (báréch ávárechöchá) ugyanis szó szerint valahogy így hangzik: „áldva megáldalak.”

<sup>333</sup> Ez is egy kettős kifejezés, akárcsak az előbbi: וְהִרְבָּה אַרְבָּה (vöhárbá árbe) – „és sokasítva sokasítalak.”

**És megáldják magukat magzatoddal a föld összes népei, jutalmául annak, hogy hallgattál szavamra. (1Mózes 22:18.)**

וַיֵּשְׁב אַבְרָהָם אֶל נַעֲרָיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יחדוֹ אֶל בְּאֵר שָׁבַע, וַיֵּשְׁב אַבְרָהָם בְּבֵאֵר שָׁבַע. (בראשית כב, יט)

**És visszatért Ábrahám legényeihez, ezek fölkeltek és elmentek együtt Beér Sevába; és Ábrahám Beér Sevában lakott. (1Mózes 22:19.)**

לא ישיבה ממש – és Ábrahám Beér Sevában lakott. – Ez nem állandó tartózkodásra utal, – שְׁהָרִי בְּחֶבְרוֹן הָיָה יוֹשֵׁב – ugyanis [Ábrahám] Chevronban lakott. – שְׁתִּים עֶשְׂרֵה שָׁנִים לִפְנֵי עֲקֻדְתּוֹ שֶׁל יִצְחָק – Tizenkét évvel Izsák ákédá-ját megelőzően – לוֹ לְחֶבְרוֹן – elhagyta Beér Sevát és Chevronba költözött, – כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר – amint írva van: – וַיִּגַּר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים – „És Ábrahám sok ideig tartózkodott a filiszteusok földjén,”<sup>334</sup> – מְרַבִּים מְשָׁל – „És Ábrahám sok ideig tartózkodott a filiszteusok földjén, [azaz] tovább [élt Beér Sevában], mint korábban Chevronban, – וְהָיָה כְּמוֹ שֶׁפָּרְשָׁנוּ לְמַעַלָּה – összesen 26 évig,<sup>335</sup> – amint azt fentebb már kifejtettük.<sup>336</sup>

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר, הִנֵּה יִלְדָה מִלְכָּה גַם הוּא בְּנִים לְנַחֲוֹר אַחִידָה. (בראשית כב, כ)

**És történt e szavak után, hogy hírül adták Ábrahámnak, mondván: Íme Milka is szült fiakat Náchornak, a fivérének. (1Mózes 22:20.)**

– És történt e szavak után, hogy hírül adták... [Hogyan kapcsolódik ez az előzőekhez?] – בְּשׁוּבוֹ מֵהָר הַמּוֹרִיָּה – Visszatérvén a Moriá hegyéről, – הָיָה אַבְרָהָם מְהֵרָה וְאוֹמֵר – Ábrahám tünődve mondta: – אֱלוֹ הָיָה בְּנִי שְׁחוּט – „Ha levágtam volna a fiamat, – כְּבָר הָיָה הוֹלֵךְ בְּלֹא בְּנִים – akkor most fiam nélkül maradtam volna. – הָיָה לִי לְהַשִּׂיאוֹ אִשָּׁה – Össze kellett volna már házasítanom – מִבְּנוֹת עֵנָר אֲשֶׁכּוּל וּמִמְרָא – Ánér, Eskol, vagy Mámré valamelyik lányával.” – בְּשֵׁרוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא – Mire tudtára adta az Örökkévaló, – שְׁנוּלְדָה רֵבֶקָה – hogy Rebeka, az ő [vagyis Izsák] kiszemelt párja, megszületett. – וְזָהוּ – Így kell érteni azt, hogy „ezen szavak után”, – הַרְהוּרֵי דְבָרִים – vagyis azon gondolt szavai után, – שֶׁהָיוּ עַל יְדֵי הָעֲקֵדָה – amelyek a feláldozás következtében [fogantak meg és] hangzottak el.

<sup>334</sup> Fentebb 21:34.

<sup>335</sup> Ezek szerint tehát tizennégy évig élt még Beér Sevában az ákédá-t követően, vagyis az „és Ábrahám Beér Sevában lakott” csupán ideiglenes tartózkodás lehetett.

<sup>336</sup> 21:34.

Ó is felszaporította a családjainak számát, [s így azok száma egyenlővé lett] – אָף הִיא הִשְׁתָּה מִשְׁפָּחוֹתֶיהָ – גַּם הוּא לְמִשְׁפָּחוֹת אַבְרָהָם שְׁתֵּים עָשָׂר – Ábrahám családjainak számával; ami tizenkettő. – מָה אַבְרָהָם שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים – Amiképpen Ábrahám-tól tizenkét törzs származott le – שְׁיִצְאוּ מֵעֵקֶב – Jákob fiai révén, – שְׁמוֹנֶה בְּנֵי הַגְּבִירוֹת – nyolc a fő feleségektől – וְאַרְבָּעָה בְּנֵי שְׁפָחוֹת – és négy a szolgálólányoktól, – אָף אֵלוֹ שְׁמוֹנֶה בְּנֵי גְבִירוֹת – úgy ezeknél is nyolc gyermek született a fő feleségektől – וְאַרְבָּעָה בְּנֵי פְלִגְשׁ – és négy az ágyasoktól.

אֵת עוֹץ בְּכָרוֹ וְאֵת בּוֹז אָחִיו, וְאֵת קְמוּאֵל אָבִי אָרָם. (בראשית כב, כא)

**Úcot, elsőszülöttét és Búzt, a fivérét és Kemúélt, Árám atyját;** (1Mózes 22:21.)

וְאֵת כְּשֹׁד וְאֵת חָזוֹ וְאֵת פְּלִדָּשׁ וְאֵת יִדְלוֹף, וְאֵת בְּתוּאֵל. (בראשית כב, כב)

**és Keszedet és Cházót és Pildost és Jidlofot és Beszúélt.** (1Mózes 22:22.)

וּבְתוּאֵל יָלַד אֵת רֵבֶקָה, שְׁמֹנֶה אֵלֶּה יָלְדָה מִלְפָּה לְנַחֲוֹר אָחִי אַבְרָהָם. (בראשית כב, כג)

**És Betuél nemzette Rebekát; ezt a nyolcat szülte Milka Náhornak, Ábrahám fivérének.** (1Mózes 22:23.)

– כָּל הַיְחֻסִּין הֵלְלוּ – **És Betuél nemzette Rebekát.** – וּבְתוּאֵל יָלַד אֵת רֵבֶקָה – Mindezen genealógiák – לֹא נִכְתְּבוּ אֶלָּא בְּשִׁבְלֵי פְסוּקֵי זֶה – csupán ezen vers kedvéért lettek lejegyezve.

וּפִילְגֵשׁוֹ וְשָׂמָה רְאוּמָה, וְתִלְדָּה גַּם הוּא אֵת טֹבַח וְאֵת גַּחַם וְאֵת תַּחֲשׁ וְאֵת מַעֲכָה. (בראשית כב, כד)

**És ágyasa, kinek neve Reúmo, szintén szült; Teváchot és Gáchámot és Táchást és Mááchot.** (1Mózes 22:24.)